

Հ. ՅՈՎՀ. ԱԻԳԵՐ

ՀԱՄԱՌՈՑ

ԳՐԱԿԱՆ ՈՒԹԻՒՆ

Ս. ՂԱԶԱՐ - ՎԵՆԵՏԻԿ

1914

8
ձ-77

2 NOV 2009

Համբ. Զարգ.
Հայկ. Ե.
Կ. Մյոլ

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

78

8
x-77

2005

ՀԱՄԱՌՈՏ

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ս. ՂԱԶԱՐ - ՎԵՆԵՏԻԿ

1914

Եթէ կայ արուեստ մը՝ որ մարդկութեան
ամէն վիճակի եւ դասակարգի անհրաժեշտ
կարեւոր ըլլալով հանդերձ անկարելի ըլլայ
զայն կանոններով ուսուցանել, անշուշտ
միայն գրութեան արուեստն է:

Եւ մենք այսօր հրատարակելով տաս-
նեակ տարիներ առաջ գրուած այս համա-
լսօտ տետրը՝ յաւակնուծի՛ն չունինք գր-
ութեան արուեստը սորվեցնելու, այլ միայն
կ'ուզենք փոքրիկ ուղեցոյց մը տալ այն
ամենուն ձեռքը որ իրենք զիրենք գրա-
կան ասպարէզին կ'ուզեն նուիրել:

Հ. Յ. ԱԻԳԵՐ

1247-83

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍ

1. — Գեղարուեստ. — Էութիւնն ու Բա-
ժանումն. —

— Մարդս որ ի բնէ օժտուած է եր-
կու գերագոյն կարողութիւններով մտածե-
լու և զգալու, կ'ըմբռնէ իւր շուրջն եղած
առարկայից ներքին գեղեցկութիւնքն, հո-
գի մը կը տեսնէ անոնց զուգադիպութեանց
մէջ, որ իր հոգւոյն վրայ կ'ազդեն և հոն
իւր խորհրդածութեանց բարդուելով՝ նո-
րանոր գեղեցկութիւններ յառաջ կը բե-
րեն, այս՝ մարդուս մտքէն ծնած նոր գե-
ղեցկութիւնքն են որ կը կազմեն գեղա-
րուեստներու հիմը: — Լիճ մը շրջապա-
տուած դալարագեղ լեռներով, որոնց ա-
մենաբարձր ձիւնապատ կատարները պը-
սակուած ըլլան ոսկեզօծ ամպերու բամ-
բակեայ ծուէններով՝ կը հրապուրէ զմեզ,
հաճոյք մը կը զգանք դիտելով անոր հայե-
լանման երեսը, և իւր վճիտ կոհակնե-
րու մէջ մի ծփումը՝ նոր զովութիւն մը
կ'ազդէ մեր սրտերու, կ'ըսենք՝ գեղեցիկ
է. այլ զուտ բնական է դեռ. մարդուս

միտքը չէ աշխատած անոր վրայ, հետեւաբար չունինք գեղարուեստ: Այլ երբ այդ բնական գեղեցկութիւնն զրոշմամ ես մտքիս մէջ և յետոյ կտաւի կամ թուղթի մը վրայ մարմնացնեմ այնպէս ճշտիւ՝ որ անոր տեսքը նոյն ազդեցութիւնն ընէ այլոց վրայ՝ ինչ որ գործեց իմ վրաս իրականին տեսիլը, ահաւասիկ կ'ունենամ գեղեցկութիւն մը՝ որ միանգամայն բնութեանն է՝ և չէ. աշխատած է հոն իմ միտքս և հետեւաբար ունիմ գեղարուեստը: — Սոխակն՝ անտառաց միայնութեան մէջ, երբ իւր գեղգեղուն ոլորներով կը նուիրագործէ գարնանային գիշերներու պայծառ լուծիւնը, և արցունք կը կորզէ մեր աչերէն, գեղեցիկ է. այլ ոչ գեղարուեստ: Բնդ հակառակն երբ կը լսենք Վերտիի նրւագները, որոնցմով նա կը փոխադրէ զմեզ Բարեւոնի գետերու ափունքը, և հոն կը լսեցնէ մեզ թշուառ ժողովրդեան տը հեծեծագին արտասուելը, կ'ունենանք գեղարուեստը. որովհետեւ առաջինին մէջ կայ զուտ բնական գեղեցկութիւն միայն, իսկ երկրորդին մէջ մարդուս մտաց ստեղծիչ ճիգ մը:

— Գեղեցիկ է ամէն ինչ որ կ'ազդէ մեր հոգւոյն՝ մեր մտաց վրայ կամ ուղ-

ղակի և կամ անուղղակի աչաց և ականջաց միջոցաւ: Եւ ամէն գեղեցիկ զոր կը զգանք մեր սրտերու մէջ, բնականէն՝ գեղարուեստականի կը փոխուի երբ ջանանք մեր ներքին զգացումը մարմնաւորել արտաքին իրերով: Որովհետեւ գեղարուեստը՝ ո՛չ եթէ գեղեցկին ճաշակն է, այլ անոր մարմնացումը: Եւ ինչպէս ըսինք՝ որ գեղեցկին ըմբռնումն ի մեզ կ'ամ ուղղակի մտաց ձեռքով, կամ անուղղակի աչաց և կամ ականջաց միջոցաւ կը կատարուի, այսպէս ալ անոր արտայայտութեան համար կը գործածենք այնպիսի միջոցներ՝ որ կամ ուղղակի մտաց վրայ ազդեն և կամ անուղղակի՝ աչաց և ականջաց ձեռքով: Աստի կ'ունենանք գեղեցկի՝ հետեւաբար և գեղարուեստի, երկու բաժանումն. գրական և արտեստական (le beau littéraire և le beau artistique) զորս յատուկ անուններով կը կոչենք գեղեցիկ դպրութիւնք, գեղարուեստք (belles lettres, beaux arts):

— Թողով երկրորդ բաժանումն, որ ուրիշ բազմաթիւ բաժանումներ ունի իւր մէջ և զանազան զբաղանաց նիւթ է, մենք պիտի զբաղինք միայն գրական գեղեցիկով, որուն մարմնացումն են գեղեցիկ դպրութիւնք և որոնց ուսուցիչն ու արուեստն է Գրականութիւնը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

2. — Ի՞նչ է Գրականութիւն. —

— Գրականութիւնն ընդհանուր գեղեցկագիտութեան այն մասն է որ կը զբաղի բնական կամ իմացական գեղեցկութիւնքն այնպիսի ոճով մ'արտայայտելու որ ուղղակի մտաց վրայ ազդեն: Առ այս ի բնէ միջոց մը միայն ունինք՝ խօսքը. բայց որովհետեւ անկարելի է ամէն անգամ և ամենուն խօսքով ազդել մեր զգացումները, մարդիկ հնարած են գրութիւնն, որով կերպով մը կը մարմնաւորեն իրենց ձայնն ու զաղափարը: Եւ ահա գրականութիւնն է այն արուեստը որ կը սորվեցնէ մեր մտաց զաղափարները գեղեցիկ կերպով ներկայացնել այլոց՝ զրերու միջոցաւ:

3. — Կարեւորութիւնն ու սիրելութիւնը.

— Ինքնին իսկ յայտնի է գրականութեան կարեւորութիւնն եթէ մտածենք միայն որ մենք բնութեամբ ընկերական ստեղծուած ըլլալով, և շատ իրաց մէջ

այլոց հետ հաղորդակցելու կարօտ, առանց գրականութեան շատ անգամ պիտի չկարենայինք ո՛չ ընկերութիւն մ'ունենալ և ոչ հաղորդակցութիւն: Մեր բոլոր ծանօթութիւնը պիտի սահմանափակուէր ներկայ ժամանակի և անմիջապէս մեր քով ապրող անձանց մէջ. անցեալ դարեր պիտի չխօսէին մեզի, և մենք այժմէն իսկ մեռեալ պիտի ըլլայինք ապագայից համար:

— Իսկ նկատմամբ օգտակարութեան ու սիրելութեան, լսենք Կիկերոնի խօսքը. «Երբ նոյն իսկ հաճոյք միայն փնտռենք ուսմանց մէջ, չենք կրնար գտնել ուրիշ գուարճութիւն մը որ թէ՛ աւելի ազնուական և թէ՛ վեհ սրտերու աւելի արժանաւոր ըլլայ: Ուրիշ ամէն գուարճութիւնք ո՛չ ամէն ժամանակի և ոչ ալ ամէն տեղւոյ յարմար են. մինչդեռ գրականութիւնը միանգամայն թէ՛ հրահանգ է երիտասարդութեան, թէ՛ հաճոյք է հասուն հասակի, զարդ՝ յաջողութեան միջոց և մխիթարութիւն՝ թշուառութեան: Զբօսեցնելով զմեզ տան մէջ, դուրսն եղած միջոցնիս ալ չվրդովեր զմեզ: Գիշերները կը հսկէ մեզի հետ, ընկեր է մեր միայնութեան և նեցուկ մեր արտաքին յարաբերութեանց»: — Այսպիսի մեծ վկայութենէն վերջ աւելորդ

պիտի ըլլար գրեթէ որ և է խօսք, սակայն գրականութեան օգտակարութիւնն աւելի որոշ ցուցնելու համար ըսենք՝ որ ասով է, և ասով միայն որ մենք կը սորվինք.

ա. Հեղինակ ըլլալ:

— Կը կարգանք գեղեցիկ գրութիւններ և կը գործովինք, կ'արտասուենք երբ յիշենք Բեւիքոյի բանտերը կամ Գլաւենի քրոջ մը դէպքերը. կը մոռնանք մենք զմեզ, արիւննիս կ'եռայ մեր երակներու մէջ երբ հայրենասիրական ոտանաւոր մը պարգէ մեր զիմաց թշուառ հայրենեաց աղետալի տեսարանները, ցուցնէ մեզ զայն՝ որ արտասուալից ձեռք կը կարկառէ առ մեզ որ իր որդիքն ենք: Եւ ի՞նչ աւելի մեծ հաճոյք մարդու մը, երբ ինքնին անձամբ կարենայ այսպիսի գրութիւններ արտադրել, երբ կարենայ գրել այնպիսի էջեր որոնց ընթերցումը գործովէ նոյն իսկ անըզգայ սրտերը՝ թշուառաց վրայ գթալու, արիութիւն մ'ազգէ վշտացելոց սրտին մէջ, սրբէ արտասուող որբերու արցունքը:

բ. Փտնալ մեր մէջ ծածկուած գաղափարները:

— Երկիր մ'է մտքերնիս ուր բնութիւնը ցանած է իւր բարոյական հարբստութիւնքն, ինչպէս արտաքին երկրի խա-

ւերու մէջ ցանած է իր ոսկին ու արծաթը: Ոսկին չունի բնաւ արժէք քանի որ թաղուած է աւազի տակ. մեր վսեմ զգացմունք և գաղափարը ալ չունին արժէք երբ թաղուած կը մնան մեր սրտերուն խորը: Կը կտրենք ապառաժ ժայռերը՝ որոնց ներքե կը հոսին ոսկւոյ երակներ, պէտք ենք կտրել մեր միտքը շրջապատող թանձր մառախուղն ալ՝ որպէս զի փայլին մեր ազնիւ գաղափարք: Ծաղկին մէջ պահուած է անոյշ հիւթը, այլ մեղու մը պէտք է զայն ժողվելու և անով մեղր կազմելու համար, գրականութիւնն է ահա այն ժիր մեղուն որ մեր մտաց ծաղկին անոյշ հիւթերը կը ժողվէ և այլոց ախորժահամ մեղր կը պատրաստէ անոնցմով:

գ. Բերնել այլոց գրութեանց գեղեցկութիւնքը:

— Տղայ մը կը տեսնայ Դիցիանոյի վերափոխումը. և մինչդեռ ամենքն սքանչացած կը դիտեն զայն, ինքն արհամարհանօք կը թողու և կը զուարճանայ դիտելով մերձակայ պատկերի մը մէջ եղած շնիկը: Յանցանքը տղուն հասակին և ուսման պակասութեան մէջ է. եթէ մեծնայ, եթէ սորվի, պիտի սքանչանայ ինքն ալ ամենուն հաւասար: Այսպէս ալ գրութեանց

մէջ կան գեղեցկութիւնք զորս չենք կըրնար ըմբռնել առանց յատուկ ուսման և կիրթ ճաշակի: Մեր ընթերցումները սոսկ հետաքրքրութիւննիս յագեցնելու համար կ'ըլլան, և գեղեցիկ կ'ըսենք այն ամէն գրութեանց որ վախ կ'ազդեն մեր վրայ, կամ մեզի փսորժելի առասպելներ կը պատմեն, կամ դժուարիմաց բառեր շարելով անիմանալի քառս մը կը կազմեն: Ո՛րչափ տարբեր պիտի դատենք երբ այս մի և նոյն գրեքը կարդանք գրականութեան ուսումը սորվելէ վերջ. այն ատեն գրութեանց մէջ պիտի փնտռենք միայն ազնիւ ու փափուկ կամ վսեմ զգացումներ և գաղափարներ՝ գեղեցիկ բացատրութեամբք արտայայտուած:

դ. Գրականութիւնը՝ վերջապէս, պերճութիւն մը կու տայ մեր խօսքերուն, և փսորժելի կ'ընէ մեր ընկերութիւնը:

— Խաղող խաղողի նայելով կը սեւնայ, քսած է առած մը. տեղ մը՝ ուր բուռումնաւէտ ծաղիկ կամ հեղուկ մը դրուած է, նոյն իսկ պատերէն ու քարերէն ալ մի և նոյն անոյշ հոտը կը բուրէ: Ուրեմն ի՞նչպէս կարելի է որ մենք զբաղելով շարունակ գեղեցիկ իմաստներով, ազնիւ զգացմամբք զորս առատապէս մեր ղիմաց կը պարզէ

գրականութիւնը, մաս մ'իսկ չառնունք մեր վրայ անոնց քաղցր ազդեցութենէն: Հետեաբար երբ տոգորուած այլոց գեղեցիկ մտածութեամբք, կը բանանք մեր բերանը խօսելու համար, նոյն գեղեցիկ զգացմունք միայն կ'ըլլան անտի, որովհետեւ յաճախ խորհրդածութիւնն և ընթերցումը՝ մեզի իւրացուցեր է զանոնք, ձուլեր է անոնց վրայ՝ մեր բոլոր գաղափարներն ալ: Այսու փսորժելի կ'ըլլայ մեր խօսակցութիւնը, հաճոյք կը պատճառենք այլոց, և կերպով մը կը դիւթենք զանոնք միշտ մեր խօսքերուն ունկնդիր ըլլալու:

Ա. — Գրականութիւնն օգտակար ու ղիւրիւն ընելու միջոցներ.

— Յաճախ որ և է գործի մը յաջողութեան համար ոչ այնչափ մեծամեծ բաներ կը պահանջուին, որչափ ամենամանր պարագայից ալ մեծ ուշադրութիւն. այսպէս նաև գրականութեան մէջ յաջողելու համար անհրաժեշտ կարեւոր է ուշ դնել հետեւեալ մի քանի ազդարարութեանց.

ա. Չորս կողմից կարգ մը դիւր:

— Գրականութեամբ պիտի զբաղինք գեղեցիկը քննելու և զայն արտադրելու.

արդ գեղեցիկը արդիւնք է կանոնաւորութեան. և երբ խառն ի խուռն դիզուած են մեր շուրջը գրքեր, տետրակներ, խաղեր՝ չենք կրնար ամփոփ և կարգաւորեալ միտք մ'ունենալ: Կ'անցնին մեր ժամերը մերթ գիրք մը բանալով, մերթ պատկեր մը դիտելով և բերանարաց կը սպասենք կերպով մը որ օդոյ մէջէն գան մեզի գեղեցիկ իմաստներ:

բ. Առանց դանդաղելու սկսէ:

— Դանդաղութիւնը թուլութիւն կը պատճառէ մեր մտաց, չկամութիւն կը բերէ աշխատելու, կը ջլատէ մեր մտաց ոյժը և ամենագեղեցիկ գաղափարներ անգամ մի առ մի կը սահին կ'անցնին մեր առջևէն երբ աշխոյժ չենք զանոնք իսկոյն թուղթի վրայ դրոշմելու: Յաճախ դժուարին կ'երեւայ մեզի շարադրութեան նիւթ մը. այս կարծիքի վրայ սեւեռած կը մնանք, և իրօք կը դժուարի նիւթը, մինչդեռ եւ թէ մերժենք արիւթաւ այդ մտածութիւնը՝ պիտի տեսնենք որ շղթայի պէս պիտի յաջորդեն իրարու՝ մեր գաղափարները:

գ. Լաւ ըմբռնե՛ք նիւթը:

— Նորավարժից ամենամեծ գայթակշուութեան քարն է, շարադրութեան նիւթ մը տրուած միջոց սեւեռել իսկոյն բովան-

դակ կարողութիւնը գաղափարի մը վրայ միայն, չտեսնել անկէ դուրս ուրիշ որ և է բան մը. և յաճախ այդ իրենց սեւեռումը յառաջ կու գայ՝ նիւթը լաւ չըմբռնելէն: Հետևաբար առաջին ջանքերնիս պէտք է ըլլայ լաւ ըմբռնել նախ թէ ինչ կը պահանջուի մեզմէ, արդեօք սոսկ նկարագիր մը՝ թէ պատմութիւն կամ խորհրդածութիւն մը. և ըստ այնմ սկսիլ շարադրութիւնը:

դ. Գրիչը ձեռքդ՝ մտածե՛ք.

— Երբ լաւ մ'ըմբռնած ենք մեզի տրուած նիւթը, պէտք ենք իսկոյն սկսիլ գործելու: Հազիւ թէ գաղափար մը ներկայանայ, իսկոյն պէտք է գրել զայն, առանց բնաւ նայելու թէ յարմար է արդեօք այս ինչ տեղոյ՝ թէ ոչ. կամ թէ լաւ է այդ բացատրութիւնը: Երբ այլ ևս մեր միտքը կը լսէ բոլորովին, այն առան պէտք ենք դառնալ մեր գրածներուն, կարգի դնել մի առ մի գաղափարները, ճշգրել և գեղեցկացնել բացատրութիւնները:

և. Մի ջանար խիստ արագ և շատ բան գրել.

— Որովհետեւ ուր որ կը մտնէ փութկոտութիւնը, գրեթէ նոյն չափով կը պակսի խորհրդածութիւնը, և երբ մտնուց մը-

Գրականութիւն.

1297-84

տածութեան, առանց անդրադարձութեան ուզենք գրել, կ'ունենանք գրութիւն մը ճապաղ և անհամ՝ լի գաղափարաց և դարձուածոց սխալներով, որ փոխանակ հաճոյքի՝ ձանձրոյթ և նողկանք կ'ազդէ այլոց վրայ. սակայն չափազանց դանդաղութիւնն ալ հաւասարապէս դատապարտելի է:

դ. Սրբազորշիւն ընկէ մի՛ վախեր.

— Գրութեան համար անխորհրդածութեան հաւասար վնասակար է նաև անփութութիւնը: Թուութիւն մը կը տիրէ մեր վրայ. խորշում մը կը զգանք որ և է աշխատութենէ և ընտրութիւն չենք ըներ մեր գաղափարաց, այլ կը գրենք վեր ի վերանց՝ առանց մտածելու՝ ինչ որ մեր գրչին կը ներկայանայ՝ և կը ջանանք մեր գրութիւնը շուտով լմնցնել՝ ազատիլ: Եթէ համեմատենք այս կերպը մեծամեծ հեղինակաց կերպին հետ, բոլորովին հակառակ ճամբու մէջ պիտի գտնենք զմեզ այն պահուն՝ յորում մտադիր ենք իրենց հասնելու: Քաղաքացիական տոյն որ և է տողը դեռ կարծես կը կրկնէ մեր ականջին իրեն այն հռչակաւոր կը լղկմը. ֆենեկոն տասնութէկ անգամ ամբողջ օրինակած է իւր Տեղեմարը, և վիրգիլիոս՝ իր մահուան ժամուն կը հրամայէ

բարեկամներուն որ այրեն իր Եփեսոսը, որովհետեւ դեռ անկատար էր և սրբագրելու ժամանակ չկար այլ ևս. և շատ իրաւացի է վարժապետի մը խօսքն, թէ՛ «ես համարում չեմ ունենար աշակերտի մը ճաշակին և տաղանդին վրայ, եթէ իւր տետրակները սրբագրութեամբ ծեփուած չտեսնեմ»: Սակայն այս սրբագրութիւնը պէտք են ըլլալ երկրորդական տետրակներու մէջ և երբ այսպէս մեր կրցածին չափ սրբագրենք և կատարելագործենք, կը մնայ մաքուր տետրի մը մէջ օրինակել մեր գրութիւնը, և յետոյ դարձեալ լմննալէ վերջ՝

ե. Երկու անգամ գեր կարգալ.

— Անդրադառնալու համար մի բանի պզտիկ անճրջտութիւնքն՝ կամ սխալները, որոնք դեռ կրնան սպրդած ըլլալ, առաջին սրբագրութեանց միջոց:

ը. Սրբազրկ տուր վարժապետի մը.

— Երբ եռանդեամբ զբաղած ենք նիւթի մը վրայ, տաքցած է մեր երևակայութիւնը, այլ ևս տէր չենք մեր գաղափարներուն, պմէն ինչ նոր գոյն մը կ'առնու, ամէն ինչ գեղեցիկ և փայլուն կ'երևի մեր խանդավառութեան լուսով. արդ կարևոր է ուրիշ մը որ ուղղէ մեր դատողութիւնը,

ազատէ մեր միտքը զայն պատող խաբէական մշուշէն. և այդ պիտի ըլլայ կամ վարժապետ մը, և կամ այնպիսի անձ մը որ յարմար ըլլայ մեր նիւթը դառնելու:

Բ. Չվնասիլ անյաջողութեան վրայ.

— Իբրեւ վերջին միջոց մը կ'աւանդենք զայս, թէպէտ ամէնէն աւելի կարեւորն է: Ամէն ինչ մեր կամքին հպատակ չէ, շատ բան ժամանակի կը կարօտի. վաղահաս պտուղներ՝ միշտ անախորժ թթուութիւն մը կ'ունենան: Չյուսահատինք երբ տեսնենք որ մեր սկզբնական գրութիւնները շատ պակասութիւն կը պարունակեն: Ո՞ր արուեստը կարելի եղած է առաջին օրէն սորվիլ: Չափազանց հպարտութիւն կ'ըլլայ եթէ յաւակնինք որ մեր առաջին փորձերն իսկ կարելի ըլլայ համեմատել մեծամեծ մատենագրաց գրութիւններու հետ: Չանանք միայն որ հետզհետէ ուղղենք մեր գրութեան թերութիւնները և յիշենք որ հաստատուն կամքն ու աշխատութիւնը յաջողութեամբ պսակուած են միշտ:

Բ.

Ծ. — Ինչ է շարադրութիւնն և քանի՞ տեսակ:

— Գրականութեան առաջին արդիւնքը պիտի ըլլայ սորվեցնել մեզ ներկեակ ըլլալ, այսինքն արտադրել այնպիսի գեղեցիկ էջեր՝ որ այլոց հաճոյք մը պատճառեն. այս ըսել է շարադրել. և շարադրութիւնն է գաղափարաց ամբողջութիւն մը որ յատուկ կանոնով մ'արտաբերուելով մեր մտածութիւնը կը հաղորդէ այլոց: — Երեք տեսակ շարադրութիւն կայ, գրական, երաժշտական և արուեստական, որոնք երեքն ալ թէպէտ միեւնոյն նպատակի կը ծառայեն, այլ ունին իրենց յատուկ առարկաները՝ որոնց մէջ կը գերազանցեն: — Գրական շարադրութիւնն է մեր ըմբռնած գեղեցիկն, բարւոյն և ճշմարտին, գեղեցիկ արտայայտութիւն մը գրերու և բառերու միջոցաւ, որ կ'ազդէ այլոց վրայ կամ հաճոյք և կամ օգուտ մը: Երաժշտական է երբ ձայներով՝ գործիքի մը վրայ՝ կը թրթռացնենք մեր սրտին արձագանգները. և արուեստական կ'ըլլայ շարադրութիւնն իսկ եթէ փոխանակ ձայներով

կամ բառերով բացատրելու՝ գոյներով պատկերացնենք և կամ քարի կամ փայտի վրայ քանդակելով մարմնացնենք մեր մտածութիւնը:

6. — Քանի՞ բան պէտք է շարադրելու համար:

— Կրնայինք պարզապէս բաւական համարել ըսելով թէ լաւ գրելու համար կարևոր են անհրաժեշտ լաւ մտածել, լաւ զգալ և այդ զգացումն ու մտածութիւնը գործածել զիտնալ: Սակայն որովհետեւ կ'ուզենք պատրաստել այնպիսի մատենագիրներ՝ որոնք իրօք այդ անուան արժանի ըլլան, աւելի մանրամասն կ'որոշենք և կ'ըսենք՝ թէ, լաւ գրիչ մ'ըլլալու համար կարևոր են:

— ա. Յարմար տաղանդ.

— բ. Լաւ ձաշակ.

— գ. Ուսումն և փորձ.

— դ. Սեր ձգնարտիկ և բարոյ.

— ե. Սեր հայրենեաց.

— զ. Հմտորիւն գրականութեան կրօնեաց Բացատրենք մի առ մի:

ա. Յարմար տաղանդ.

— Յարմար տաղանդ ըսելով կը հասկընանք գրագէտի համար անհրաժեշտ կարողութիւն մը որ իւր մէջ բովանդակէ միանգամայն ստողջ և սուր միտք, հաշա-

տարիմ և պատրաստ յիշողորիւն, զօրաւոր երևակայորիւն, և կենդանի զգացումն: Գրագէտէն կը պահանջուի որ ունենայ սուր միտք մը, որով կարենայ իրաց մէջ նոր նոր յարաբերութիւններ նկատել, որոշել իսկոյն իրի մը մէջ բարին, գեղեցիկն ու ճշմարիտը, բարձրանալ իրաց սկզբան, զիտել անոնց ամէնէն աւելի հեռաւոր հետեանքն, և անոնցմէ նոր աղբիւրներ բանալ մարդկային երջանկութեան: — Մինչդեռ մենք այսօր հազիւ կրնանք աղօտ գաղափար մը կազմել արդի ընկերական զրութեան, և ապագայն բոլորովին անթափանցելի խաւար մ'է մեզ համար, գրեթէ յիսուն տարի առաջ՝ Պէլլամի՝ իւր սուր մտքով կրցաւ գուշակել և տեսնալ մարդկային կեանքը 2000 տարւոյն մէջ, և նկարագրեց զայն այնպիսի ճշտութեամբ, ինչպէս մենք չենք կարող հիմայ մեր դարը նկարագրել: — Կարևոր է դարձեալ մեծ յիշողորիւն, որով կարենայ միշտ մտքին առջև կենդանի պահել իւր նորանոր անգրադարձութիւնքն, այլոց զրութեանց մէջ հանդիպած կարեւոր գաղափարներն ու գիտելիքները, և ի հարկին՝ իսկոյն գործածել զանոնք ամենայն ճշտութեամբ: Երկիր մ'է մեր միտքը՝ որ

ոչ թէ լոկ իր բնածին գաղափարները միայն կ'արտադրէ, այլ նաև կ'ընդունի դուրսէն զանազան սերմեր և զանոնք իւր մէջ կը բոլորօջէ յիշողութեան ձեռքով փտութենէ պահպանելով և խորհրդածութեամբ՝ տաքցնելով: — Պէտք է ունենայ զօրաւոր երևակայութիւն իրական թանձր իրերէ բարձրանալու համար դէպ ի վերացական աշխարհը և ըստ հարկին նրկարագրելու համար գաղափարական գեղեցիկն ու բարին, ստեղծելու համար՝ գրութեան մէջ նորանոր դարձուածներ ու թռիչներ, միով բանիւ նոր հոգի մը տալու համար իրեն գրութեանց: — Վերջապէս յարմար տաղանդ ունենալու համար՝ անհրաժեշտ է ունենալ նաև կեկոյակի զգացում: Որ և է գրութեան նպատակն է օգտակար ըլլալ այլոց, կամ հաճոյք պատճառելով, և կամ սորվեցնելով բան մը, և այնչափ աւելի կը յաջողինք մեր այս նպատակին մէջ՝ որչափ աւելի որ կարենանք յուզել ընթերցողին սիրտը: Սակայն տեսնուած է արդեօք որ մէկն առանց զգացում՝ զգացում մ'ազգէ ուրիշի. ընդհակառակն միթէ ամէնէն աւելի զգայուն անձինք չեն որ կը տիրեն մեր վրայ. իրենց զգացումը կերպով մը կը թափանցեն մեր

սրտին խորը, կու լանք՝ որովհետև արտասուալից կը տեսնենք անոնց աչքերը. անոնց ժպիտը՝ մեր զիմաց վրայ կ'անդրադառնայ. կը տխրինք՝ արձանացած կը մնանք, երբ տխուր են անոնք կամ երկիւզալի արկածներ կը պատմեն մեզի: Զգացումն է գրագէտին և ճարտասանին ամենամեծ գէնքը, անով կը վառէ իր և այլոց սրտերու մէջ վեհանձն և զօրաւոր մտածումներ, արիւթիւն կը ներշնչէ, որովհետև այս է սրտի ձայնը, և կուխտիւ լիանոսի ըսածին համեմատ, «սիրտն է՝ որ զմարդիկ ճարտասան կ'ընէ», և մեծ մտածութիւններ աւելի մարդուս սրտէն կը ծնանին քան թէ մտքէն: — Ուրեմն այս յատկութեանց ամբողջութիւնն է որ կը կազմէ յարմար տաղանդը և որչափ բարձրը աստիճանի մէջ գտնուին ասոնք անձի մը մէջ, այնչափ այդ անձը կրնայ յաջողիլ գրականութեան մէջ:

բ. Լաւ ձաշակ.

— Որովհետև միտքն, յիշողութիւնը, երեւակայութիւն և զգացումը յաճախ համեմատ են շեղելու և կրնան զմեզ մոլորեցնել, կարեոր է գրագէտին համար ողջ մտաբան կամ լաւ ձաշակ որ կանոնաւորէ զանոնք և կառավարէ: Ձաշակը՝ մար-

դուս մէջ կարողութիւն մ'է ճշմարիտ գեղեցիկը զանազանելու առերևոյթ գեղեցիկէն, զգալու և ճշտութեամբ զգալու կամ արուեստական արտադրութեանց յարգը կամ թերութիւնը: Եւ ողջնութիւն կ'ըսենք երբ իբրեւ արթուն դանապան մը կը հսկէ մեր մտաց մէջ, խիստ ընտրութիւն կ'ընէ հոն մտած գաղափարներու մէջ՝ և երբ կ'ուզենք գրել զանոնք կ'առաջնորդէ մեզ լաւերը զիայն արտադրելու: Սակայն ճաշակն ու միզ և լաւ բլլալու համար կարևոր են երկու յատկութիւնք. ուղղութեամբ և փափկութիւն. ուղղութեամբ՝ չխարուիր իրաց արտաքին երևոյթէն. գեղեցիկ կը ճանչնայ միայն այն բանը որ իրօք այդպիսի է. իսկ փափկութեամբ՝ կը նշմարէ և կը զգայ իրաց մէջ նոյն իսկ ամենածածուկ գեղեցկութիւնքն և ամենաթեթեւ թերութիւնքը:

— Ճաշակը կը կատարելագործուի բնութեան մէջ եղած իրական գեղեցկութեանց մտադիր և յարատեւ դիտողութեամբ, ամէնէն աւելի կատարեալ օրինակաց երկար և փութաջան ուսումնասիրութեամբ, և հեռացնելով սրտէն ու մտքէն ամէն ինչ որ կրնայ մթազնել գեղեցկի գաղափարն ու զգացումը մեր մէջ: —

գ. Ուսումն և փորձ.

— Բնութեան մէջ կան շատ գեղեցկութիւններ, մեր սրտին մէջ կան շատ զգացումներ զորս ուսումը միայն կը պարզէ մեր առջև: Մեր միտքը երաժշտական գործույ մը կը նմանի. կարող է յինքեան ամենագեղեցիկ եղանակներ նուագել, այլ պէտք է բլլայ մէկն՝ որ զայն գործածել զիտնայ: Ինչո՞ւ համար է որ կը սքանչանանք երբ կարդանք Տանգէն, Ինչո՞ւ Հոմերոս մինչև այսօր՝ նայր կ'անուանուի բանաստեղծութեան, մինչդեռ շատ աւելի վեր բանաստեղծ են քան զինքը Կեթէ, Պայրն, Հիւլիոյ և ուրիշ շատեր. որովհետեւ երկուքն ալ ունին ամենամեծ գիտութիւն իրենց ժամանակին ուսմանց, և իրենց գրութիւնք հանրագիտակ մ'են այդ դարերու: Ինչ հակառակն կը ծանծրանանք կարդալով Եունկի գիշերները և Ոստիանու նկարագրութիւնքը, որովհետեւ կը պակսի հոն գիտութիւն, և երևակայութիւնն է միայն որ բովանդակ ասպարէզին տիրացած՝ կը թռչի և կը թռչի ծիծեռնակի նման միշտ միևնոյն շրջանները գծելով: — Սակայն միայն ուսումն ալ անկարող է ընտիր գրիչ մը պատրաստելու. «Ինչ բանի կու գան, կ'ըսէ Եունկ, այն բեռնակիրները՝ որ իրենց յիշողութեան

մէջ շալկած ուրիշներու հարստութիւնքը, կը կրեն հետերնին ամէն կողմ, առանց անոնցմէ օգտուիլ կարենալու»։ — Գրականութեան մէջ՝ ուրիշներու գաղափարները ուղեցոյց մը միայն պիտի ըլլան, լոյս մը, գրգիռ մը՝ որ մեր գաղափարաց ուղղութիւն ու շարժում մը տան գործելու. և այնչափ մեծ է մատենագիր մը, որչափ որ այլոց գաղափարներն առաջնորդ առած՝ ինքն աւելի առաջ սլացած է անոնց չտեսածները նշմարելու, և իր անձնական քննութիւններով գաղափարաց աշխարհն ընդարձակած է։

դ. Սէր Զումարտիկ և Դարշոյ.

— Մեծ է գրագէտի կոչումը, քան ուրիշ որ և է կոչում. Նախախնամութիւնն իրեն յանձնած է մարդկութեան մասի մը կամ ամբողջութեան վերանորոգութիւնը։ Յաւերը կը ճնշեն մարդուս վրայ, կիրքեր՝ ախտեր կը ծլին սրտերու մէջ, ամբողջ գաւառներ և ազգեր կ'ապականին մի անգամով՝ չար օրինակի ժանտ թունովը. կրնայ քարոզիչ մը սակաւաթիւ ունկընդրաց առջև պաշտպանել ճշմարտութիւնը, սակայն գրագէտ մը միայն կրնայ թումբ մը կազմել ապականութեան հոսանքին դէմ, և ողջամիտ անարատ զգացումներ

ներշնչել սրտերու մէջ։ Ինչպէս կարելի է սպասել այս ամէնը գրագէտէ մը՝ որ բոլորովին անտեղեակ է իր բարձր կոչման. ուրիշներու նման՝ կամ թերեւ աւելի խոր թաղուած ախտերու տղմին մէջ, մոլորութեան խաւարով շրջապատուած, կը թաւալի անդունդէ անդունդ, իրեն հետ քաշելով նաև իւր ընթերցողները։ Չար մատենագիր մը շատ աւելի փնասակար է մեզ քան թէ նոյն ինքն սատանայն։ Վերջինս՝ զգուանք և երկիւղ կ'ազդէ մեզ երբ իր էութեամբ ներկայանայ, և նոյն իսկ երբ աշխարհային հաճոյքներով շաղրուած՝ հրապուրէ սրտերը, թոյլ հոգիներ միայն կը թակարդուին իրմէ, և ժամանակը շուտ կ'ամ ուշ կը սթափեցնէ զանոնք ալ։ Սակայն այսպէս չէ գէշ մատենագրի մը գործը. ամենահատու սուր մ'ունի նա ձեռքին մէջ, և իւր ամէն մէկ զիրը, թոյնի կաթիլ մ'է որ հազարաւոր սրտերու մէջ կը թափանցէ միանգամայն։ Խորամանկ է իւր հրապոյրը, բարութեան ամէն արտաքին հանգամանքն զգեցած են իր ապականարար գաղափարները. կը չորցընէ մեր հոգւոյն կենսատու հիւթը, թոյն փոխարինելով անոր տեղ։ — Բարբաղդաբար ամեն անգամ այս աստիճան չարութեան

չեն հասնիր մատենագիրք. բայց այնու պախարակելի չեն միթէ այն գրիչներն ալ՝ որ զուրկ անձնական վսեմ գաղափարներէ, փառաց՝ համբաւոյ՝ ժողովրդականութեան տենդով վառուած, ախտաբու հրապոյրը միայն կը պատկերացնեն իրենց ընթերցողաց. վայրկեան մը կը հընչէ անոնց անունը, բայց ապագայն, անէծք միայն պահած է իբրեւ անոնց արձագանգ։ Որչափ ալ ապականուած ըլլայ սիրտ մը, միշտ առաքինութիւնը դեռ մաս մ'ունի հոն իրեն սեպհական. թեւ մը կայ հոգւոց մէջ, որու վրայ առաքինութիւնը միայն կընայ նուագել։ Եւ ինչ օգուտ մեզի այս մատենագիրներէ, երբ ուրիշներու խօսքերը միայն պիտի կրկնեն, երբ պիտի չունենան բնաւ անձնական շեշտ մը՝ մեր ձանձրութիւնքն ու ցաւերը փառատելու, յոյս մ'արծարծելու մեր սրտին մէջ, և զայն վառ պահելու շարունակ, լեցնելու մեր հոգին վսեմ, արիացողիչ զգացումներով, միով բանիւ, քաղցրացնելու և նուիրագործելու՝ մեզ համար՝ կեանքը։ Այդպիսեաց համար՝ շատ աւելի պատուարեր է ամենանուաստ արուեստն իսկ. քան թէ զրականութիւնը։

և. Սեր Հայրենեաց.

— Հայրենասիրութիւնը՝ զրագէտին աւելնէն աւելի մեծ պարծանքը պէտք է ըլլայ։ Ազգային հոգով երբ օծուած ըլլան մեր տողերը, հրապոյր մը կը զգենուն որ ուղղակի սրտերը կը դիւթէ։ Կարելի է որ լեհացի մը ձեռք առնու Միցքիւիչը և չյափշտակուի իսկոյն ինքն իրմէ դուրս, չյուզուի՝ չլայ փոխն ի փոխ, կամ նուիրական կրակով մը վառուած, հայրենեաց բռնաւորներուն դէմ չմիայն։ Ինչո՞ւ մեզ համար պաշտելի է Նահապետը, սիրելի է Հայրիկն, որովհետեւ երկուքն ալ բովանդակապէս վառուած են հայրենեաց սիրով, կու լան անոր ցաւերը, կը դարմանեն անոր վէրքերը։ Հայրենասիրութիւնը չէ՞ միթէ որ մեր մատենագրաց միակ յարգը կը կազմէ. այս զգացումը չէ՞ որ կ'անմահացնէ մեր մէջ Ռաֆֆիի, Պատկանեանի, Սրուանձտեանցի անունները. և որ իմաստ աւելի զգայուն է Պէշիկթաշլեանի մէջ, ինչպէս այն՝ ուր առաւօտեան զեփիւռը նուագելէ վերջ յանկարծ կը գոչէ. «Բայց չես հովիկն իմ հայրենեաց, զքնա թրոիր սրտէս ի բաց»։

գ. Հմտոյրիւն Գրականոյրեան կանոնաց.

— Վերջապէս այս ամէն յատկութեանց վրայ կ'աւելցնենք վերջին մ'ալ, առանց

որոյ գրեթէ ոչինչ են առաջինները: Կանոնները յինքեան ընտիր գրիչ մը չեն կրնար յառաջ բերել. սակայն փոխադարձաբար՝ ամենամեծ հանճարն ալ շատ անգամ կ'իյնայ, կը կաղայ, երբ կանոններ իւր թռիչքը չեն առաջնորդեր:

7. — Ինչպէս սկսելու է շարադրել:

— Թէպէտ և բոլորովին մտաւոր գործ մ'է շարադրութիւնը, սակայն մի և նոյն յատկութիւնը կը պահանջուին անոր՝ ինչ որ արտաքին որ և է գործի մը համար: Ճարտարապետ մը որ կ'ուզէ տուն մը շինել, կը ժողվէ բոլոր կարևոր եղած ատաղձները. յետոյ կը գծէ իւր գաղափարին մէջ ունեցած շէնքին գլխաւոր գիծերը, և անոնց համեմատ կը սկսի շարել քարերն ու փայտերը: Եւ վերջապէս՝ երբ ամբողջութեամբ շէնքը լիննայ, կը սկսի ներկերով զարդարել զայն, և կարասիներով պճնել: Ճիշդ այս կարգը կը պահանջուի նաև գրութեան համար. և այսու կ'ունենանք գրականութեան ուսման երեք գլխաւոր բաժանումները: — Շարադրութեան համար կը ժողվենք նախ կարևոր առարկաները. նիւրբ, ծրագիրը, գաղափարները. (այս մասը կ'անուանենք *Գիտ*): Յետոյ մեզի ներկայացած գաղափարները կը սկսինք

որոշ կարգաւ մը շարել. (այս մասն ալ կը կոչուի *Կարգաբանութիւն*). և վերջապէս կը մնայ մեր դարձուածները գեղեցկացնել զարդարել, հոգի ներշնչել մեր գրութեան և կերպով մը զայն կենդանացնել. (և այս վերջին մասը կը կոչենք *Վայելաբանութիւն* կամ *Ոճ*):

8. — Սակայն դեռ այս բաժանմանց չանցած, տեսնենք թէ ինչ միջոցներով կարելի է դիւրաւ վարժիլ շարադրութեան:

— Գլխաւորապէս վեց միջոց կ'ընծայէ մեզ գրականութիւնը որոնց ամէնն ալ գրեթէ հաւասարապէս օգտակար և կարևոր են նորաւարժ գեղեցկասիրաց համար:

ա. Ընթերցումն (խորհրդածութեամբ).

— Դեռ անվարժ գրիչներ, տաք երևակայութեամբ վառուած, երիտասարդական աւիւնը դեռ վրանիս, երբ կը նետուինք գրական ասպարէզին մէջ, իսկոյն մեծ պատրանքէ մը սթափածի նման՝ հիացած կը մնանք դատարկութիւն տեսնելով մեր շուրջը: Գաղափարներ որ մեր մտաց մէջ կը թռչէին, որ զմեզ յասպարէզ կը հրաւիրէին, յանկարծ ամառնային փայլակներու նման ամուլ կը մնան, չիյաջորդեր անոնց իմաստներու անձրերը: Կը վհատինք

Գրականութիւն.

մեր առաջին քայլերէն իսկ, կ'ուզենք հրա-
ժարիլ այդ ասպարէզէն, որ կը կարծենք
թէ մերը չէ: Կը խաբուինք: Երեւեակայու-
թեան բոցերը շրջմովիկ հուրեր էին մի-
այն, սակայն կարող ենք զանոնք իրա-
կան կրակներու վերածել: Մեր սխալը
կը կայանայ յայնմ՝ որ զմեզ հարուստ կը
կարծէինք առանց լաւ քննելու մեր մը-
տաւորական ստացումը, սակայն բո-
լորովին աղքատ չենք, կան մեր մէջ ալ
զեղեցիկ և վսեմ գաղափարներ, միայն թէ
կարողութիւն չունինք զանոնք արտա-
դրելու: Այլ երբ սկսինք կարգաւ, հետ-
զհետէ պիտի մեծնայ մեր իշխանութիւնը.
պիտի տեսնենք որ մեր զգացումները նը-
կարած են արդէն ուրիշներ, և անոնց
կերպը՝ պիտի գրաւէ մեր ուշադրութիւնը:
Խորհրդածելով մեր կարգացած գաղա-
փարներուն վրայ նորանոր իմաստներ պի-
տի ծագին մեր սրտէն, մեզի պիտի իւ-
րացնենք ուրիշներու գաղափարները և ա-
նոնք աղբիւր պիտի ըլլան մերիններուն:
Սակայն անխտիր պէտք չէ կարդալ որ
և իցէ դիրք. մեր ընթերցումները պէտք են
ըլլալ աստիճանաւոր, համաձայն մեր ուս-
մանց, մեր դրից և մեր բնութեան, ապա թէ
ոչ փոխանակ օգտի՝ շատ աւելի փնտրակար

կ'ըլլայ մեզ ընթերցումը: — Չենք կըր-
նար ըմբռնել թէ ինչո՞ւ պիտի պատուի-
րենք աշակերտաց որ կարդան մի միայն
մատենագիր. մի՞թէ ամենամեծ մատենա-
գիրն իսկ չափաւոր չէ՞. չունի՞ իւր թերու-
թիւնքն՝ առաւելութեանցը հետ. մեր կար-
ծիքով՝ աւելի օգտակար կը գտնենք յան-
ձնարարել զանազան մատենագրաց ընթեր-
ցումը. միայն թէ միշտ հմուտ անձի մ'ա-
ռաջնորդութեամբ կանոնաւորուած կ'են-
թաղրենք:

բ. Հատուածք (ի բերան).

— Ինչ որ ընթերցմամբ կ'օգտուինք
ուրիշներէն, բոլորովին մեզի կ'իւրացնենք
նստուած (կամ բերնաց) սորվելով. այսու կը
սրի մեր յիշողութիւնը և թէպէտ ժամանա-
կաւ կը մոռնանք բառերու շարքը, սակայն
իմաստները միշտ տողորուած կը մնան մեր
մտքին մէջ: Այս միջոցը՝ որ տղայոց միտքը
սրելու ամենամեծ հնարքն է, յաճախ ան-
փորձ վարժապետաց անվարժութեամբ,
միջոց մը կ'ըլլայ զանոնք բխցնելու:
Օգտակար կերպով սորվելու համար ան-
հրաժեշտ կարեւոր է սկսիլ դիւրին պատ-
մութիւններէ, պարզ ոտանաւորներէ, և
հետզհետէ որ աշակերտին իմացականու-
թիւնը կ'ընդարձակի, բարձրացնել նիւ-

թերը, միշտ իւր հասկացողութեան աստիճանին համաձայն:

գ. Թարգմանոչիւն.

— Շատ անգամ ընթերցման միջոց կ'անցնինք գեղեցիկ իմաստներ, առանց անդրադարձութիւն մ'ընելու, հետևարար՝ առանց օգուտ քաղելու. մինչդեռ եթէ թարգմանէինք զանոնք, բռնադատուած պիտի սկսեռէինք մեր ուշադրութիւնն աւելն մէկ իմաստի վրայ, և այսու աւելի խոր պիտի տպաւորուէին մեր մէջ անոնք: Թարգմանութիւնը մեծապէս օգտակար է մանաւանդ նորաւարժներու համար: Ինչպէս գեղագրութիւն կամ նկարչութիւն սորվելու համար, մեր վարժապետին մատիտով գծածին վրայէն կ'անցնինք մեկունով, նոյնն ըրած կ'ըլլանք գրականութեան մէջ ալ երբ մեծ մատենագրի մը էջերն սկսինք թարգմանել: Եւ կ'ըսենք համարձակապէս որ չկայ քան զայս աւելի յարմար և զօրաւոր միջոց, գրականութեան գաղտնիքն ու հոգին մեզի ներշնչելու համար:

դ. Հրահանգ.

— Հրահանգն է գրելու վարժութիւնը կամ փորձը: Որչափ կարդանք, հատուած սորվինք կամ թարգմանենք, այնչափ մեր

գաղափարները կը զարգանան, իմաստներու հարստութիւն մը կը դիզենք մեր մտքին մէջ, սակայն զրագէտ ըլլալու համար չրաւեր միայն այսքանը. իմաստները խճողուելով կը սկսին շփոթիլ իրարու մէջ, խանգարել զիրար և ջնջել. հարկ է գրել, մեր հարստութիւնը գործածել, փտութենէն պահպանելու համար զանոնք: Որչափ շատ գրենք, այնչափ աւելի պիտի տեսնենք գրութեան օգուտը. սակայն պէտք չենք բնաւ շատ գրելու տենդով, արհամարհել ամէն կանոն և զգուշութիւն: Ուստի զան մը որչափ շատ ջուր ալ բովանդակէ, կը ցամքի արևու ջերմութեան տակ շոգիներ արձակելով՝ (և այնչափ շուտ որչափ առատ ըլլան ասոնք) եթէ ծորակներ միշտ զայն չլեցնեն: Որչափ շատ գրենք և սպառենք մեր մտաց պաշարը, այնքան ալ աւելի հետամուտ ըլլալու ենք զայն նորէն լեցնելու նոր ստացումներով՝ ընթերցմամբ, խորհրդածութեամբ և այլն: Գաղափարները՝ մեր դրամներուն կը նմանին, այնպէս գործածելու է զանոնք որ միշտ աճին:

և. Նմանոչիւն.

— Նմանութիւն ըսելով հոս կը հասկընանք շարադրութեան վարժելու դիւրին

միջոցներէ մին, որ կը կայանայ մեծ մատենագրի մը գեղեցիկ էջ մ'առնելու և զայն ուրիշ նիւթի մը յարմարցնելու մէջ: Կ'առնում ես Լաֆոնդենի ձկուռն և մրջիւն առակը, և անոր իմաստները կը յարմարցընեմ մերձաւոր նիւթի մը, չափսեր և ծոյլ աշակերտի. — Մշակի մը համար գրուած էջ մը կրնամ յարմարցնել դաստիարակի. մին կոշտ գործինքով կը փորէ դաշտը, կը քաղէ գէշ խոտերը, կը սերմանէ լաւ հոնտեր, կ'ոռոգէ ցամաքութեան միջոց՝ ևայն. կը տեսնամ որ գըրեթէ նոյն բաները կ'ընէ դաստիարակ մ'ալ բարոյական իմաստով: — Նմանութիւնը կը քաղցրացնէ մեզի գրական աշխատութիւնը, սակայն սկիզբները միայն պէտք ենք գործածել այս միջոցը, և այն՝ խիստ քիչ անգամ. ապա թէ ոչ կը թըմբեցնէ մեր միտքը, կը մեռցնէ մեր անձնական գաղափարները և մտածելու կարողութիւնը:

Դ. Լուծումն.

— Ինչպէս նիւթական՝ նոյնպէս ալ բարոյական կարգի մէջ չկայ բան մը որ այնչափ ազդէ մեր վրայ, ինչպէս օրինակը: Բացատրենք տղու մը թէ ինչ է աստղը, երբէք պիտի չըմբռնէ. ցուցնենք

անգամ մը, և այլ ևս յաւիտեան պիտի չմոռնայ: Լուծումը կը ծառայէ ամէն բանէ աւելի մեր դատողութիւնը բանալու, մեր ճաշակը շտկելու: Կան շատ գրուածութիւններ որ առաջին ընթերցմամբ մեր խանդը կը վառեն, կը սքանչանանք. այլ երբ անցնի այդ խաբէական վայրկեանը, երբ աւելի լրջութեամբ կարդանք երկրորդ անգամ մ'ալ՝ նոյն հրապոյրը չենք զգար հոն, և հետզհետէ կը սկսինք նոյն իսկ պակասութիւններ նշմարել. հոս է ահա՝ ևս սիկ լուծման օգուտն ու կարեւորութիւնը, ցուցնելու համար թէ կայ արդեօք այդ գրութեանց մէջ իրական գեղեցկութիւն որ զմեզ հրապուրէ, կամ ընդհակառակն իրաւացի՞ են մեր գտած պակասութիւնքը: Ինչ յատկութիւններով մեծ հեղինակ մը կը տարբերի երկրորդականներէ միևնոյն նիւթի վրայ գրած միջոց. որոնք են միտքն առաւելութիւնները և միւսին պակասութիւնքը, այս ամէնը կը քննենք լուծմամբ և կը հետեւինք ընտիր մատենագրաց գեղեցիկ դարձուածներուն, խորշելով իրենց պակասութիւններէն:

— Անցնինք հիմայ բուն գրականութեան զանազան մասանց:

9. — Ի՞նչ է գիւտը, և յորո՞ւմ կը կայանայ.

— Գիւտը միայն բաւական է հանճար մը, տաղանդ մը կամ սովորական գրիչ մը զանազանելու իրարմէ: Բնութիւնը հաւասարապէս ամենուն առջև բացած է իր հարստութիւնըը, դաշտեր և բլուրներ իւրենց ծաղկազարդ գեղեցկութեամբ կը ծիծաղին ամենուն. անտառաց ստուերները զամէնքը հաւասարապէս կը հրօսիբեն աւառուան կիզիչ արևէն պատասպարուելու համար, սակայն քիչեր են միայն որ բուն այդ ծիծաղն ըմբռնեն, քիչեր միայն կըրնան թափանցել այդ ստուերներու խորհրդոց մէջ. մինչդեռ գիւղացին ամենասաստիկ փոթորկաց միջոց՝ տատանելով իւր հիւղակը կը դառնայ առանց բան մը զգալու, բանաստեղծը տերեւի մը շարժման մէջ իսկ այնչափ ձայն, այնչափ խօսք կը գտնայ որ ժամերով թերևս զինքը դիւթած՝ անզգայ կ'ընեն արտաքին ուրիշ որ և է ձայնի: Գիւտ կ'անուանենք

ուրեմն գրականութեան մէջ, բնութեան մէջի թաքուն ձայներն ու խորհուրդներն զգալը:

— Գիւտը՝ որ և է գեղարուեստական՝ և մանաւանդ գրականական շարադրութեանց համար, երեք բանի մէջ կը կայանայ: Նախ տեսնելու՝ թէ ի՞նչ բան կըրնայ աւելի նպաստել մեր այս կամ այն դիտման. այս է նիւթի գիւտը. — երկրորդ՝ թէ ի՞նչ կարգաւ կամ ձևով պէտք ենք զայն ներկայացնել. և այս կ'ըսուի գիւտ ծրագրի. — և երրորդ՝ գտնելու մէջ գաղափարներ որ մեր այդ ծրագիրը կերպով մը մարմնաւորեն ամբողջութեամբ, ինչպէս միտք կը պատէ և կը մարմնաւորէ սոսկ կմախք մը:

10. — Ո՞ւր կարելի է գտնալ շարադրութեան մը նիւթը:

— Շարադրութեան նիւթը կրնանք գտնալ առատապէս. նախ՝

ա. այն ամէն բանի մէջ որ կը տեսնանք աչքով կամ մտքով: Լյնտանեկան կեանքը՝ որու մէջ անած ենք կամ կ'ապրինք, իրեն զանազան փոփոխութեամբք, առատ նիւթեր կ'ընծայէ մեզ՝ շարադրութեան. ծնունդ, հարսանիք, մահ, անուան տուն, ուրիշ բազմաթիւ ուրախ և տխուր

դէպքեր ամէնն ալ մէկ մէկ նիւթեր են։ Քիչ մը հեռուն մեր դռնէն դուրս կ'եռայ քաղաքային կեանքն իրեն հանդէսներով, տաճարներով և մինչև իսկ բանտերով։ Կենդանական և անկենդան բնութիւնը իւրենց ամէն երևոյթներով, վարդը՝ որ արշալուռոյ ցօղերուն կարօտ՝ դէպ ի երկինք կը բարձրացնէ իւր գլուխը, մեղուն որ փոքրիկ տերևի մը վրայ թառած, ջուր կը խմէ առուակէն մինչդեռ ալիքները կը քշեն կը տանին գինքը, սքանչելի նիւթեր են շարադրութեան։ — Սակայն մարմնաւոր աչքէն շատ աւելի սուր է մեր հոգեւոր աչքը, մեր միտքը. շատ աւելի ընդարձակ է մտաւոր հորիզոնը. այսու կը թափանցենք մեր հոգւոյն՝ մեր սրտին խորը. հոն կան մտածութիւններ, արիւթեան, անձնանուիրութեան իղձեր՝ զգացումներ, փափաքներ՝ ուրոնք եթէ կարենանք պարզել գրութեամբ, պիտի դիւթեն ուրիշներու սրտերը, պիտի վառեն հոն ալ նման քղ-գացումներ. և ահաւասիկ ասոնք ամէնն ալ նիւթեր են շարադրութեան։

Ի. Երկրորդ՝ շարադրութեան նիւթ կ'ընծայէ մեզ նաև այն ամէն ինչ որ կը սորվինք. բնական գիտութիւնք, պատմութիւն, իմաստասիրութիւն՝ առատահոս աղբիւր-

ներ են, կ'ընծայեն մեզ տարերաց գաղտնիքը, չորցած տերևի մը ցցուած իւրաքանչիւր ջրդերը, թիթեռնիկի մը թևերուն նախշուն պիսակները, ծիր կաթինի մէն մի մանրադիտական, փոշենման լուսաւոր կէտերը, բանաստեղծի մը քնարը կրնան թրթռացնել քանի որ դեռ արիւնը կը խաղայ երակներուն մէջ, նոյն իսկ եթէ Մաթուսաղայի տարիքն ունենայ։

Գ. Երրորդ՝ և ամէնէն աւելի առատ նիւթ կու տայ մեզ երեակայութիւնը, որ դիւթական գաւազան մ'է բանաստեղծին ձեռքին մէջ. հոգի կը պարգևէ ուր որ դպչի. ամենաթանձր ստուերներէ կըրնայ լուսաւոր հոգիներ ստեղծել. ամենաժածուկ միայնութեան մէջ, ահաւոր աղմուկներ լսեցնել կու տայ. առուակներու իւրաքանչիւր խոխոջին մէջ հոգիներու հառաչն ու արտասուքը կ'երգէ։ Կարողութիւն մ'է որ ստեղծել միայն գիտէ, և չափ չունի իւր գործունէութեան մէջ։ Սակայն՝ երեակայութեան գործածութեան համար զգուշանալու է մեծապէս որ չըլլայ թէ բնաւ անսանձ սկսի տիրապետել. այն ատեն միայն ախորժելի է զբաղանութեան մէջ, երբ ողջմտութիւն և ընտիր ճաշակ կը կառավարեն զինքը։ Իսկ

մեր կենցաղական կամ ընկերական յարաբերութեանց մէջ, բացարձակապէս մերժելու ենք, որովհետեւ ամէն ինչ սխալ գոյներով կը ներկայացնէ և կը խաբէ մեր դատաստանը:

11. — Ինչ յատկութիւններ պէտք է ունենայ շարադրութեան մը նիւթը:

— Որ և է նիւթի համար պահանջուած առաջին յատկութիւնն. է, յարմար ըլլալ գրականութեան. ամէն նիւթ ոչ հաւասարապէս գեղեցիկ է, և ոչ ալ հաւասարապէս յարմար: Երբ թէ՛ ոկրիտեսի գեղօններու մէջ կը կարդանք հովուի մը իւր ընկերօջ ոտքէն փուշ հանելը և յորդորելը որ այլ ևս բոպիկ չըսէ, զգուանք միայն կ'ունենանք. ընդհակառակն երբ որդի մը դաշտերու մէջ անձկալից վազած միջոց կը գտնայ իւր հայրը քնացած, և կը հսկէ անոր քով, կը յուզուինք: Կան նիւթեր որ կրնան գեղարուեստի միւս ճիւղերու համար գեղեցիկ ըսուիլ, իսկ գրականութեան համար՝ ոչ. ինչո՞ւ համար պատկերահան մը իւր նկարներուն համար կ'ընտրէ ամբողջ բացուած վարդը, մինչդեռ րանաստեղծը կոկոններ միայն կ'երգէ. արձանագործ մը, եթէ կ'ուզէ գեղեցկութեան գաղափարն ազդել մեզ, հանգստեան

գիրքի մէջ կը դնէ իւր աստղիկը, մինչդեռ երաժիշտը, անոր ողբերը կը լսեցնէ: Ինչո՞ւ համար զաշտի մը մէջ հինցած կաղնի մը շատ աւելի խորհրդաւոր կ'երևի, քան թէ պտղատու գեղեցիկ ծառ մը: Վեհ նետկոյ մէջ օտարականք կը սքանչանան հսկայաշէն պալատներու տեսլեամբ, մինչդեռ նկարիչը իրենց նիւթ կ'առնուն խառնու պատերը: Ամէն ինչ հետևարար իրեն յարմար նիւթը ունի. գրականութիւնն ալ ունի իրենները, որ գեղարուեստի միւս մասանց մէջէն ամէնէն աւելի ընտրելագոյն և ազնուագոյններն են: Ուստի կը մերժենք գրականութենէ ամէն ինչ որ պիղծ է, ամէն ինչ որ նուազ գաղափար մը կ'ընծայէ: Որչափ գովուի Զոլա, որչափ գեղեցիկ գրիչ ունենայ Մոնդէսքիօ, միշտ անարժան պիտի մնան ապագայի մէջ գրագէտներու կարգին մէջ բարձր դասուելու:

— Նիւթի մը համար պահանջուած երկրորդ յատկութիւնն է յարմար ըլլալ ժամանակին և ազգին պիտոյից: — Մեծ է ըսինք մատենագրին կոչումը, և թէ ամէն գրագէտ պարտք մ'ունի իւր կարողութեան համեմատ, իր ազգը, իւր շրջակայքը, իրեն ժամանակակիցները քայլ մ'աւելի

երջանկութեան մերձեցնելու, քիչ մ'աւելի պարզելու անոնց խաւարը, և ամէն անձ որ չունի այս վեհ զգացումները շատ լաւ կ'ընէ եթէ գրիչը բրիչի մը հետ փոխանակէ. զրազէտը իւր գրչէն ստակ պիտի չսպասէ և ոչ համբաւ, այլ անով առաքինութիւն մանաւանդ պիտի ցանէ ամենուն սրտին մէջ և իւր միակ գոհութիւնը պիտի ըլլայ՝ իւր պարտուց կատարման գիտակցութիւնը:

— Երբորդ՝ պէտք է որ նիւթը միշտ համեմատական ըլլայ գրողին կարողութեան, ուսման և զգացմանց: Եթէ մաղձոտ անձ մը՝ ուրախ նիւթեր ընտրէ, անշաջողութեան վրայ պէտք է զարմանայ: «Առէր բանահիւսք ուժոյ ձերում նիւթ ի կշիռ» հնչած է Որատիոս, ծանօթ է նաև Կուինտիլիանոսի աշակերտին դէպքը. կարողութենէ վեր բան ուզելով ի զուր գլուխը ափերուն մէջ կը ճզմէր:

— Զորբորդ՝ եթէ իրական դէպք մ'ունինք առջևնիս և կ'ուզենք զայն նկարել, պէտք է որ ստոյգ ըլլայ իւր գլխաւոր մասանց մէջ. իսկ երբ պարզ երեւակայական նկարագիր մ'է, պէտք է որ հաւանական ըլլայ: Գրութեան էական նպատակներէ մին է համոզել, և ինչպէս կըր-

նամ համոզուիլ ես երբ միտքս իսկոյն դէմ կը կենայ կարգացածիս:

— Հինգերորդ՝ կը պահանջուի որ նիւթ մը օգտակար ըլլայ: Նիւթերն յինքեան անխտիր են միշտ, զրոյէն կախումն ունի անոնց օգտակար կամ փնասակար ըլլալը: Քաղաքական օրէնք բանտերու մէջ կը սպառեն մարդկանց փնասակար ըլլալու զիտմամբ գործողները, ատենօք կրակի կը մատնուէին նաև փնասակար գիրքերը. իսկ այսօր որ լիուրի ազատութիւն կայ գրչի, չենք գիտեր թէ քանի՞ գիրք կրնանք արդեօք գտնալ որ օգտակար ըլլան. քիչերը փնասակար են, իսկ մնացեալ մեծամասնութիւնը՝ բոլորովին անտարբեր:

— Վերջապէս՝ պէտք է որ նիւթ մը հետաքրքրական ըլլայ, եթէ կ'ուզենք որ մեր գրութիւնը այլոց հաճոյ անցնի: Այն ատեն գրութեան մը համար կ'ըսենք թէ հետաքրքրական է երբ կը գրաւէ այլոց ուշադրութիւնը, կը յուզէ անոնց սրտերը և կը զուարճացնէ անոնց միտքը: Կրնանք արդեօք կարգաւ Եւտորի զոհը և անտարդեօք կարգաւ Եւտորի զոհը և անտարդեօք մնալ. կրնանք կարգաւ Լուի Գոսթիէի՝ Կալապրիոյ ճամբորդութեան նկարագիրը և չսարսռիլ՝ մինչև որ ամբողջ լմնալով հանդարտինք:

12. — Ի՞նչ է ծրագիրն և ի՞նչպէս կրնանք գտնալ:

— Նիւթ մը գտնալէ վերջ կը մնայ զիտել թէ ի՞նչ կերպով պիտի նկատենք զայն. ինչպէս երբ մտադիր ենք ճամբորդութիւն մ'ընել, տեղ մը մեզի նպատակ որոշելէ վերջ, կը սկսինք սահմանել թէ ի՞նչ ճամբով պիտի ելթանք: Այդ ճամբայն է զրահանութեան մէջ ծրագիրը:

— Ծրագիրը կազմելու առանձին կանոն չենք կրնար սահմանել, ամէն զրոյ ազատ է որ և է կերպով նկատելու իւր նիւթը. սակայն նորավարժից զիւրացնելու համար քսենք որ եթէ մէկ բառ միայն է մեր ընտրած նիւթը, պէտք ենք նայիլ թէ ի՞նչ յարաբերութիւն ունի մեզի կամ ուրիշ իրաց հետ: Եթէ՝ օրինակի համար, ընտրած եմ նիւթ յեռ բառը, իսկոյն անոր հովտին մէջ կ'ենթադրեմ զիւր մը անտառներով շրջապատուած, կ'արթննայ յիս աւազակներու գաղափարը, զբոսաշրջիկներ կը տեսնեմ անոր կողերուն վրայ մինչդեռ քովերէն ահագին շառաչով կը թօթափին ձեան հիւսեր. կամ զիւրացի մը կ'ենթադրեմ որ իւր հօտը կ'արածէ հոն՝ նստած կաղնոյ մը հովանւոյն տակ և իւր սրնգին ձայնը կը խառնէ ժայռի

մը ծայրէն գահավէժ հոսած հեզեղին մոնչմանց. և այսպիսի մտածութիւններէ կամ պատմութիւն մը կը յարմարցնեմ, կամ նկարագրի մը կ'ընեմ, և կամ խորհրդածութիւն՝ լերան բարձրութեան մէջ Աստուծոյ վսեմութիւնը տեսնելով. կամ լեռնական ազատ կեանքը քաղաքացւոց փափուկ՝ զեղխութեանց գերի եղած կեանքին հետ համեմատելով: Իսկ եթէ երկու իրեր են, այն ատեն կը նայիմ անոնց իրարու հետ ունեցած յարաբերութեան և այնպէս կը կազմեմ ծրագիրը: Հրէշտակ և մանուկ վերնագրի տակ կրնան բիւր տեսակ գեղեցիկ շարադրութիւններ ըլլալ: Մերթ հրեշտակն է որ Տուրիայի կ'առաջնորդէ Նինուէի ճամբուն վրայ, կամ պահապան հրեշտակը որ կը հսկէ մահամեծ տղուն անկողնոյն քով, կամ նոյն իսկ գաղափարի փոփոխութեամբ հրեշտակ բառին ներքեւ կը տեսնամ մայրենի սէրը, որ իւր նորածին որդւոյն քով հիացած զմայլմանց մէջ է: Ուրպով՝ տղու մը վերջին հրաժեշտի աղջոյնները կը նկարագրէ այս վերնագրի տակ: — Պէտք չէ սակայն ծրագիրը շփոթել համառոտութեան կամ բովանդակութեան հետ. համառոտութիւնը շարադրութիւն մը զրուելէ վերջ, անոր գըլ-

խաւոր մասերը յիշելու մէջ կը կայանայ, և գործողութիւն մ'է որ ամբողջ գրութեան լինելէ վերջ տեղի կ'ունենայ. ընդհակառակն ծրագիրը, գրութեան մը ճամբայն կը գծէ, և ըստ այնմ յետոյ գաղափարները պիտի յաջորդեն շարադրութիւնը լրացնելու համար: — Իսկ թովանդա-կոչքիւնն ընդհանրապէս համառօտութեան հետ կը շփոթուի, թէպէտ և լաւագոյն է զատել և որոշ կերպով բովանդակութիւն ըսելով իմանալ գրութեան մը բուն էական հիմը, այսպէս՝ Եւտորի գոհին բովանդակութիւնն ըրած կ'ըլլամ, երբ ըսեմ, «շատ տանջանքներէ վերջ Եւտոր կ'առնու գաւաթը, աղետալի նամակը կը յուզէ զինքը և ընդհանուր ուրախութեան և ցաւոց աղաղակներուն մէջ՝ կը գոչէ. Քրիստոնեայ եմ»:

13. — Ուր և ի՞նչպէս կրնանք գտնալ գաղափարներ:

— Երբ ծրագիրը պատրաստ է, կը մնայ լեցնել գայն գաղափարներով, զորս կըրնանք գտնալ:

ա. մեր մտաց մէջ.

բ. գրքերու մէջ:

ա. Մեր մտաց մէջ գաղափարներ գտնելու համար երկու դիւրացուցիչ միջոց-

ներ կան. Հարցումն և Խորհրդածութիւն: Կան բառեր՝ որոնց համար ամէն ջանք աւելորդ է. առատահոս աղբիւր են, իմաստները ի բնութենէ արդէն շարուած են մեր մտաց մէջ: Ո՞ր մատենագիրն է որ տատամսի երբ իրեն շարադրութեան նիւթ տրուի մայր բառը. միթէ չէ՞ն պատկերանար իսկոյն անոր դիմաց՝ իւր մօր ծիծաղը, վիշտերը, հոգը. չի՞յիշեր իւր մանկութեան այնպիսի յիշատակներ որ գորովեն զինքը և առաքինութեան զեղեցիկ դասերը, զոր կ'առնուր անոր ծնկաց վըրայ նստած: — Սակայն կան ընդհակառակն ուրիշ շատ բառեր որոնք ապառաժի նըման, սուր ձայն մը միայն կ'արձակեն մեր հարուածներուն տակ, և ի զուր անոյշ ջրոյ կը սպասենք: Այսպիսի բառերու համար ահաւասիկ կարեւոր են հարցումները, որոնք բովանդակուած են Բագրատունւոյն հետեւալ տողին մէջ.

Զի՞, Էր, ի՞ր, ո՞ր, Էրբ, ո՞վ:

Երբ բառ մը չիօսիր մեզ, սկսինք կարգաւ ուղղել իրեն այս հարցումները. ստիպուած է պատասխանելու. շարենք գաւառներ և կ'ունենանք շարադրութիւնը: Սակայն այս հարցումներն աւելի պատմական իրաց համար յարմար են. իսկ եթէ

զգացման պիտի վերաբերի մեր գրութիւնը այն ատեն պէտք ենք մենք մեզի հարցնել. եթէ ներկայ գտնուէի ինչ կը զգայի. — ինչ յուզումն կ'ունենայի եթէ նոյն դիրքի մէջ գտնուէի: Եւ այսպիսի հարցումներ կը բանան մեր միտքը:

— Երկրորդ միջոց մը մեր մտաց մէջ գաղափարներ գտնալու է խորհրդածութիւնը: — Խորհրդածութիւն ըսելով կը հասկնանք մտաց ի ներքս ընկղմած տեսութիւնը. այն դիրքն յորում կը քննէ մեր հոգւոյն մէջ կատարուած իրերը, կը դիտէ անոր իւրաքանչիւր յուզումներն իրենց պատճառներով: — Գրականութեան համար ամենէն աւելի օգտակար և կարեւոր յատկութիւններէ մին է խորհրդածութիւնը. այսօր կը ճշգուիւն մեր գաղափարները կը զօրանայ մեր միտքը, կ'աճին՝ կը զարգանան մեր տեղեկութիւնները, որովհետեւ կերպով մը կ'որոճանք զանոնք և այնու աւելի խոր կը տպաւորուին մեր մէջ: Խորհրդածութիւնն սկսելու համար պէտք ենք առնուլ մեր գրութեան այն բառը՝ որ աւելի զգացումն կրնայ (կամ պէտք է) բովանդակել իւր մէջ. կարգանք գայն ամենայն մտադրութեամբ մի քանի անգամ, և ահաւասիկ եթէ նիւթերնիս պատ-

մութիւն մ'է՛ կը սկսի կամաց կամաց շարժիլ, պատկերանալ մեր առջև. օրինակենք այն ատեն ինչ որ կը տեսնենք, իսկ եթէ զգացում մ'է՛ կը սկսի սրտերնիս յուզուիլ, զրենք այն ատեն ինչ որ կը զգանք, ինչ որ միտքերնիս կու գայ: Սակայն կան ժամեր՝ յորս խորհրդածելն անկարելի կ'ըլլայ, մշուշ մը կը պատէ մեր սրտին շուրջը, խոր գիշեր միայն կը ներկայացնէ մեր միտքը, կը սառի երեակայութիւննիս և անզգայ կը մնանք հակառակ մեր ամէն ջանքերուն: Այսպիսի դրութեան պատճառ կ'ըլլայ երբեմն մեր թեթեամտութիւնը, մտքերնիս պարտէզ մը դարձած է առանց ցանկապատի, ամէն ինչ կը մոնայ հոն ազատ համարձակ. ինչպէս կ'ուզենք ծաղիկներ քաղել անկէ: Երբեմն՝ ուսման և ընթերցման պակասութիւնը. չենք վարժեցուցած մտքերնիս լուրջ աշխատութեանց, չունինք մեր մէջ բնածին գաղափարներ, անհոգ եղած ենք ուրիշներէն քաղելու, և ինչպէս կարելի է գործածել բան մը որ չունինք: Երբեմն ալ՝ սակայն առաջ կու գայ պարզապէս հիւանդութենէ կամ մարմնոյ չտիպազանց յոգնութենէն ու տկարութենէ, և ասով կը ստուգուի հին իմաստասիրաց առածն. «Առողջ միտք յա-

ռողջ մարմնի»։ Այսպիսի դիրքերու մէջ պէտք չէ բռնադատութիւն ընել. եթէ ստիպողական հարկ մը չկայ զրեւու, զուարճալի ընթերցում մ'ընենք կամ պտոյտ մը սթափեցուցիչ տեղւոյ մը մէջ. իսկ եթէ ստիպուած ենք, այն ատեն պէտք ենք օգտուիլ վերագոյն յիշուած հարցումներէ։

բ. Երկրորդ՝ ըսինք, գաղափարներ կըրնանք գտնալ զրքերու մէջ։ Գիրքերը՝ նոյնինքն մատենագիրներն են որոնց հետ կը խօսինք, անոնք կը սորվեցնեն մեզի թէ ինչպէս կարելի է մտածել տրուած նիւթի մը վրայ։ Տանք աշակերտի մը շարադրութեան որ և է նիւթ մը, պիտի դժուարի գաղափարներ գտնալու, թերեւս անկարելի պիտի համարի այդ նիւթին վրայ զրելլ. բաւական է սակայն որ գէթ մէկ մատենագրի նոյն նիւթին վրայ գրածը կարդայ, գաղափարներն իսկոյն պիտի արթնան, պիտի տեսնէ որ կայ եղբւր իւր մէջ ալ մտածութեանց աղբիւր մը որուն ծորակը բանալու համար կարեւոր էր այդ ընթերցումը։ — Գրքերու մէջէն գաղափար գտնալու ուրիշ միջոց մ'է նաեւ նմանութիւնը, որուն վրայ արդէն խօսեցանք։ Նմանութիւնը թէպէտ անմոլար առաջնորդ մ'է նորաւարժից, անզգալի կերպով կ'իւրա-

ցընէ մեզի հեղինակաց ոճերը, կը հարըստացնէ կը զարգացնէ մեր գաղափարները, և կը քաջալերէ զմեզ դիւրացնելով գրական աշխատութիւնը, սակայն պէտք չէ բնաւ երկար տեւել, վասն զի կը վարժեցընէ ծուլութեան, կը թմրեցնէ մեր երեւակայութեան թոիչը։

թեր ալ, որոնց մէջ որոշ նպատակ մը սահմանուած ըլլալով, մեր գաղափարներուն կարգն ալ կերպով մ'որոշուած կ'ըլլայ և մենք կը բռնադատուինք անոր հետեւելու. արձանագործ մը գեղեցիկ մարմարի կտոր մը կը տեսնայ իւր դիմաց. թերեւ առանց որոշ գաղափարի կը սկսի հարուածել զայն. մուրճը պիտի սահմանէ թէ ի՞նչ ձև առնելու է այդ կոշտ զանգուածը. այլ երբ պատուիրենք իրեն որ այդ քարէն կազմէ մեզի Ապոլոն մը կամ Հերակլէս, կը սկսի դժուարիլ՝ խորհրդածել, կը շրջի մի քանի անգամ անոր շուրջը զննելով զայն ամբողջութեամբ: — Ճիշտ այս դիրքի մէջ կը գտնուի գրագէտն ալ. հետեւաբար՝ անկարելի է որոշ կանոն սահմանել կարգաբանութեան. ըսենք միայն որ՝ որ և իցէ գրութիւն պէտք է ունենայ.

ա. Ամբողջութիւն. այսինքն ինքն իրեն մէջ լրացեալ մարմին մը. ունենայ սկիզբ, մէջ և վերջ՝ որոշ կերպով գծուած և չափուած:

բ. Գրութեան մէջ ըլլայ Միութիւն: Գրականութիւնը՝ թատրերգութեան համար երկից միութեանց կանոն մը կ'ընծայէ, միութիւն գործոյ՝ ժամանակի և տեղոյ. անոնց վրայ կ'աւելցնենք մենք նաև ան-

ձի միութիւնը: Եւ քիչ մը տարրեր կերպով կը բացատրենք: Գրութեան միջոց երբ ներկայանան մեզ գաղափարներ՝ դիտենք իսկոյն թէ կը յարմարին այս միութեանց հետ՝ թէ ոչ: Եթէ ես կ'ուզեմ գրել Հոովմայ վրայ չեմ կրնար փողոցներուն մէջ կոնտոլներ անցնել ինչպէս ի վենետիկ. հին կեղտաց նկարագրի մէջ չեմ կրնար դնել գաղղիական արդի տառագրեր. և կեսարու բարբէ չեմ կրնար ներոնի հետ համեմատել, որովհետև պատմութիւնը նուիրագործած է միոյն հեղու-թիւնը, ինչպէս միւսին անգլիականը:

գ. Պէտք է որ գաղափարները կցորդու-րիան մ'ունենան իրարու հետ, շղթայի օղակներու նմանին՝ իրարու մէջ անցած. ինչ օգուտ, կ'ըսէ Կուլինտիլիանոս, գեղեցիկ գաղափարներէն երբ լաւ չեն շարուիր. լուսաւոր գնդակներ են որոնք կը դաշին իրարու, առանց զիրար գրկելու: Կրնան ցիր ու ցան բերաւոր աստղեր արևու լոյսը տալ մեզի:

դ. Կարգաբանութեան համար կը պահանջուի պատշաճութիւն նիւթոյ, անձի, ժամանակի և այլն: Ամէն իմաստ ոչ ամէն նիւթի, և ոչ ամէն անձի, ոչ ալ ամէն ժամանակի կը վերաբերի. յիշենք Փեդրոսի ա-

ոսկը՝ շան և իշուկի, և հիներուն հոգւո-
կաւոր առածը quod licet Iovi non li-
cet bovi, «ինչ որ օրինաւոր է Արա-
մազդի, ներելի է եզին»։ Երբու մը վա-
յել խորհրդածութիւնը, անհաւանական
կ'երևան աղու մը բերնին մէջ, սգոյ տան
մը մէջ՝ չենք կրնար հարսանիք կատա-
րել, եթէ զգացում ունինք։ Այսպէս կը
սխալի նաև Փասդի երբ 20 000 տողով
առակ մը կը գրէ։

15. — Ինչ է Վայելչարանութիւնը.
— Վայելչարանութիւն կամ ոճ, գրակա-
նութեան այն մասն է, որ կը սորվեցնէ մեր
զաղափարները զարդարել, զանոնք այլոց
ևս հաճելի ընելու համար։ — Վայելչարա-
նութիւնը շարադրութեան մը համար ճիշտ
այն է, ինչ որ է գոյնը պատկերի մը հա-
մար։ Ո՛ր պաղկերը աւելի մեր աչքերը
կը դիւթէ, և որուն դիմաց ժամէր անցը-
նելով չենք յագենար գեռ նայելէ։ Միթէ
զունաւոր գեղեցիկ պատկեր մը չէ։ Եթէ
այդ պատկերն ունենար միայն գծերու
ճշտութիւն, դիմաց լաւ արտայայտութիւն,
պիտի ըսէինք «գեղեցիկ է» և պիտի անց-
նէինք, որովհետև նա մեզի հետ պիտի
չխօսէր, անոր զգացումները մեր սիրտը
պիտի չթրթռացնէին. գոյնն է ուրեմն որ
կ'ոգեւորէ զայն, կու տայ անոր փայլ մը
որ մեր աչքերը կը զօշոտէ, և կը կա-
տարելագործէ անոր զգացմանց արտայայ-
տութիւնն որ հղղակի մեր սրտին վրայ
կ'ազդէ։ Այսպէս ալ գրութեան մէջ, եթէ

ունինք գեղեցիկ և նոյն իսկ վսեմ, բարձր
գաղափարներ, եթէ գիտցեր ենք զանոնք
լաւ կերպով կարգաւորել, մեր այդ գրու-
թիւնը պիտի կարդան այլք հաճութեամբ,
բայց պիտի չկարենանք բնաւ գործել ի-
րենց սրտերն. արտասուաց կաթիլ մը
պիտի չկարենանք կորզել իրենց աչքե-
րէն, և բնաւ գերի պիտի չըլլան անոնք
մեր դատմանց՝ եթէ չունինք վայելչարա-
նութիւն:

Գիւտը կը սորվեցնէ մեզ գտնել գեղե-
ցիկ գաղափարներ, կարգաբանութեամբ
աւելի ևս կը գեղեցկացնենք զանոնք, բայց
վայելչարանութիւնն է միայն որ այդ գեղեց-
կութիւնը կը կատարելագործէ, տալով ա-
նոնց հոգի և կենդանութիւն, շնորհք և
զօրութիւն: — Փննենք թէ ո՞ր խօսքն աւե-
լի կ'ազդէ մեր վրայ. «Իւրաքանչիւր քայ-
լերնիս զմեզ դէպի մահ կը տանի»։ —
վսեմ ճշմարտութիւն մ'է՛ որուն կը հա-
ւատանք. սակայն սարսուռ մը կը զգանք
ակամայ, երբ նոյն ճշմարտութիւնն հե-
տեւեալ ձևին տակ լսենք Պոսուէի բեր-
նէն. «Առ իւրաքանչիւր վայրկեան ձայն
մը կը գոչէ առ մեզ, յառաջ. և զօրաւոր
ձեռք մը կը մղէ զմեզ դէպի գերեզման»։
կարծես իրօք կը լսենք այդ ահաւոր ձայնը

և այն զօրաւոր ձեռքը կը ճնշէ մեր թի-
կանց վրայ:

— Վայելչարանութեան մէջ լաւ յաջո-
ղելու ընդհանուր կանոնն է լաւ մտածել և
լաւ զգալ, յետոյ այս մտածածնիս ու զգա-
ցածնիս լաւ գրել: Այս բանիս համար
ողջմտութիւն և ընտիր ճաշակը կը պա-
հանջեն մի քանի յատկութիւններ թէ՛
բառից և թէ իմաստից նկատմամբ:

16. — Որո՞նք են ոճոյ յատկութիւնք:

— Երկու տեսակ յատկութիւնք կը
նկատուին զրականութեան մէջ՝ ոճոյ հա-
մար. ընդհանուր և մասնական: Ընդհանուր
կ'ըսուին անոնք որ անհրաժեշտ են ո՞ր
և է գրութեանց համար, և մասնաւոր՝
անոնք՝ որ միայն այս կամ այն տեսակ գը-
րութեանց կը պատկանին: (Պէտք է շը-
փոթել ոճոյ մասնաւոր յատկութեանց հետ,
ոճոյ սեպհականութիւնը. այս՝ կը ցուցնէ իւ-
րաքանչիւր մատենագրի համար յատուկ
գրութեան կերպ մը): — Մասնական յատ-
կութիւնները պիտի տեսնենք գրութեանց
առանձին տեսակներու մէջ. իսկ ընդհա-
նուրները, որոնցմով պիտի զբաղինք, են.

ա. Յստակութիւն կամ պարզութիւն.

— Այսինքն՝ գրել այնպիսի ոճով, որ
մեր գաղափարները իրրեւ հայելոյ մը մէջ

պայծառ փայլին զբութեան մէջ. բառերը
 թափանցիկ ապակեոյ պիտի նմանին որ
 չխափանեն մեր իմաստներու լոյսը. մին-
 չեւ յատակը լաւ կերպով կը տեսնանք
 երբ վճիտ է առուակի մը ջուրը: Եւ յըս-
 տակութիւն ունենալու համար անհրա-
 ժեշտ են հետեւալ պահանջմունք: — Լաւ
 ըմբռնել նիւթը — կարգ դնել գաղափարաց
 — զրել առանց արուեստակութեան —
 խորշիլ երկդիմի բառերու գործածութենէ
 — Զգուշանալ երկար մէջէ մէջ պարբերու-
 թիւններէ: Յետինս՝ Տէ Ամիչիսի մեծ պա-
 կասութեանց մին է:

բ. Մարքոսըրիւն:

— Որով կը հասկնանք զբութեան մէջ
 բնաւ քերականական սխալ մը չընել. և
 այս կ'ըլլայ՝ եթէ լաւ սորվինք մեր լե-
 զուն, զգուշանանք խառնաձայններէ (որ մեր
 լեզուին մէջ օտար բառեր ու դարձուած-
 ներ գործածելն է), ռամիկ բացատրութիւն-
 ներէ, անվայել բառերէ՝ որ Ազնուութեան
 ալ հակառակ է:

գ. Պատշաճութիւն:

— Ընդհանուր պատշաճութեան վրայ
 խօսեցանք կարգաբանութեան մէջ. հոս
 պատշաճութիւն ըսելով կը հասկնանք իւ-
 ռաքանչիւր գաղափարի կամ իրի համար

յատուկ բառը գործածելը: (Սակայն ըսած-
 նիս զբութեան համար է միայն, վասն զի
 ծաղրական կ'ըլլայ մէկն երբ խօսակցու-
 թեան մէջ ալ ուզէ միշտ յատուկ բառեր
 գործածել): Եթէ գրենք մեր շարադրու-
 թեանց մէջ հովու ձայն, ջուրի ձայն կայլն,
 ինչպէս կ'ընենք խօսակցութեանց միջոց,
 կը պակսինք պատշաճութեան դէմ, որով-
 հետեւ մեր լեզուն այս իւրաքանչիւրին
 համար ունի սեպհական բառեր, շնչի,
 սոսափիւն, խոխոջ կայլն: Այս բանիս մէջ
 յաջողելու համար հարկ է շատ լաւ գիտ-
 նալ մեր լեզուն, և շատ վարժութիւն ընել
 հոմանիշ բառերու գործածութեանց:

դ. Ներդաշնակութիւն:

— Ոճոյ չորրորդ ընդհանուր յատկու-
 թիւն կը համարինք ներդաշնակութիւնը, որ
 զբութեան կրկին գեղեցկութիւն, հրապոյր
 ու յարգ կու տայ. կը կարդանք Գեորգ.
 Եղուարդին թարգմանութիւնը կամ Լա-
 մարթինի դաշնակները, որոնց մէջ բառերը
 առուակի մը կոհակներու նման վէտ վէտ
 կը յաջորդեն իրարու, շփուելով՝ բայց
 առանց փշրուելու. և կը հիանանք. մինչ-
 դեռ Նահապետին ընդ եկեղեցւոյ՝ որ զմեզ
 իր խորհրդածութեամբը կը թափառեցնէ
 մտածութեանց անդունդներու մէջ, կը յոգ-

Վրասկանոս:

նեցնէ իր լեզուով. ջրվէժ մ'է որ կը թաւալի միշտ ժայռէ ի ժայռ և իւր ընթացքին մէջ կը բախի քարերու: — Ներդաշնակութիւնը երկու տեսակ կը նկատուի. բաւերու և նմանաձայն: Առաջինով կը հասկնանք գրութեան մէջ ախորժաւոր և քաղցրահնչիւն բառեր գործածելը, խորշելով խաղաղութիւնը բառերէ և նոյնաձայն վանկերու կուտակութենէն, որ բառախաղ կ'ըսուի: Այսպէս Բագրատունին ներդաշնակութեան դէմ կը մեղանչէ հետեւեալ բառախաղերն կազմելով.

— «Ի լիալիր յալիսն ի լիւզ լեալ լուզակաց նախանձաւոր.»

— «Ճօճէր ճոկանքն ճապուկ ճախր ի ճակատըն ճեմելով.»

Նոյնպէս է անվարժ քերթողի մը հետեւալ տողը.

— «Ուր ծիծաղ ծով ծանծաղ ծոցով ծաւալ ծուլայ:»

Իսկ նմանաձայն ներդաշնակութիւնը կը կայանայ՝ բառերով ու վանկերով, նկարագրուած նիւթի մը ձայնն հանելու մէջ: Յայսմ գերագոյն օրինակներ կ'ընծայեն մեզ ազգային բանաստեղծք, մեր լեզուին բառական հարստութենէն օգտուելով: Օր. կարծես պատերազմի մեջ ենք երբ կը կար-

դանք Բագրատունւոյն հետեւեալ տողերը.

— «Հայկեանց ցըրուեալ ի մայրիսն յայսկոյս յայնկոյս յառաջս առաջս. ի հաջել հետագօտել շանց՝ ի դղորդից ասպատակին

Պոստուցեալ բոյլը երէոց վագեն վարգին ի վեր ի վայր.

Անդ քառատրոփ դըռոյթ, անդ գոռ, անդ ոտն ի դոփ, մըկունդ ի կոփ, թոռնդ առ անտառ, բոմբ ի բոմբիւն թումբ ի թմբիւն գանգ արծանաց:»

Եւ կամ Նուագաց այս տողերը.

— «Ի գուպարել մարտայարդար գարշապարացն Արամայ

Գոռան կորդրիք, մռնչեն Մասիք, հորնչեն սահանք Երասխայ.

Ի գոռ հ գոռ տալ բիւրուցն ոտնատրոփ

Տատանին դաշտակը, յառնէ շոինդն ապշոպ.

Կռուփ առ կռուփ կոփեն կմբայք, տէգ առ տէգ,

Դղորդ առնուն տարերք կորովեացն ի վէգ:»

Դարձեալ կարծես թիթեռնիկ մ'է որ շուրջ կը թռչի երբ կարդաս աս տողերը.

— «Որ ըզթըռչնիկըն թիթեռնիկ թեթև թեւօքըն թըրթըռուն

Ի թրթուրն արկեալ պահէ յանարգ զեւ
ռուն տաղաւարեալ » :

Ճըպուռը չէ՞ որ իւր անդադար ժիծիոյժ
քեզ կ'երեւի այս տողին մէջ :

— « Ճորնչէ ճըպուռն ի ճըղին, ճըճոս
ւին ճընճղուկը ճողողականք » :

Տէս կարկուտն է որ պատուհանիդ կը
զարնէ :

— « Մըրկատարափ կուռ կարկուտ կըռ
փէր կոծեալ ի կառափունս » :

Ինչ գեղեցիկ է այդ ձին, որ կը խխնջէ

— « Եւ թաթուլ սալամբակ դոփեալ
թնդայ դափր հատանէ » : — Էւայլն :
Ներդաշնակ ոճ ունենալու միակ միջոցն
է ընտիր ճաշակ ունենալն և ընտիր հե-
ղինակաց դաշնակաւոր էջերն անդադար
կարգաւ բարձրաձայն և սորվիլ գանոնք ի
բերան : Սակայն չխաբուինք. ներդաշնա-
կութիւնը զրութեան պարզ արտաքին
զարդը, զգեստն է. իմաստներն են բուն
անոր էութիւնն ու հոգին. որչափ կ'ու-
զէ ազնիւ նիւթերով, կատարեալ գեղե-
ցիկ կերպով ձեւուած ըլլայ զգեստ մը,
երբ կուզէ զայն հագուողը միշտ ոսկրի
կոշտ մը դուրս պիտի ցատընի :

Սյա չորս զլիւաւոր յատկութիւններէ
դուրս, կը պահանջուին նաև

և. ճշդութիւն,

— Որով իմաստի մը մէջ կը գործա-
ծենք միայն այն բառերը որ հարկաւոր են,
և ասոնց ոչ մէկը զանց կ'ընենք : Սոր
հակառակ՝ երկու ծայրահեղ թերութիւնք
են մքռութիւն — ձապաղութիւն :

գ. Բնականութիւն.

— Որ հակառակ է արտեստականոս-
քեան և կ'ուզէ որ մէր գաղափարներն ու
զգացումները բնական կերպով արտայայ-
տենք ասանց բռնազրօս ձևեր գործա-
ծելու :

ե. Ազնուութիւն.

— Որ կը կայանայ գծուծ իմաստներէ,
գոհնիկ բացատրութիւններէ զգուշանալու,
և միայն պարկեշտն ու վայելուչը գրե-
լու մէջ :

ը. Զանգունութիւն.

— Որով կը հասկնանք թէ պէտք չէ
զրութեան մէջ միշտ միեւնոյն ոճը բանե-
ցնել, ապա թէ ոչ ձանձրանալի կ'ըլ-
լանք. այլ որչափ կարելի է շարունակ
փոփոխութիւն տալու է ոճոյ՝ երբեմն հար-
ցում մ'ընելով, երբեմն նկարագրութիւն,
տեղ մը պատմութիւն, ուրիշ տեղ խորհրդ-
դածութիւն կայլն :

17. — Շարադրութեան ընդհանուր կա-

նոններն այսպէս համառօտիւ ճանչնալէ վերջ, այժմ պիտի ջանանք զանոնք գործադրել և պատշաճեցնել զանազան տեսակ զրութեանց, սկսելով փոքրիկ և ամենէն աւելի սովորական զրութիւններէ:

Սակայն անհրաժեշտ կը համարինք յիշեցնել, որ այս տեսակ զրութիւնք որքան զիւրին են և սովորական, այնու հանդերձ մեծ վարժութիւն կը պահանջուի ասոնց, մեծամեծ զրութեանց մէջ յաջողելու համար:

Փոքրիկ զրութիւն ըսելով կը հասկնանք հոս, նկարագրաբիւն, պատմաբիւն՝ իր զանազան տեսակներով, նամակ, զրուցատրութիւն, մեկնախօսութիւն, զուգակշիռ, օրագրութիւն:

— Տեսնենք մի առ մի համառօտ կերպով:

Ն Կ Ա Ր Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

18. — Ի՞նչ է նկարագրութիւնը.

— Մանր զրութեանց ամենէն աւելի դիւրին, ախորժակի, օգտակար և նոյն իսկ կարևորն է նկարագրութիւնը:

— Նկարագրել՝ ըսել է տեսած իրերն իրա պատկերի մը մէջ ներկայացնել, կամ լաւ ևս՝ զայն նկարել: Ի՞նչ կ'ընէ պատկերահան մը. գոյներով կ'օրինակէ իւր դիմացի առարկայն, նոյն է մատենագրի մը գործն ալ, պիտի նկարէ իւր առարկայն, միայն՝ գոյներու տեղ բառեր գործածելով:

Եթէ լաւ ըմբռնենք, որ նկարագրել՝ տեսածն օրինակել է, աւելորդ կ'ըլլայ երկար կանոններով զայն սորվեցնել: Գոցէ աչքդ, եթէ կ'ուզես, և օրինակէ ինչ որ միտքդ ու երեակայութիւնդ քեզի կ'ընծայէ:

19. — Ի՞նչպէս պէտք է ըլլայ նկարագրութիւն մը.

— Պիւստի այս հարցման հետեւալ պատասխանը կու տայ. «Պերձ և ձոխ եղիւ նկարագրութեանցդ մէջ. հոն պէտք է որ վայելչութիւնը փայլի և ստորին հանգամանք մը չերեի»:

Ուրեմն պէտք է որ նկարագրութիւն մ'ըլլայ ձիշոյ, ոգևորեալ, աշխոյժ և պատշաճ: Բաց աստի լաւ ուշադիր ըլլալու է այն պարագայից որ լաւագոյն կրնան ներկայացնել առարկայ մը. այս է գտնել իրի մը ամէնէն յարմար գիտակէտը այս է գրութեանց ամէնէն մեծ յարգ տուողը, և մեծ մտքերը միջակ կամ ստորին կարողութիւններէ զատողը:

20. — Որո՞նք են նկարագրութեան առարկայք.

— Նկարագրութեան առարկայ են.

Բնութիւնը՝ անշունչ և շնչաւոր, իրեն գեղեցկութեամբ, հաճոյիւք և արհաւիրք. —

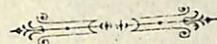
Մարդկային ընկերութիւնը՝ իւր հաճելի և քստմնելի տեսարաններով.

Մարդու սիրտը, իւր կիրքերով և առաքինութեամբք. — և վերջապէս՝

Մեր երեւակայութեան ներկայացուցած պատկերքն: Միով բանիւ ամէն ինչ որ էութիւն մ'ունի՝ անուն մ'ունի, առարկայ է նկարագրութեան:

21. — Որո՞նք են նկարագրութեան գրութաւոր տեսակները:

— Աւելորդ է նկարագրութեանց անթիւ տեսակները համրել մի առ մի և իւրաքանչիւրին զանազան անուններ տալով մեր մտքերը խճողել. բաւական է ուշ գնել միայն հետեւեալներուն՝ որոնք ամէնէն աւելի կարեւորքն ու գործածականներն են, ինչպէս Ժամանակար, տեղանկար, ցուցանակար, (կենդանի նկարագիր), դիմագրոշիւն, կենդանագիր, բարոյք:

Է:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

22. — Ի՞նչ է պատմութիւնը, և քանի՛ կը բաժնուի.

— Պատմութիւն կ'ըսուի որ և է դէպք մը իրեն յարակից պարագաներով ուրիշներու հաղորդելը:

— Գրականութեան մէջ ունինք պատմութեան բազմաթիւ տեսակներ՝ քաղաքական, իմաստասիրական, ֆարսաւանական ևայլն, որոնց վրայ պիտի խօսուի Հրետորտրեան մէջ, որովհետեւ ընդարձակ գրութեանց կարգէն են: — Հոս պիտի խօսինք պատմութեան մի քանի մանր տեսակներու վրայ, որոնց մէջ գլխաւորներն են, մանրավիպ, կորաշոր, գրոյց, առանդավիպ, և քիչ մ'աւելի ընդարձակ՝ վիպ:

23. — Ի՞նչ է մանրավէպն և ի՞նչ յատկութիւնը կը պահանջուին առ այս.

— Իրական կամ երեակայական դէպքի մը պատմութիւնն է մանրավէպը, որ բուն

պատմութենէ կը զատուի միայն իրեն համառօտ ծաւալով և նիւթին թեթեւութեամբ:

Մանրավէպ մը ամէն բանէ առաջ պէտք է ըլլայ Սկիզբ. — Պարզ և պայծառ. — Ճշմարտանման. — և Հետաքրքրական. — Բացատրենք. —

Պէտք է մանրավէպ մ'ամբողջ ըլլայ, այսինքն իւր համառօտութեան մէջ ունենայ կատարեալ սկիզբ, մեջ և վերջ: Ուշադիր ըլլալու է սակայն որ մանրավէպն միշտ համառօտ ըլլալու է: Չենք ուզեր այսու ըսել որ դէպք մը չոր կերպով պատմուի, այլ այսքան միայն որ հարկաւոր եղածէն դուրս բառ մը, զարդ մը չգտնուի հոն:

Պէտք է ըլլայ պարզ և պայծառ, ամենուն զիւրաւ հասկնալի, լաւ որոշուած ըլլան ժամանակը, տեղերն, անձինք որ դէպքին հետ յարաբերութիւն մ'ունին:

Մանրավէպն որովհետեւ ընդհանրապէս երեակայեալ դէպքեր կը ներկայացնէ, բաւական է որ ճշմարտանման ըլլան անոր բաւական է որ ձեռք եթէ իրական դէպք ամէն մասերը. իսկ եթէ իրական դէպք մը պիտի ներկայացնենք, այն առնելով պէտք է որ ձեռքիս ըլլան գէթ գլխաւոր հանգամանք:

Իբրեւ չորրորդ յատկութիւն՝ կը պահանջուի որ մանրավէպն ըլլայ հետաքրքր-

Քրիստիան, կամ ըստ նիւթոյն, կամ ըստ ե-
րեւակայեալ պարնագայից. և կամ գոնէ
գրութեան և ոճոյ զարդերն. պէտք է որ
զայն ախորժիւրն ընեն:

24. — Ի՞նչ է նորաշնչը.

— Դժուար է որոշ սահման մը տալ նորալուոյ. — տեսակ մ'է մանր գրութեանց ընդ մէջ մանրափկայի և վկայի, որով և յաճախ կը շփոթուի միոյն կամ միւսին հետ: Պատմութիւն մ'է հետաքրքրական և զբօսեցցոյցիչ արկածներու, որոնք երբեմն բուրովին հրեակայական, բայց ընդհանրապէս աւելի իրական են: Նորալուրք թէպէտ և առանձին ալ կը գրուին, բայց աւելի վէպերու և պատմական ուրիշ գրութեանց զարդ մ'ըլլալու կը ծառայեն, հետեւաբար իրրեւ սեպհական յատկութիւն կը պահանջուի որ նորալուրք ունենան համառօտ ակորթեւի թոիչք մը, երբեմն սրախօսութիւն մը կամ նոյն իսկ կծու՝ բայց ոչ վիրաւորիչ՝ ծաղրաբանութիւն մը:

25

25. - Ի՞նչ տարբերութիւն ունի զրոյցն
ասոնցմէ.

— Զրոյցն ասոնցմէ բնաւ տարբերու
թիւն մը չունի, ընդհանուր բառ մ'է որ
կը ծառայէ երբեմն մանրալէպ, երբեմն
նորալուր, երբեմն վէպ և երբեմն նոյն իսկ
բուն պատմութիւնը ցուցնելու համար:

26. — Ի՞նչ է աշանդավեպը.

— Մանրավէպի տեսակ մ'է նաև աւանդավէպը: Եթէ կը սիրէ մարդ գեղեցիկ պատմութիւններ, կը սիրէ մահաւանդ եւ կ'ախորժի հին ուշագրաւ աւանդավէպեր լսել:

Աւանդավէպը իրական կամ մանաւանդ
Երևակայեալ դէպքի մը պատմութիւնն է
որուն զլիւսաւոր հեղինակը՝ կրնանք ըսել
թէ Երևակայութիւնն է։ Եթէ մանրավէպ
մը գեղեցկացնելու և հետաքրքրական ընե-
լու համար հազիւ ներքիլ է մեզ քանի մը
զարդեր և ճշմարտանման պարագայներ
աւելցնել իրական կամ Երևակայեալ դէպքի
մը վրայ, աւանդավէպը չճանչնար ամե-
նիւն կանոն և սահման. կը ներկայացնէ
մեզ մարդիկ՝ որոնց համար գիտութիւնը
չունի գաղտնիք մը, մարմինը՝ տկարու-
թիւն մը, և բնութիւնը՝ որ և է արգելք։
Կը տեսնենք այսու բոլորովին նոր ան-
ժանոթ աշխարհ մը, լի Երևակայեալ ու
գիներով. հրեշտակներ, դևեր կը շարժին՝
կը գործեն մեր շուրջը, մեր մէջ, մեզի
հետ, մեզի դէմ. կը քաղցրացնեն կամ կը
դառնացնեն մեզի կեանքը, ըստ այնմ որ
ունկնդիր կ'ըլլանք կամ անհլու՝ իրենց
թելադրութեանց։

27. — Գրականութիւնն ի՞նչ կանոններ կ'աւանդէ աւանդավիպաց նկատմամբ.

— Գրութեան համար չկայ կանոն մը, երեւակայութիւնն է անոր գլխաւոր հեղինակը, սակայն պէտք է որ ընտիր ճաշակը և ողջմտութիւնը զայն կառավարեն ըստ կարեւրոյն: — Իսկ ընթերցման համար՝ գրականութիւնը կը յանձնարարէ չկարգաւ անխտիր ամէն աւանդավէպ, այլ զանոնք միայն որ ընտիր են, կամ փորձ անձի մը խորհրդակցութեամբ կ'իմանանք որ անփնաս են:

28. — Ի՞նչ է վեպը և ի՞նչ դիտելիք կան անոր նկատմամբ.

— Պատմական գրութեանց զանազան տեսակներու մէջ՝ հիմայ ամէնէն աւելի ընդհանրացածն է վեպը, որ պարզապէս երեւակայեալ դէպք մ'է, և որուն մէջ մաս կ'ունենան երբեմն նոյն իսկ իրական անձինք և պատահարք: Դարերու շրջանին մէջ շատ տեսակ փոփոխութիւն կրած է վեպը, սակայն մեր նպատակէն դուրս է զանոնք քննել, հիմայ գլխաւոր հինգ տեսակներու կը վերածուի. իմաստասիրական, Պատմական, Երեւակայական, Գիտական և Բարոյական, որ երբեմն միջին դարուց մէջ ասպետական էր, իսկ հիմայ՝

սիրահարական է: Խմաստասիրական կ'ըսուի վէպն՝ երբ հեղինակը նիւթ կ'ընտրէ իրեն՝ փիլիսոփայական ճշմարտութեան մ'ապացոյցը, կամ ընդհանրացած սխալ գաղափարի մը հերքումը: Պատմական է երբ անցեալ պատմութեան էջ մը կամ անձինքը և կամ հին ազգաց սովորութիւնները կը ներկայացնէ: Երեւակայական կ'ըսուի՝ երբ առանց որոշ ուղղութեան, կամ բոլորովին նորաստեղծ բաներ կը պատմէ, կամ արկածներ՝ զուարճացնելու կամ կենաց փորձ ընեն: Երբ համար իւր ընթերցողները, և երբ նպատակ ունենայ այս իրեն արկածներուն կամ երեւակայութեան թոխնելուն՝ գիտութիւնն ընդհանրացնել ժողովրդեան մէջ, այն աւտեն վէպը կ'ըսուի Գիտական: Իսկ բարոյական կ'ըլլայ, երբ դիտում ունի հեղինակն մարդկային բարքը շտկել՝ ազնուացնել, զինքը նուաստացնող ախտերէն հեռացնելով:

— Վէպը՝ կը նմանի թէ՛ դիւցազներգութեան և թէ՛ թատերգութեան, հետեւաբար իրեն կանոնն է այդ երկուքէն առնուլ ինչ որ սոսկապէս իրենց չվերաբերիր: Դիւցազներգութեան նման՝ պէտք է որ ամբողջ դէպքը մէկ ըլլայ, թէպէտ զանազան յարակից դէպքեր ալ մէջը կը մըտ-

նան զայն զարգացնելու կամ ձևացնելու համար: Կը բաժնուի նոյնպէս զանազան գլուխներու, և այս գլուխները կրնան մեզի փոխն ի փոխ զանազան տեսարաններ ներկայացնել, ինչպէս թատրերգութեան զանազան արարուածները: Բայց վէպին մէջ ամէնէն աւելի դիտելու կէտն է հաւն-
գոյցը, ինչպէս նաև թատրերգութեան մէջ: Որ և է պատմութիւն երեք մասերէ կը բաղկանայ. Առաջարկութեան, Հանգոյց և Լուծումն: Առաջարկութեամբ կը ծանօթացնենք մեր ունկնդիրը կամ ընթերցողը ղէպի մը կատարուած փեղեղն և անոր զխաւոր գործիչ անձանց: Հանգոյց կ'ըսուի այն մասը, յորում այդ անձինք կը սկսին գործել, հետզհետէ գաղափարներ զիրար կը շրջապատեն, կերպով մը կը մտնան մէջէ մէջ, և գործը որ ի սկզբան պարզ կ'երևէր, կրնայինք հետեանքը գուշակել, կը մթննայ՝ կը խաւարի, մեր առջև կը հեռանայ, կը սկսինք նոր՝ և նոյն իսկ հակառակ հետեանքներ ենթադրել: Արդ և վերջին մասն է՝ այդ դժուարութեանց, մեր տատամսութեանց՝ լուծումը: Վէպին մէջ շարունակ իրարու պիտի հիւսուին պատմութիւն, բանաստեղծական նկարագիր, խորհրդածութիւն, և ամէն ինչ

պիտի ծառայէ պատմութեան հիւսուածքը հետաքրքրաշարժ ընելու: — Ամէնէն աւելի դիտելիք յատկութիւնք են միտքիւն, ինտելեկտիւն, աշխոյժ կենդանութիւն նկարագրութեանց մէջ, սուր և ուղիղ դատաստաններ՝ խորհրդածութեանց մէջ, և վերջապէս՝ այնպիսի բացատրութիւններ՝ դարձուածներ՝ որ բնաւ չփնտսեն ընթերցողաց պարկեշտութեան, այլ ընդհակառակն ախտերը մերժելով առաքինութիւն ցանեն սրտերու մէջ:

Բ

ԶՈՒԳԱԿՇԵՌ — ՄԵՆԱԽՈՍ ՈՒԹԻՒՆ
ԶՐՈՒՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆ — ՆԱՄԱԿ — ՕՐԱ-
ԳՐՈՒԹԻՒՆ

29. — Զուգակշիռ.

— Զուգակշիռ կ'ըսուի մանր գրու-
թեանց տեսակ մը յորում պատմութիւնն
ու նկարագրութիւնը միանգամայն կը ծա-
ռայեն երկու անձեր իրարու հետ համե-
մատելու: Դիտողութեան արժանաւոր կէտ
մ'է որ ընտրուած անձինք պէտք են նոյն
յատկութիւնքն ունենալ, կամ էթէ ունին
տարբեր կամ հակառակ յատկութիւններ,
մի և նոյն վախճանի հասած ըլլան զա-
նազան ճամբաներով: Դարձեալ այսպիսի
անձանց մէջ ալ պէտք է նկատել բնաւ
այնպիսի յատկութիւններ՝ որ ամենուն հա-
սարակաց են, այլ անոնք միայն՝ որ զի-
րենք ուրիշ մարդիկներէ կը զատեն: —
Դեռ աւելի, գրագէտը շատ տեղեկութիւն
պէտք է ունենայ այդ անձանց բարուց,
գիտութեան, ժամանակին ոգոյն, և խոր
հմտութիւն այն յատկութեանց նկատմամբ

զորս պիտի դիտէ երկու անձանց մէջ:

30. — Մենախօսութիւն.

— Ինչպէս բառն ինքնին կը ցուցնէ,
ըսել է միայնակ խօսիլ. կը տարբերի խոր-
հրդածութենէ այնու որ սա ի ներքս կա-
տարուած անձայն՝ ինքն իր վրայ անդրա-
դարձութիւն մ'է, մինչդեռ մենախօսու-
թիւնը մեր զգացմանց՝ ձայնով արտա-
յայտութիւն մ'է ակամայ, ինչպէս կը
հանդիպի յաճախ բուն կրից, սաստիկ
տրտմութեան կամ ուրախութեան և խո-
րին զգացմանց միջոց: — Գոյութիւն ու-
նի միայն թատրերգութեանց* մէջ, ուր հե-
շինակը զանազան դէպքեր լռել ուզելով
կամ հանգոյցներ ձեռնարկելու պէտքն զգալով
մենախօսութիւն մը կը դնէ իր դերասաններէ
միոյն բերանը. սակայն նոյն իսկ թա-

* Արդի գաղղիացի գրագիտաց մէջ գոյութիւն
ունի ուրիշ տեսակ մենախօսութիւն մ'ալ որ
ըստ մեզ արտասանութիւն է միայն և ուրիշ ոչ-
ինչ. որովհետեւ կը կայանայ պատմական կամ
նկարագրական էջ մը, կամ խորհրդածութիւն
մը հանդիսականաց առջև արտասանելու մէջ:
Եւ այդ մենախօսութեան անուան տակ կը ծած-
կուին երբեմն ամէնէն աւելի նուաստ գաղափար-
ներ և կիրքեր, որոնք նախադիմք են այն ըն-
կերութեան որուն առջև կ'արտասանուին: —

տրերգութեանց մէջ պէտք չէ շատ ըլլայ
և ոչ ալ երկար տեէ. էջէ մ'աւելի եր-
կար մենախօսութիւնը անբնական կ'երևայ
մեզի, երբ մտածենք որ ամէնէն աւելի աս-
տիկ կիրքն իսկ, հազիւ կրնայ երկու՝ երեք
վայրկեան տեւել իր բուն աստիճանին
մէջ: — Մենախօսութեան համար հարկ
չկայ որ ամէն անգամ խօսքն առ անձն
ուղղուած ըլլայ, կրնանք երբեմն նոյն իսկ
անզգայ և բացակայ իրաց ևս ուղղել մեր
խօսքը: Սակայն պէտք չենք բնաւ մոռ-
նալ որ մենախօսութեան էական յատկու-
թիւնն է ճշմարտութիւնը և միակ կանոնն՝
ողջմտութիւնը:

31. — Զրուցատրուորութիւն.

— Գրութիւն մը՝ որու մէջ երկու կամ
աւելի անձինք կը խօսին իրարու հետ,
կ'ըսուի զրուցատրուորութիւն: Եւ ինչպէս օտ-
վորական խօսակցութիւնն ամէն տեսակ
նիւթեր իրեն առարկայ ունի, այսպէս ալ
զրականութեան մէջ զրուցատրութիւնը իւր
նիւթին համեմատ կրնայ ըլլալ՝ բարոյա-
կան, իմաստասիրական, պատմական, մա-
տենագրական, գրական ևայլն: Երեք դի-
տելու կէտեր կան զրուցատրութեան մէջ.
սկիզբ, մէջ և վերջ: Կրնանք սկսիլ կամ
ուղղակի, և կամ պատմական ոճով, և կամ

պզտիկ նկարագրութեամբ ու խորհրդա-
ծութեամբ մը: Իսկ մէջը՝ իբրեւ առաջին
և անհրաժեշտ յատկութիւն, կը պահան-
ջուի որ ունենայ բնականօրէն. որովհե-
տեւ զրուցատրութիւնն ուրիշ բան չէ բայց
եթէ իրական խօսակցութիւն մը գրով ներ-
կայացնել: Եւ բնական կ'ըլլայ երբ իւրա-
քանչիւր անձինք իրենց հասակին, աստի-
ճանին, և զգացմանց համեմատ՝ խօսքեր
ունենան բերանին: Երկրորդ պէտք է որ
այս խօսքերն ըլլան արագ, (ո՛չ թէ համա-
ռօտ ըլլան կ'ըսենք, այլ) ըսուի միայն
այն բանը որ մեր դիտած նպատակին հա-
մար էական է կամ գէթ օգտակար, մեր-
ժելով բոլորովին ուրիշ ո՛ր և է տեսակ
խօսքեր: Դարձեալ ուշ դնելու է որ չըլ-
լայ թէ անձ մը միայն իշխանաբար խօ-
սի, մինչդեռ միւսները աշակերտի մը նը-
ման լռութեան դատապարտուին, հազիւ
երբեմն բերանին բանալով. այլ այնպէս
պէտք է կարգաւորել նիւթը որ ամենուն
ալ հաւասարապէս խօսելու բան ըլլայ,
և ամէնքն ալ իրենց չափով հեղինակութիւն
մ'ունենան: — Զրուցատրութեան մը վերջն
մ'ալ կը պահանջէ բաւական ճաշակ և վար-
ժութիւն. որովհետեւ երբ նիւթն այլ ևս լը-
րացած է, չենք կրնար աւելորդ խօսքե-

բով դեռ շարունակել. պէտք է որ իսկոյն դադրի, և կամ պզտիկ խորհրդածութեամբ մը միայն փակուի: Սակայն երբ ճշմարտութիւն մը ցուցնելու համար, զրուցատրութեան ընթացքին մէջ ստիպուած ենք տեսակ տեսակ նիւթերու անցնիլ, լաւ և կարեւոր իսկ է որ կամ խօսակիցներէ մին, և կամ նոյն ինքն հեղինակը բովանդակութիւն մ'ընէ՝ ամբողջ զրուցատրութեան գլխաւոր մասանց, և այնու վերջացնէ:

— Նամակի վրայ պիտի խօսինք յետոյ աւելի ընդարձակ կերպով:

32. — Օրագրութիւն.

— Օրագրութիւնը անձի մը գլխէն, կամ տեղւոյ մը մէջ իւրաքանչիւր օրուան մէջ, անցած դէպքերու նկարագիրն ու պատմութիւնն է: Իւրաքանչիւր հեղինակ իւր ուզած դիտման համեմատ կրնայ ընել մենք կը յիշենք հոս, որովհետեւ յաճախ ամբողջ վէպեր և պատմութիւններ իսկ օրագրութեան ոճով կը գրուին, ինչպէս նաև երբեմն նամակի ձևով: — Օրագրութեան համար, (զոր պէտք է շփոթել ռազմարեան նետ), զբաղանդութիւնը իւր սովորական կանոններէն դուրս բան մը չաւանդի:

Թ.

ՆԱԽԱԳԻՐՈՒԹԻՒՆ

33. — Ի՞նչ է նամակը.

— Երկու հեռաւոր անձանց մէջ եղած զրով խօսակցութիւն մ'է՝ նամակը: և խօսակցութեան որ և է նիւթ՝ անարկայ է նաև նամակի, մանաւանդ թէ յաճախ երբ մերձաւոր անձանց հետ իսկ կամ առ պատկառանաց կամ ուրիշ որ և իցէ պատճառաւ չենք կրնար ուղղակի դէմ առ դէմ խօսիլ, կը խօսինք նամակի միջոցաւ:

34. — Քանի՞ տեսակ կը բաժնուին նամակները.

— Որովհետեւ նամակը զրաւոր խօսակցութիւն մ'է՝ ըսինք, և խօսակցութիւնն ամէն տեսակ կրնայ ըլլալ՝ ուստի նամակն ալ իւր նիւթին համեմատ զանազան տեսակ կը բաժնուի: Գրականութեան մէջ սակայն, կը բաժնենք երկու գլխաւոր դասերու. իմաստասիրական և ընտանեկան:

— Նամակ մը իմաստասիրական կ'ըսուի երբ ծանր, լուրջ և միով բանիւ՝ իմաստասիրական նիւթով մը կը զբաղի. այսպիսի նամակներ՝ պարզ անուամբ են նա-

մակ և ոչ իրօք. կը կարգանք իբր վեր-
նագիր նստակ առ քարեկամն, սակայն քա-
նի մը տող կարգալէ վերջ կ'իմանանք
փութով որ այդ բարեկամը կ'անհերիտ-
լանայ և կը մնան անոնք միայն առ որս
հեղինակը կը խօսի, այս է ամբողջ հա-
սարակութիւն մը կամ բոլոր մարդկու-
թիւնը: — Խմաստասիրական նամակաց հետ
կը դասուին նաև փառախոսները որ բուն
ճառէն անուամբ միայն կը տարբերին:

Բնտանեկան կ'ըսուի նամակն, երբ առանձնական անձ մը կը գրէ առ այլ ոք կամ առ բազումս, որոնց հետ կամ առ բենային, կամ սիրոյ, և կամ ընկերական յարաբերութիւններ կը զօդեն զինքը: Ընտանեկան նամակը սակայն, կը բաժնուի այլ և այլ տեսակներու գրութեան իւրթին համեմատ: Այսպէս ընտանեկան կ'ըսուին շնորհատրտքեան, ցաւակցութեան, գործոց, խնդրածոց, խորհրդակցութեան, յանձնարարութեան, խնդիրմանութեան կամ ներման, և ամէնէն աւելի՝ ընտանեկան յարաբերութեանց և մտերմական տեղեկութեանց նամակները, նոյնպէս նաեւ ընծայարան և շնորհակարարութեան նամակները:

Սակայն աւելի բացայայտ ըլլալու համար լաւագոյն է այս նամակներն ալ նու-

ԸՆՆ զասաւորել երեք խումբերու, որ են,
Բարեկամական, Պատշաճոյրեան և Գործոց:

ՅԾ. — Ո՞րոնք են բարեկամական տիպ-
դասով հասկացուած նամակները:

— Բարեկամական նամակաց անուամբ
կը հասկցուին այն ամէն նամակները ու
րոնք կը զրկէ մէկն իր ընտանեաց և իր բա-
րեկամաց, իր հօրը, մօրը, քոյրերուն, իր
դպրոցի ընկերակցաց և վարժապետաց ...
վերջապէս այն ամէն անձանց՝ որոնք հետ
սերտ կապակցութիւն մ'ունի սիրոյ, և զա-
նոնք շատ սիրելով շատ ալ կը յարգէ:

36. - Բարեկամական համակները մասնաւոր կանոններ ունին:

— Բարեկամական նամակները մասնաւոր կանոններ չունին. անոնք սրտէն առաջ կու գան, և սիրտը, նոյն իսկ այն ատեն որ ճանհնար մարդկանց սովորութիւնները, միշտ իրեն յատուկ բացատրուելու կերպ մ'ունի որ ոչ միայն բնաւ չվիրաւորեր, այլ նոյն իսկ հաճելի է և կը զուարճացնէ: Բարեկամական նամակները շատ դիւրին են անոնց համար որ ստուշիւ սիրին ևն անձանց համար գիւ կը սիրեն: Իսկ այն անձանց համար որոնք պէտք եղած միջոց միայն սիրեն և կը գրեն, որ և իցէ կանոն ալ որ կարենանք տալ, միշտ ի զուր է: Այսպիսի տղայոց

մին բարեկամի մը նամակ գրելու ստիպուած ըլլալով և չգիտնալով թէ ինչ գրէ, որովհետեւ սիրտը չէր խօսէր, սկսաւ աւելի կամ պակաս ճոռումարան տողեր օրինակել այն անհամ հաւաքմանց մէկուն մէջ՝ որ նամակներու օրինակներ կը պարունակեն և որոնք հրատարակուած են ծոյլերու համար: — «Դարձուր էջը, յաջորդ օրը գրեց իրեն բարեկամը, և իմ պատասխանս պիտի գտնաս»:

Մի փնտռեր քու զրքիդ մէջ՝ բարեկամական նամակ մը գրելու համար: Միթէ քու պահապան հրեշտակդ քու զգայուն սրտիդ մէջ պիտի չդնէ՞ երախտագիտութեան մտածութիւն մը, կամ սիրոյ խօսք մը և կամ բարեկամական քաղցր ուրախութեան զգացումը:

Բարեկամական նամակները կրնան առանց փնտսի ուզածնուս չափ երկայն ըլլալ: Բարեկամաշնորհներ խօսակցորիւն մ'եւ ըսինք արդէն, և կ'աւելցնենք որ

Միտքը երբէք չի ձանձրանար գրելէ

Երբոր սիրտը կ'ընկերէ:

Հեշտալի խօսք, զոր սիրող հոգիներ միայն կը հասկնան:

Բարեկամութիւնը կը մխիթարէ. սէրը կ'ոգևորէ, մտերմութիւնը խորհուրդ կու

տայ, երախտագէտ հոգին կը պատասխանէ, զգայուն սիրտը կու լայ իր բարեկամին ցաւերուն վրայ և ճշմարիտ սիրողը կ'օգնէ երկինք երթալու ճամբան քաղցր ու հեշտին ընելու:

Բարեկամութիւնը ինքզինքը բացատրելու համար հազար կերպ ունի. նոր տարի և տօն շնորհաւորելու համար, նա միշտ կը դռնայ նոյն զգացմանց շուրջը և երբէք նոյն բանը չըսեր. կարծես թէ իր ծառայութեան համար երկու խօսք միայն ունի. «Ես զրեզ կը սիրեմ և ես քեզի կը մտաբերեմ». բայց սակայն իր զրջին տակ այս երկու խօսքերը երկայն էջեր կ'ըլլան որոնք բնաւ կարելի չէ ձանձրանար մարդ:

37. — Որոնք կը կոչուին պատշաճութեան նամակներ:

— Պատշաճութեան նամակ կը կոչուին առանց զորս քաղաքավարութիւնը կամ մեր վիճակին պարտքը զմեզ գրելու կը ստիպեն:

Այսպէս, ծառայ մը իր տիրոջ ընդունա՞ծ պաշտօնին կամ պատուոյն համար պէտք է շնորհաւորութիւն ընէ, կամ շնորհակալ ըլլայ այն շահին համար որ իր տիրոջ պաշտպանութիւնը իրեն տուած է. պէտք է, նոր տարւոյն՝ իրեն ներկայացունէ բարի տարւոյ մը իր ձեռքը:

Այսպէս, երաւարդեալ մը պէտք է ինքըզինքն արգարացնէ իւր տիրոջ առջեւ այնպիսի ամբաստանութեան մը համար որ կրնայ իրեն յանցանք սեպուիլ կամ արգարացնէ ինքզինքը պակասութենէ մը վերջ՝ ներումն խնդրելով:

Այսպէս, մէկ մը կը խնդրէ անձի մը առջեւ, զոր հազիւ կը ճանչնայ, բարեկամի կամ նոյն իսկ իրեն համար՝ նպաստաւորութիւն մը:

Այսպէս, պարտաւորեալ է մարդ ցաւակցութեան նամակ մը ղրկել այն անձին, որ նամակով մեզի՝ յայտնած է իր կրած կորուստը... և այլն:

Հրաշխարհ տոմարները և անոնց պատասխանը, և այլ անթիւ այսպիսի ընկերական պատշաճութեանց նամակները՝ այս տիտղոսին տակ կ'երթան:

38. — Ո՞րն է պատշաճութեան նամակաց ընդհանուր հոգին:

— Պատշաճութեան համար զրուած նամակներու ընդհանուր հոգին է ազնուական քաղաքավարութիւն մը, բնական շքեղութիւն մը, զոր միայն կրնան լաւ դաստիարակութիւնը և շատ վարժութիւնը տալ:

Այս տեսակ նամակաց մէջ պրտեւ աւելի միտքը մաս ունի. անոր համար զը-

րեթէ միշտ պէտք է առաջին ձեռք ընել և յետոյ օրինակել, և կամ գէթ չղրկած՝ գրած նամակը խնամքով նորէն կարդալը հարկաւոր է անհրաժեշտ:

Այս նամակները ստէպ շատ դժուար են, և անոնք են որոնց համար Մատամ Տը Սէվինեէ իր նկարչական գեղեցիկ ոճով կ'ըսէր թէ, րերրիկ վրայ աշխատցնել կու տան:

39. — Որո՞նք կը կոչուին գործոց նամակներ:

— Ընդհանրապէս գործոց նամակներ կը կոչուին անոնք, որոնց առարկան է եւրասիական շահը:

Այս տիտղոսով, աղերսագիրներ, խրեղրագիրներ, պահանջներ և վաճառականական նամակներ կը հասկցուին: Կը հասկըցուին նաև կենաց սովորական գործառնութեանց մէջ, ծառայի մը կամ տղու մը համար, կամ ստորնագունի մը և բարեկամի մը տրուած յանձնարարութիւններ, ևն:

40. — Ո՞րն է գործի նամակներու ընդհանուր կանոնը:

— Գործի նամակներու ընդհանուր կանոնն է պայծառութիւնը և համառոտութիւնը: Պայծառութիւնը՝ յստակ կերպով, առանց դարձուածներու և ըսելիքը ամենէն աւելի հասկնալի ոճով ըսել կու տայ:

Համառոտորիւնը կը պակսեցնէ բոլոր այն զարժուածները, որոնք շատ անգամ սխալ հասկցուած քաղաքավարութենէ մը կը ծագին, և խօսքերնիս անօգուտ երկընցնելով՝ անհաճոյ և ծանծրանալի կ'ընեն:

Եթէ դու ըսելու չորս բառեր միայն ունիս, գործերու նամակի մը մէջ՝ հարիւր հատ գրելու գրեզ պարտաւորեալ մի՛ կարծեր, քաղաքավարութեան պատրուակին տակ: Շատ քիչ բառերու մէջ ալ կրնայ մարդ շատ քաղաքավար ըլլալ:

41. — Քանի՞ բան կը նկատէ Գրականութիւնը նամակի մը մէջ:

— Նամակի մը մէջ Գրականութիւնը զլխաւորաբար կը նկատէ անոր տեսակը և պարունակութիւնը, կամ ներքինը և արտաքինը որ է արարողական մասը: Գարծեալ այս ամենուն հետ կը նկատէ նաև անձն՝ որ կը գրէ և այն անձը՝ առ որ նամակը կ'ուղղուի, ուշ դնելով նաև գրութեան ժամանակին, պարագայից, եայլն, գորս՝ արդէն Պատշաճութեան մէջ տեսանք. և ըստ այսմ՝ նամակագրութեան կանոններն կ'ընծայէ:

42. — Որո՞նք են նամակի մը ընդհանուր կանոններն:

— Ըսինք արդէն որ նիւթին և տեսակին համեմատ նամակի մը կանոններն

ալ կը զանազանուին: Որովհետեւ ընտանեկան նամակաց այլ և այլ տեսակներն առանձին պիտի սորվինք, այժմ միայն խնամասիրականներուն համար ըսենք, որ նոյն կանոններն ունին ինչ որ սովորական իմաստասիրական որ և է գրութեան մը համար կը պահանջուի: Արդէն իսկ անունն ալ կը ցուցնէ որ ծառայ կրնայ ըստ պատշաճի նիւթին երկարիլ:

Ամէնէն աւելի ընդհանուր կանոնն զոր Գրականութիւնը մեզ կ'ընծայէ նամակի համար՝ է գրել ինչպէս որ կը խօսիմք. միայն թէ աղէկ նկատելու ենք որ լաւ խօսերու պայմանաւ է այս:

43. — Չկան ուրիշ կանոններ որ ընդհանրապէս ամէն նամակի համար էական ըլլան:

— Այո՛, Գրականութիւնը կը պահանջէ որ նախ

ա. Գրողը ըսելիք բան մ'ունենայ.

բ. Խորհրդածէ ըսելիքին վրայ.

գ. Չմոռնայ իւր տարիքն ու աստիճանը.

դ. Նկատէ թէ առ ո՞ր կը գրէ.

և. Չգրէ բան մը որ կրնայ ուրիշի փնտսել.

զ. Նամակ մը գրելու կամ ղրկելու յարմար առիթն ու ժամանակը զիտնայ.

ե. Պատասխանէ ամէն ընդունած նամակներուն:

Եւ այս կանոններն այնքան պարզ են և բնական՝ որ աւելորդ է զանոնք բացատրել:

— Առ այժմ այսպէս համառօտիւ ցուցընելէ վերջ, նամակի մը գլխաւոր ներքին յատկութիւնները, որոնց վրայ յետոյ նորէն պիտի անդրադառնանք, կ'անցնինք քննելու նաև անոր արտաքինը, որ և կ'ըսուի նամակին տրագրական մասն:

44. — Որո՞նք են նամակի մը արտաքին յատկութիւնք:

— Նամակին արարողական մասը կը կազմեն մի քանի արտաքին յատկութիւնք կամ ձևակերպութիւնք, զորս պէտք է լաւ ճանչնալ և անոնց համակերպիլ, եթէ չենք ուզեր տգէտ կամ անքաղաքավար համարուի մեր թղթակցաց առջև: — Այս արտաքին ձևակերպութիւնք, որ ժամանակի ընթացից համեմատ փոփոխական են, գլխաւորապէս հետեւեալ նիւթերու կը վերաբերին.

1. — Թուղթ
2. — Թուական
3. — Վերնագիր
4. — Մէջ (նամակին)

5. — Ստորագրութիւն

6. — Յետ գրութեան

7. — Ծրար

8. — Հասցէ և Առաքումն:

45. — Որո՞նք են նամակի թղթոյն նըկատմամբ արդի ձևակերպութիւնք:

— Թուղթի վերաբերեալ ձևակերպութիւնք այլ և այլ իրեր կը շօշափեն.

ա. Մեծութիւնք.

բ. Գոյնք.

գ. Մաքրութիւնք.

դ. Կեկքք.

ե. Բնորոշմը:

ա. — Թղթոյն ձևն կամ մեծութիւնը յարաբերութիւն ունի այն անձանց աստիճանին հետ՝ առ որս կը գրենք: Պաշտօնական նամակաց համար, ինչպէս նաև անոնց համար՝ զորս կը գրենք բոլորովին բարձրաստիճան անձանց, կը գործածուի միածալ՝ պաշտօնական ըսուած թուղթն (Papier ministre) որ ինչ ինչ պարագաներու մէջ պէտք է նաև կնքեալ (timbré) ըլլայ:

Մեծաւորաց համար, ինչպէս նաև անձանց՝ անձանց, և անոնց՝ որ մեր յարգանաց իրաւունք մ'ունին, կը գործածուի քառաձալ միջակ թուղթն. նոյն ձևը կը

Գրականութիւն.

պահանջուի ամէն գործի նամակաց համար ալ:

Մտերմական և առ ստորնագոյնս գրուած նամակաց համար որ և է ձե կրնայ գործածուիլ: սակայն լաւագոյն է միշտ յարգանօք վարուիլն՝ մեր կրթութիւնը ցոյցը ներու համար:

Պէտք է երբեք որ նամակն մի միայն թուղթ ըլլայ, այլ ամէն ղիպաց մէջ ալ քաղաքավարութիւնը կը պահանջէ կրկին թուղթ: Ի բաց կ'անոնունք տոմսերը՝ որոնց համար մի միայն թուղթ կը գործածուի, սովորականէն քիչ մը հաստ, և միջին չափով մը կտրուած. ինչպէս նաև վաճառականական գործառնութեանց համար գրուած նամակները, որոնց թուղթը կ'ըլլայ միշտ միակ՝ և կը կրէ վաճառատան զրոշմը, և որուն միայն մէկ էջը կը գրուի:

Դարձեալ թուղթը պէտք է որ ամէն եղբրքէն ուղիղ կտրուած ըլլայ և լուսանցք ունենայ, (լուսանցքին վրայ Մաքրոշրեան մէջ ալ պիտի խօսինք յետոյ):

բ. — Գոյնին նկատմամբ՝ միակ: Ընտրելագոյն և գործածական գոյնն է սպիտակը, ներքի է երբեմն գործածել նաև կէս կապոյտ՝ մանիշակագոյն թուղթ, կամ

թեթև վարդագոյն կամ դեղնագոյն թուղթ, բայց միայն սերտ մտերմական յարաբերութեանց մէջ: Ուրիշ ամէն գոյն մերժելի է նամակի թուղթի մը վրայ, տգէտք որ գունաւոր թղթոց վրայ կը գրեն, ղիմացինը պատուել կարծելով, ծաղրելի կ'ըլլան իրենց տղայամիտ մտածութեամբը:

գ. — Մաքրոշրեան մասին խօսիլն անգամ աւելորդ պիտի համարուէր, եթէ ամենէն յաճախ յայսմ մասին չթերանային նամակ գրողք: — Պէտք է որ թուղթն լինեան մաքուր ըլլայ, ողորկ, փայլուն և առանց յարդի. եթէ կարելի է միշտ այսպիսի թուղթ գտնել, հետեւելու է Courierի օրինակին (մանաւանդ յարգելի անձանց համար) որ կ'արդարացնէր ինքզինքն՝ համար) «թուղթն աւելի սակաւաբեկով թէ, «թուղթն աւելի սակաւագիւտ բան չկայ այս երկրիս մէջ, ոչ ալ մէն ինչ կը գտնուի, բաց ի հարկաւորէն»: Բաց ի թղթոյ բնական մաքրութենէն, աւելի ևս կը պահանջուի նիւթական մաքրութիւն գրութեան, այսինքն է, չըլլան բնաւ մեր գրութեան մէջ աւրուած, քերթուած բառեր կամ գրեր, որչափ կարելի է պէտք ենք ջանալ զրերնիս մաքուր գրելու. երբեք ներքի է որ նամակի մը վրայ մեղանի կաթիլ մ'իսկ թափուած գրտ-

նուր: Այսպիսի պարագաներու մէջ, երբ առ մեծաւորս կը գրենք՝ անհրաժեշտ հարկաւոր է նորէն օրինակել իսկ եթէ առ հաւասարս է մեր նամակն, պէտք չէ անհոգ ըլլալ ներուսն խնդրելու: Յարգանաց նամակներու մէջ պէտք է միշտ լուսանց թողուլ՝ որուն լայնութիւնը կրնայ 1-3, 4 մատ ըլլալ ըստ աստիճանի մեր թրդթակցին: Պաշտօնական նամակներու մէջ (ինչպէս՝ դատաստանական նամակներ որ առ դատաւոր մը կամ առ փաստաբան մը կը գրուին) սովորաբար էջին կէսը պարապ կը ձգուի: - Բոլորովին մտերմական գրութեանց մէջ կրնանք զանց ընել լուսանցը: Դարձեալ պէտք չէ բնաւ լուսանցը գծել մատիտով կամ թուղթը ծալելով ձեւացնել: - Երբ մեկանը ցամաքը նկու համար աւագ գործածենք, նամակը չղրկած պէտք է զայն լաւ սրբել, որպէս զի չըլլայ թէ մեր ընթերցողը ստիպուին նախ նամակնիս աւելլել և յետոյ կարդալ:

դ. - Ինչ ինչ պարագաներու մէջ, մանաւանդ գործոյ և առ անձանօթ ոք գրուած նամակներու համար, լաւագոյն է, երբեմն նաև հարկաւոր, կնքեալ* թուղթ գործա-

* Կնքեալ քուղի կ'ըստի այն թուղթն՝ որու վրայ տպուած կայ անձի մը բնական քաղաքին

ծել. այս թուղթն ընտանեկան յարաբերութեանց մէջ գործածելն ծաղրական է, (ի բաց կ'առնունք տան մը պատուանիշ կնիքը ինչպէս՝ թագ մը, պսակ մը, վարդ մը և այլն):

ե. - Բացարձակապէս մերժելի է ոմանց սովորութիւնն որ նամակի թուղթերու վրայ բոյրեր կը ցանեն. եթէ բարեսիրտ մէկն է մեր ղիմացիներ՝ մեր թեթեամտութեան վրայ պիտի խնդայ, իսկ եթէ չար է՝ պիտի մտածէ որ շունչերնուս կամ այլ գարշահոտութիւն խափանելու համար սրակած ենք այս բոյրերը: - Թղթոյն եզերքն ոսկեգօծել կամ արծաթագօծել՝ շոտայութեան զատ նշանակութիւն մը չունի. իսկ կարմիր ներկել ամենեկին ներելի չէ: - Մահուան և սգոյ նամակաց համար սև լուսանցով թուղթ գործածելն, արդի բաղադրութեան անհրաժեշտ սովորութիւններէ մին է:

46. - Ներքեւ՝ է արդեօք որ միեւնոյն թուղթի վրայ զանազան անձինք գրեն:

— Այս հարցման պատասխանը ինքնին բացայայտ է. միայն սերտ ամենամեծ մեր տերմութիւն մը այդ անձանց մէջ, այս-

կամ տեղւոյ անունը, ինչպէս նաև խանութի մը կամ գործատան մ'անունը:

պիսի գործ մը կրնայ արդարացնել, ուրիշ որ և է պարագայով բնաւ ներելի չէ և մեծ անըղարարութիւն կը համարուի:

47. — Ի՞նչ կանոններ կ'աւանդէ՞ զրաւանութիւնը նամակի մը թուականին նկատմամբ:

— Թուականը կը ցուցնէ թէ նամակ մը որ օրը գրուած է, հետեւեալ զայս զանց ընելը պախարակելի անհոգութիւն մ'է, և շատ անգամ շփոթութեանց պատճառ. առեւտրական յարաբերութեանց մէջ ալ կրնայ նոյն իսկ նամակը ոչնչացնել. և եթէ վերնագումի մը գրուած նամակի մէջ թուական չդրուի, մեծ անըղարարութիւն է:

Ընդհանրապէս ազատ ենք թուականը նամակի մը սկիզբը կամ վերջը դնելու երբ հաւասար կամ մեզմէ քիչ վերագոյն անձանց հետ է յարաբերութիւննիս: Եթէ բարձրաստիճան անձի մը կը գրենք, արդի քաղաքավարութիւնը կը պահանջէ որ թուականը գրուի նամակին վերջը, ձախակողմը և ստորագրութեանէ քիչ մը վար: Իսկ եթէ գործի նամակներ են, միշտ թուականը կը դրուի նամակին սկիզբը, առաջին էջին վերև՝ աջակողմը:

Թուականին հետ պէտք չէ մոռնալ նաև

որոշ նշանակել այն տեղը, ուսկից կը գրենք. միայն երբ նամակին մէջ ուրիշ պարագայը զայն յայտնի ընեն, կրնանք տեղւոյ անունը չգրել:

Երբեմն թուականին մէջ, բաց ի տարւոյն և ամսոյն թիւերէն հարկաւոր և անհրաժեշտ իսկ է նաև օրուան ժամերն և մինչև վայրկեաններն իսկ որոշ դնել, երբ ստիպողական պարագայ մը կայ: Այս ընդհանրապէս կը հանդիպի երբ միևնոյն անձին նոյն օրուան մէջ զանազան նամակներ կը գրենք, կամ երբ նամակնիս հետագայից հետ յարաբերութիւն մ'ունի:

Ընդհակառակն՝ այն տոմսակներու մէջ որ միևնոյն օրուան մէջ մեր թղթակցին կը հասնին, աւելորդ կը սեպուի ամսոյն օրուան թիւը դնել, կը բաւէ միայն օրուան անունը, կամ նոյն իսկ առանց անոր միայն օրուան ժամը:

Ամիսփեւով ցարդ ըսածնիս, թուականը նամակի մը կարեւորագոյն մասանց մէկն է, կը պարունակէ տեղւոյն անունը, տալիս է ամսոյն թիւը, երբեմն նաև օրուան ժամն ու վայրկեանը, և զայս զանց ընելը կրնայ նոյն իսկ մեծամեծ ֆրասակար հետևանք ունենալ երբեմն:

48. — Ի՞նչ է վերնագիրը և ի՞նչպէս կը գործածուի իւրաքանչիւր անձանց:

— Վերնագիր կ'ըսուին նամակի մը առաջին մի քանի բառերն, որոնցմով կ'ուղղուինք մեր խօսակցին. և այս բառերը կը ղրուին առանձին տողի մը վրայ՝ ամբողջ նամակէն զատ, և կը բովանդակեն մեր խօսակցին պատուանունները կամ յարգալից բառ մը:

Սովորութիւնը այս նկատմամբ շատ բան դիւրացուցած է, իւրաքանչիւր անձանց համար վերնագիրներ յատկացնելով. այսպէս՝

Քահանայապետին համար — Վերնագիր — Սրբազան Հայր. — նամակին մէջը — Զեր Սրբաշինք.

Քարտինալաց — Վերն. — Վսեմափառ, Ամենապատիւ Տէր. — մէջը — Զեր Վեհափառ Տէրութիւնը.

Կաթողիկոսի — Աստուածապատիւ (Գերբշանիկ, Սրբազան, Վեհափառ) Հոգեւոր Տէր. մէջը. — Աստուածապատիւ, Գերբշանիկ, Սրբազան Հոգեւոր Տէրութիւնդ.

Արքեպիսկոպոս կամ եպիսկոպոսի — Ամենապատիւ Գերապայծառ (Սրբազան) Տէր. մէջը. — Արհրապատիւ, Ամենապատիւ, Գերապայծառ, Սրբազան Տէրութիւնդ.

Ընդհանրական, Աբբայի. — Գերապատիւ Գերապայծառ Աբբա Հայր Տէր. մէջը. — Գե-

րապատիւ, Գերապայծառ Հայրութիւնդ (կամ Տէրութիւնդ).

Պարզ Աբբայի կամ Կանոնիկոսի. — Յարգոյապատիւ կամ Գերայրագեւի Տէր (Վանահայր կամ Աբբայ). իսկ մէջը. — Գերապատիւ Տէրութիւնդ — կամ Գերապատուութիւնդ.

Քահանայից — Մեծարգոյ, վերապատուելի Հայր (կրօնաւորաց միայն), Արժանապատիւ Տէր, վարդապետ, Յարգելի և Պատուական Տէր. իսկ նամակին մէջը. — Վերապատուութիւնդ. Վերապատուեալ մեծարգոյ Հայրութիւնդ, Արժանապատիւ Տէրութիւնդ, յարգութիւնդ կամ յարգոյ Տէրութիւնդ, հովանաւորութիւնդ:

Կայսերաց կամ Թագաւորաց. — Մեծափառ կամ Վեհափառ Տէր. Կայսերական կամ արքայական վեհափառութիւնդ.

Իշխանաց. — Պերճապատիւ, Հոյակապ իշխան, Վսեմաշուք Տէր. — Պերճաշուք, Պերճապատիւ, մեծաշուք Տէրութիւնդ.

Մեծամեծաց. — Ազնուազարմ, Բարձրապատիւ, մեծապատիւ, ազնուամեծար Տէր. — այս ամէնը նամակի մէջ ալ նոյնպէս կը ղրուին աւելցնելով Տէրաշինք բառը.

Սովորական անձանց. — Մեծարգոյ, Յարգոյ, Պատուական, Սիրելի Տէր կամ Պարոն. — նոյնպէս նամակին մէջ.

Կանանց. — Ազնուաշուք Տիկին, շնորհափայլ, Ազնիւ Օրիորդ. — Շնորհագարդ, Առաքինագարդ Քոյր կամ մայր (կոսանաց համար). — Ազնութիւնդ կամ յարգութիւնդ.

Այս ամէն պատուանունները սովորութեւնէ սեպհականուած բաներ են, և եթէ մտերմական, սիրոյ կամ մանաւանդ արեւային յարաբերութիւն մը գտնուի մեր թղթակցին հետ կը կապէ, այս պատուանուններէ շատերը ժամանակին համեմատ կրնան փոխուիլ:

Վերնագիրն ընդհանրապէս կը դրուի նամակի մը առաջին երեսը, էջին կէսէն քիչ մը վեր, և իրմէ վերջն ալ 3-4 տող կը ձգուի նամակը չսկսած. և այս դատարկ ձգուած տեղերը որչափ մեծ ըլլան, այնչափ աւելի յարգութեան նշան են: Սերտ մտերմական յարաբերութեանց մէջ վերնագիրը կրնայ անմիջապէս նամակին կցուիլ, երբեմն նոյն իսկ նամակին մէջ ալ մտնել:

49. — Ի՞նչ կը հասկցուի նամակի մէջ ըսելով:

— Նամակի մէջ ըսելով կը հասկնանք մենք հոս բուն իսկ նամակը, որով մեր գաղափարները, իբրեւ թէ խօսքով, կը ներ-

կայացնենք մեր խօսակից անձին, որուն աստիճանին, բնաւորութեան, ժամանակին հանգամանաց մեծ ուղադրութիւն պէտք է ընել:

Նամակ մը կը սկսի վերնագրէն քանի մը տող վար, առաջին տողը քիչ մը ներսով: Եթէ վերնագրունի մ'ուղղուած է մեր նամակը, առաջին էջին վարը 2-3 տող պարագ թողու է, նոյնպէս յաջորդ էջերուն ալ: Եւ եթէ պաշտօնական է նամակնիս, այդ առաջին էջին վարը, որչափ կարելի է մէկ փողի վրայ կը դրուի մեր թղթակցին հասցէն:

Այն տողէն որ առաջին էջն սկսած ենք, լաւագոյն է նոյն տողէն սկսիլ նաեւ յաջորդ էջերն, (գէթ անմիջապէս ետեւի էջը):

Ամէն անգամ որ նամակի մը մէջ խօսակցութեան նիւթը փոխուի, պէտք է նոր տող սկսիլ, և մի քանի անգամ մեր դիմացի անձին պատուանունը կրկնել, մանաւանդ երբ նամակը ընդարձակ ծաւալ մ'ունի:

— Ասոնք նամակի մը արտաքին ձևոյն ընդհանուր կանոններն են, պակայն աւելի կարեւորագոյն են ներքին կանոնները, լի կարեւորագոյն են անանձին տեսակաց. մէջ պիտի տեսնենք. հոս այսչափ միայն ըսենք

որ մեծ ուշադրութիւն կը պահանջուի նա-
մակի մէջ, որովհետեւ ինչպէս սովորու-
թիւն է ըսել, երբ նամակ կը ղրկենք,
մեր հոգւոյն պատկերը կը ղրկենք. կ'ու-
զենք արդեօք որ ուրիշներ մեր հոգին
տգեղ տեսնեն:

Երբ մեծագունի մ'ուղղուած է մեր նա-
մակը, երբէք ներելի չէ, երբորդ անձի
մը համար յանձնարարութիւններ ընել,
նոյն իսկ արգիլեալ է բարեւ ընելն, երբ
այդ անձը մեր թղթակցէն ստորին աս-
տիճան մ'ունի, կամ մերձաւոր ազգականու-
թիւն կամ գործոց յարաբերութիւն մը
չկայ մէջերնին: Նոյնպէս ներելի չէ եր-
բէք նիւթէն դուրս հարցումներ ընել վեր-
նագունի մը, և եթէ ստիպուած ենք առ
այս, անհրաժեշտ հարկաւոր է քաղաքա-
վարական ազնիւ դարձուածներով ներումն
խնդրել. իսկ հրամայական ձև գործածել՝
որ և է առթի մէջ մեծ պակասութիւն կը
ցուցնէ կրթութեան:

Բաց աստի, մանաւանդ գործոյ կամ
վերնագոյն անձանց գրուած նամակաց
մէջ, պէտք է ուշադիր ըլլալ, մեր ըսե-
լիքը ճիշտ, բնական և պայծառ կերպով
հաղորդելու, որ չըլլայ թէ շփոթութիւն
կամ թիւրիմացութիւն մը ծագի. և այս

պատճառաւ՝ մեծապէս զգուշանալու է թէ՛
չափազանց համառօտութենէ, որով մութ
կը մնան մեր իմաստները, և թէ՛ չափա-
զանց ընդարձակութենէ, որով ճապաղ
կ'ըլլայ մեր գրութիւնը և ձանձրանալի:
Վերնագունի ղրկուած նամակի մը մէջ,
ներելի չէ նաև ուրիշի անուան նամակ մը
դնել, և եթէ հարկը ստիպէ, պէտք է նախ
թուղթին մէջ ներումն խնդրել:

50. — Ինչպէս պէտք է ըլլալ նամա-
կի մը ստորագրութիւնը:

— Ստորագրութիւն կ'ըսուին նամակի
մը վերջին երկու կամ երեք տողերն, յորս
նամակագիրը իւր անունը կը ծանուցանէ
իր թղթակցին: Նամակի մը ամէնէն ա-
ւելի փափուկ կէտերէն մին է և այս, և
մեծ ուշադրութիւն ու փորձ կը պահան-
ջուի յայսմ միշտ պատշաճը գիտնալու,
ու գործածելու համար:

Մեծ մատենագիր մը կ'ըսէր որ նա-
մակի մը մէջ ամենէն աւելի նեղութիւն
կը զգայ յետին երկու տողերը գրելու:
Եւ յիրաւի, որովհետեւ եթէ նամակ մը
վերջացնելու ատեն վիրաւորենք մեր թըղ-
թակցին անձնասիրութիւնը կամ իրեն ան-
հաճոյ զգացում մը պատճառենք, այլ ևս
զայն ուղղելու կերպ չկայ. և մեր խօ-

սակիցը այդ գէշ ազդեցութեան տակ գոցելով մեր նամակը պիտի հեռանայ մեզմէ:

Սակայն յայսմ մասին ալ գրականութիւնը դիւրացուցած է մեզ աշխատութիւնը, անձանօթ անձանց համար վերջաւորութեանց յատուկ սահմաններ ու բռներ որոշելով: Իսկ ծանօթից և մտերմաց համար իւրաքանչիւրին ողջմտութիւնն ու ազնուական զգացումն կրնայ առանցորդել, և մտերմական նամակաց մէջ, ամեն նէն աւելի ազնիւ ու գոյտը զգացումներ՝ յարգութեան և սիրոյ, իրենց լիութի ազատութիւնն ու ասպարէզ ունին: այսպէս Մատամ տը Սէվինէէ կը լնցնէ իր նամակը, գրելով. «կը գրկեմ զքեզ և կը սիրեմ. մնաս բարեալ»: «Քիչ մը հիւանդ եմ, բայց նոյնպէս կը սիրեմ զքեզ, իբրեւ թէ առողջ ըլլայի, մնաս բարեալ».

«Մնաւ բարեալ, միշտ բու սիրելիդ» կը գրէ Խօթէնի տը Կէրէն, և Մատամ Սուէ չին իւր նամակները կը վերջացնէ միշտ բարեկամական ազնիւ ու փափուկ զգացմամբ և կը խառնէ միշտ գեղեցիկ մտածութիւն մը, որ զմարդ կը զօրացնէ ու կը մխիթարէ:

Անձանօթից համար հետեւեալքն են գրականութեան աւանդածները. Սէր և յար-

գուրիւն, կամ յարգական սէր կրնայ ցուցուիլ բարեկամաց, վարժապետաց ևայլն, որոց հետ շատ սերտ յարաբերութիւն չունինք. խորին յարգանք և մեծարանք աւնոց որ արժանի են մեր յարգանաց իրենց աստիճանաւ կամ տարիքով. անհաշիւ համարում կրնանք ցուցնել մեզմէ ստորնագունից: Կանանց ներեալ չէ երբէք սէր կամ գոյով յայտնել. այլ միշտ ու միայն յարգուրիւն: Առ բարեբաւրս գրուած նամակաց մէջ պէտք է միշտ գտնուի և թախտագիտութեան զգացում, մեծաւորաց յարգանք և հաւասար ընկերաց մէջ ալ լաւագոյն է բաղադրավարական ձև մը աւելի գործածել քան թէ պակաս:

Ասոնց նման երախտագիտական կամ բարեկամական բացատրութենէ մը վերջ, կը գրուի նամակ զրկողին անունն ու մականունը, զորս ամենայն մաքրութեամբ և որոշ գրելու է: Դարձեալ եթէ մեր հասցէն ծանօթ չէ մեր թղթակցին, որոշ կերպով զայն ալ աւեցնելու է:

Տղայական է և պախարակելի, ստորագրութեան տակը գծեր քաշել կամ զարդեր շինել:

51. — Ի՞նչ է յետ գրութեան:

— Յետ գրութեան բոլորովն նամակի

վերջին յաւելուած մասն է, ուր նամակագիրը առաջուց ըսելիք ու մոռցուած բան մը կը զետեղէ, կամ երբեմն կը գրէ այնպիսի տեղեկութիւն կամ լուր մը, որ ամբողջ նամակին հետ բնաւ յարաբերութիւն մը չկրնար ունենալ: Գրականութեան մէջ այս նկատմամբ յատուկ կանոններ չկան, որովհետեւ նոյն իսկ ինքն յետ գրութեան անկանոնութիւն մ'է և միայն ստորագրողից կամ հաւաստարից մէջ ներեալ է. իսկ մեծաւորաց գրուած նամակի մը մէջ ալ եթէ պիտի գրուի, ամենակարեւոր և անհրաժեշտ պարագայ մը պէտք է, որ զայն արդարացնէ, ապա թէ ոչ՝ բնաւ ներեալ չէ:

Դեռ այս մասը գրել չսկսած ստորագրութենէ վար գիծ մը կը քաշուի կամ տող մը պարագայ կը ձգուի և առաջին տողին սկիզբն ալ Յ. Գ. տառերը կը գրուին:

52. — Ինչ կանոններ կ'աւանդուին նամակաց ծրարի նկատմամբ:

— Որովհետեւ այժմ՝ ընդհանուր եղած է ծրարի գործածութիւնը, պէտք է գրականութեան մէջ անոր մեծութեան չափերն ալ որոշել: Որովհետեւ ամէն նամակ ընդհանրապէս չորս կրնայ ծալլուիլ՝ և ոչ աւելի, ինքնին կը յայտնուի որ իւրաքանչիւր

չիւր նամակ գրող ունենայ զանազան չափերով ծրարներ գործածած թուղթերուն համեմատ: Պաշտօնական և Արարողական նամակաց համար կը գործածուին մեծ և քառակուսի ծրարներ, որոնց չափը թուղթին համեմատ կրնայ փոխուիլ: Սովորական յարաբերութեանց համար կը գործածուին երկայնաձև ու նեղ ծրարներ և կամ փոքր ու քառակուսի: Ծրարներն ընդհանրապէս սպիտակ գունով կ'ըլլան արտաքուստ, իսկ ներքին գոյնը կրնայ կապոյտ կամ ուրիշ մթագոյն ներկուած ըլլալ որպէս զի նամակը կարդալ կարելի չըլլայ: Երբեմն արտաքուստ ալ ծրարը կրնայ վարդագոյն կամ մանիշակագոյն ըլլալ, մասնաւոր ընտանեկան յարաբերութեանց համար, կամ երբ օրինորդ մ'է գրողը:

Ի վերջոյ զայս ալ աւելցնենք ծրարի նկատմամբ, որ արդի նորասիրութեան մեծ առարկայ եղած է, թէ իւր գունոց փոփոխութեամբ և թէ մեծութեամբ ու կը տրուածքի ձևով:

53. — Ինչպէս պէտք է գրել նամակի մը հասցէն:

— Նամակի մը հասցէն պէտք է ամենայն մաքրութեամբ գրել և որոշ. պէտք է իր մէջ բովանդակէ որուն որ սահման

նուած է նամակը, անոր անունը, մակա-
նունը, պատուանուն մը, կամ եթէ շատ
պատուանուններ ունի՝ գլխաւոր մէկ կամ
երկուքը, աւելցնելով յետոյ նաև եւայրն
(մի անգամ միայն)։ պէտք է բովանդակէ
դարձեալ քաղաքն ուր կը գտնուի մեր
թղթակիցն։ մեծ քաղաքաց մէջ, մանա-
ւանդ երբ մեր խօսակիցն մեծ կամ ա-
մենուն ծանօթ անձ մը չէ, պէտք է դնել
նաև փողոցը և տան թիւը, յաճախ նաև
յարկին թուանշանը։ Եթէ երկրորդական
գիւղ մը կը ղրկուի նամակը, հասցէին
մէջ տեղւոյն անուան կից դնելու է նաև
ամէնէն մօտի մեծ քաղաքը։ Երբ շատ տե-
ղեր նոյն անունն ունին որոշ սահմանե-
լու է թէ առ ո՞րը կը ղրկենք նամակնիս,
և այդ կ'ըլլայ դնելով գաւառին անունը։
Երբ օտար երկիր պիտի ղրկուի նամակը,
հարկաւոր է հասցէին ամենավերը կամ
վարը որոշ տեղ մը, յայտնի գրել երկրին
անունը, Անգոլա, Գաղղիա, Ամերիկա ևն։
Երբեմն երբ կը տարակուսինք որ նա-
մակնիս չհասնի իւր սահմանուած տեղը,
կամ այն անձն առ որ կը գրենք առանց
բանալու ետ կը ղրկէ, լաւագոյն է հաս-
ցէին հակառակ կողմը ծրարին վրայ գը-
րել ղրկողին հասցէն, որպէս զի նամա-

կը դարձեալ իր ձեռքը հասնի։ Երբ հաս-
ցէներն որոշ չեն գրուիլ կամ անընթեռնի
կ'ըլլան, բարեկարգ տէրութեանց մէջ մի
քանի օր վերջ կը բանան նամակը, եթէ
ստորագրութենէ կամ նամակէն կարենան
ղրկողը գուշակել, իսկոյն իրեն կը դար-
ձնեն, ապա թէ ոչ կը պատռեն։

Հասցէն ընդհանրապէս կը սկսի գրուիլ
ծրարին անմիջապէս կէսին՝ կամ քիչ մը
վար։ նախ առանձին տողի վրայ կը գը-
վուին Առ Մեծարգոյ Տէր բառերն, յետոյ
երկրորդ տողի մը վրայ մեր թղթակցին
անունն ու մականունը։ պատուանուններ
կը գրուին երրորդ տողին վրայ, յետոյ ա-
ջակողմը կը գրուի քաղաքին անունը՝ քովը
փակագծով դնելով նաև գաւառը կամ աշ-
խարհը։ իսկ ձախակողմը կը գրուի մեր
խարհը։ իսկ ձախակողմը կը գրուի մեր
թղթակցին բնակութեան փողոցն ու տունը։
մեծանուն և հռչակաւոր անձանց համար
բաւական է միայն քաղաքին անունը դը-
նել։ Թագաւորաց համար աշխարհի ա-
նունն անգամ դնել աւելորդ կը համա-
րուի, երբ իր երկրին մէջ է նամակ գը-
րողը։

54. — Ինչ դիտելիք կան նամակաց
առարման նկատմամբ։

— Այսուհետեւ կը մնայ առարկուն՝ որ

կ'ըլլայ նամակադրոշմը դնելով և թղթատուն յանձնելով: Նամակաց առաքումը կրնայ. կատարուել Կարգ կամ յանձնարարեալ և կամ ապահովագրեալ: Իւրաքանչիւր ոք պէտք է լաւ տեղեակ ըլլայ պատճենական սակացոյցներու՝ նամակաց կըշիւքին համեմատ, նոյնպէս նաև ներքին կամ արտադրական թղթակցութեանց տարբերութեան: Սեփ ամօթ է մոռացութեամբ առանց նամակադրոշմի նամակ մը զրկել. եթէ զիպուածով պատահի և անգրադառնանք, պէտք է իսկոյն ուրիշ գրութեամբ մը ներումն խնդրենք: Պախարակելի է սակայն ոմանց ըրածը, որոնք հատուցանելու գաղափարով՝ այսպիսի պարագայից մէջ կրկին նամակադրոշմ կը դնեն երկրորդ նամակին մէջ: Այս կրնայ դիմացինին անձնասիրութիւնը և պատույ զգացումը վերաւորել: Նամակադրոշմ պէտք է դնել միայն այն նամակաց մէջ որոնք կը գրուին առ բոլորովին անձանօթ մէկն և իրեն հարցում մ'ուղղելով՝ պատասխանին կը սպասենք:

— Եթէ ուզենք կրնանք նամակին ծրարը կնքել կարմիր կամ մանիշակագոյն կնքամով, իսկ սե կնքամով կը գործածուի միայն սուգի միջոց: Ապահովա-

զրեալ նամակները պէտք է միշտ երեք կամ հինգ կնիք ունենան:

55. — Այսպէս համառօտիւ նամակին արտաքին արարողութեանց մասին խօսելէ վերջ, անցնինք այժմ դիտելու իւրաքանչիւր տեղակաց յատուկ կանոններն:

56. — Նամակներն, նախ և առաջ ընդհանուր բաժանմամբ մը, ինչպէս ըսինք, երկու խումբերու կը բաժնուին, ընտանեկան կամ բարեկամական և գործի նամակներ: Սկսինք առաջիններէն:

57. — Ո՞րն է ընտանեկան նամակաց առաջին տեսակն.

— Ընտանեկան նամակաց մէջ առաջինն է ընտանեկան համար գրուած նամակն:

Ենթադրուի, ըսել է, յայտնել մեր ուրախութիւնը առ այն անձինս, զորս կը սիրենք, կը յարգենք, կամ որոնց հետ յարաբերութիւն մ'ունինք, երբ իրենց լաւ բան մը հանդիպի:

Եղբայր մ'է կամ քոյր մը որ մրցանակ մ'առած է, կամ յաջողած է քննութեան մը մէջ, որմէ կը կախուէր իրեն ապագան, — առանձին փայլ կամ յաջողութիւն մ'ունեցած է հասարակաց գործի մը մէջ:

Հիւանդ մ'է, զոր կը սիրենք, և որուն Աստուած առողջութիւն կը պարգեւէ:

Բարերար մ'է՝ որ նոր աստիճան մը կ'ընդունի, կամ որուն մեծ յաջողութիւն մը կը պատահի:

Ազգական մ'է՝ որուն վրայ Աստուծոյ օրհնութիւնը կը տեսնուի կամ կը հարստանայ. ևայլն. ասոնք ամէնը զանազան տեսակներ են կամ մանաւանդ նիւթեր՝ բարեկամական շնորհաւորութեանց. բաց աստի տարւոյն մէջ և կամ կենաց ընթացից մէջ կը հանդիպին օրեր ու ժամանակներ, յորս կամ սէրը, կամ երախտագիտութիւնը կամ քաղաքավարութիւնը պարտք մը կը դնեն վրանիս, զանազան մաղթանք և շնորհաւորութիւն ընելու մեր սիրելեաց կամ բարերարաց: Այսպիսի դէպքեր են գլխաւորապէս Նոր տարի — Ծնունդ — Զատիկ — Անուան տօն — Նշանախօսութիւն — Հարսանիք, և մեծամեծ դէպքերու տարեդարձք, ևայլն:

58. — Ինչպէս պէտք են ըլլալ շնորհաւորութեանց նամակներն.

— Նամակաց զանազան տեսակներու մէջ ամենէն աւելի դժուարիններէ մին է շնորհաւորութեանց նամակն, որովհետեւ ընդհանրապէս քաղաքավարական դարձուածներէ կը կազմուի. եթէ այդ դարձուածք շատ փափուկ են, կրնան անհասկանալի մնալ. եթէ չափազանց են, ան-

ձնասիրութեան կը դաշին. եթէ քիչ մը ցուրտ ըլլան, նախանձու արդիւնք մը կը համարուին. եթէ երկայն են կը ձանձրացնեն, իսկ եթէ խիստ կարճ են, չեն գոհացներ, և այլ այսպիսի անթիւ դժուարութիւնք կընան հանդիպիլ երբ շնորհաւորութեան նամակ մը պիտի գրենք, ուստի ինքնին յայտնի է թէ՛ որքան ընտիր ճաշակ ու փորձ վարժութիւն պէտք է յամենայնի միջին պատշաճ չափն իմանալու ու գրելու համար:

Ահաւասիկ ինչ որ գրականութիւնն ընդհանրապէս այս նկատմամբ կ'աւանդէ.

1. — Գլխաւոր իմաստի նոյնութիւն. — մաղթանք՝ երջանկութիւն, առողջութիւն, երկար կեանք, յաջողութիւնք ևայլն:

2. — Պարզութիւն. — որ սրտի միակ խօսակցութեան կերպն է. եթէ նոյն իսկ մտածութիւննիս ու գաղափարնիս երբեմն լուրջ է կամ բարձր, բացատրութիւննիս միշտ պէտք է որ պարզ ըլլայ:

3. — Համոռոտութիւն կամ մանաւանդ բուն ճշտութիւն. — որ ձանձրոյթ չպատբուէ, շատ անգգժութիւններէ կընայ զմեզ ճառեր, շատ անգգժութիւններէ կընայ չբաւեր. պահպանել. սակայն այս ամէնը չբաւեր. իւրաքանչիւր նամակի մէջ, գրողին, նամակը անհատին, ժամանակին և դիպաց

մասին քիչ մ'աւելի խնամք տանիլ, սակայն զգուշանալու է որ արուեստակութեան չեքթայ:

Այս ներքին իմաստներու հաւասար, շնորհաւորութեանց նամակներու մէջ, խնամք կը պահանջուի, նաև զայն գրելու ժամանակին: Ընդհանուր կանոն է տարեգլխոյ և այլն նամակներն այնպէս ուղղել՝ որ ճիշտ նոյն օրը հասնի մեր բարեկամին ձեռքը: Կրնանք կանխել մէկ կամ երկու օր, սակայն երբէք ներելի չէ, առանց իրաւացի պատճառի մը, շնորհաւորութիւնը յետաձգել մէկ օրէն աւելի, մանաւանդ երբ մեծաւորի մը կը գրենք: Նոյնպէս է նաև անուան տօնի, մեծամեծ դէպքերու և տարեղարձներու համար գրուած նամակներու նկատմամբ:

59. — Ի՞նչ է ցաւակցութեան նամակն և ի՞նչ առիթներու մէջ պէտք է գրուի:

— Եթէ սիրոյ, երախտագիտութեան կամ մարդավարութեան պարտք մը կը ծանրանայ վրանիս՝ այլոց ուրախութեանց խնդակից ըլլալու, մանաւանդ երբ յարաբերութիւն մ'ունինք անոնց հետ, շատ աւելի մեծ և սրբազան պարտք մ'ունինք, անոնց ցաւոց և վշտաց ալ ցաւակից ըլլալու. չկայ զգայուն սիրտ մը որ թշուառն

ու վշտացեալը տեսնելով չարտասուէ և չուզէ մխիթարել: Հետեւաբար՝ ո՞ր և է վիշտ, ո՞ր և է նեղութիւն մեր մերձաւորաց՝ առիթ մ'է մեր սրտին զգացումն իրենց յայտնելու, և որչափ կարող ենք՝ զիրենք մխիթարելու: Ահա այսպիսի պարագայից մէջ և այսպիսի նպատակաւ գրուած նամակներ կ'ըսուին ցաւակցութեան նամակներ: Եթէ ուրախակից ըլլալ մէկու մը, անոր երջանկութիւնը կը կրկնապատկէ, ընդհակառակն ցաւակից ըլլալը, կը մեղմէ միշտ անոր ցաւերն ու կը մխիթարէ:

60. — Ի՞նչ յատկութիւններ կը պահանջուին ցաւակցութեան նամակաց համար:

— Առաջին յատկութիւնն որ կը պահանջուի ուրիշի մը վշտակից ըլլալու համար, է՝ սիրտ ունենալ. որչափ աւելի ազնիւ է սրտերնիս, որչափ փափուկ՝ այնքան աւելի պիտի զգանք մեր մերձաւորին հասած թշուառութիւնն և մեր մխիթարութիւնը այնչափ աւելի անկեղծ ու ճշմարիտ պիտի ըլլան, և ուղղակի պիտի ճշմարիտ վրայ: — Ամենէն աւագըն իրեն սրտին վրայ: — Ամենէն աւելի մեծ ցաւ կենաց մէջ՝ է կորսնցնել իր հայրն ու մայրը, եղբայրը կամ քոյրն և կամ սիրելի մը որուն կենաց հետ յանձն

կ'անոնունք անշուշտ մեր կեանքն իսկ փոխանակել. երբ այսպիսի ցաւոց մէջ է մէկն, թող ժողովուն աշխարհիս խմաստասէրք, իրենց ամենէն աւելի ազգու պատճառարանութեամբք, սակայն պիտի չկարենան բնաւ միտնալ զինքը. բերենք ընդհակառակն անոր դիմաց բարեկամ մը որ զիտէ զգալ, և առանց խօսելու, մէկ նայուածքով, կաթիլ մ'արտասուօք միայն՝ պիտի կարենայ սփոփել անոր սիրտը: — Եթէ կ'ուզես ուրեմն միտնալ զուրիշը, զգա՛ անձամբ անոր ցաւը և իրեն հետ արտասուէ:

Սակայն կան դէպքեր յորս չբաւեր միայն սիրտ սփոփել, հարկ է նաև զօրացնել զայն և քաջալերել: Բազդի և ընչից կորուստք ամէն թշուառութիւններէ աւելի խոր կ'ազդեն սրտին վրայ, մինչև իսկ յաճախ կը յիմարեցնեն կամ յուսահատութեան տիտը հետեանաց պատճառ կ'ըլլան. այսպիսի դէպքերու մէջ ահա պիտի ցուցնենք մեր բարեկամաց վրայ մեր ունեցած ճշմարիտ սէրն ու խնամքը. պիտի ցուցնենք անոնց թէ արդէն անհաստատ էին երկրաւոր բաղդն ու փառքն, ժամանակն անիւ մ'է որ կը դառնայ անդադար և անոր երկու կողմերը զրուած

են իրարու հակառակ յաջողութիւն ու ձախողութիւն. երբեմն մին կը բարձրանայ, երբեմն միւսը:

Այսպիսի պարագայից մէջ, եթէ կաւրող ենք, պարտական ենք նաև այլ և այլ միջոցներ ցուցնել մեր բարեկամին, վերստին ստանալու համար իբր առաջին հարստութիւնն ու պատիւն: Պէտք չենք զլանալ նաև մեր կողմանէ առատածեռն նպաստ և ազդու օժանդակութիւն:

Յաւակցութեան նամակ մը՝ այնչափ աւելի փութով իր նպատակին կը հասնի, որչափ աւելի ընդարձակ խօսինք մեր բարեկամին հասած թշուառութեան վրայ: Սակայն մեծ ընտրողութիւն կը պահանջուի այս մասին համար ալ:

Յաւակցութեան նամակի ուրիշ յատկութիւն մ'ալ պէտք է ըլլայ օծումն, որ զհոգին կամաց կամաց բարձրացնէ առ Աստուած. սկիզբն կենաց և լրումն ամէն յաջողութեանց ինքն է, իր թոյլտուութեամբ միայն կը հասնին առ մեզ ամէն ձախողանք, չկայ միթէ այս ամենուն մէջ իւր նախախնամող բարերար աջը, որ միշտ մեր օգտին կը գործածէ ամէն բան: Սակայն եթէ մեր բարեկամին քրիստոնէական զգացմունք խանգարուած են, շատ

զգուշութիւն կը պահանջուի նաև յայսմ:
61. — Ինչ զգուշութիւններ պէտք են
ցաւակցութեան նամակաց համար:

— Ինչպէս իբր առաջին յատկութիւն
ցաւակցութեան նամակաց համար կը պա-
հանջուի սիրտ, որ զգայ մերձաւորին
զփրազգութիւնը, նոյնպէս ալ առաջին և
ամենէն աւելի զգուշալի բան է այսպիսի
նամակաց մէջ զգացման պակասութիւնը:
Եթէ առանց զգալու բռնագրօս իմաստ-
ներ միայն պիտի քաղենք, լաւագոյն է
չգրենք բնաւ, գէթ մեր ընթերցողը չենք
բարկացնենք:

Զգուշանալու է դարձեալ, այսպիսի նա-
մակաց մէջ, չխառնել նուաստ գաղափար-
ներ, որ զգուանք ու նողկանք կ'ազդեն:

Ցաւակցութեան նամակաց մէջ զգու-
շանալու է դարձեալ երկայնարանութենէ:
Որչափ համառօտ ըլլան մեր խօսքերն,
վսեմ և կտրուկ՝ այնչափ աւելի սրտէ
բղիւսած կը թուին և ուղղակի կ'ազդեն ի
սիրտ: Մանաւանդ երբ մեծ յարաբերու-
թիւն մը չունինք վշտացեալ անձին հետ,
այն ատեն աւելի կը պահանջուի համա-
ռօտութիւն: Կարելի է թէ մենք զգացած
ըլլանք ինչ որ կ'ըսենք. սակայն նա,
ընդհանրութենէ դատելով, քաղաքավա-

րական բռնի պարտք միայն կը համարի
զանոնք, որք և որչափ երկարին այնչափ
աւելի ծանրութիւն ու ձանձրոյթ կը պատ-
ճառեն իրեն:

Այլ ի վեր քան զամենայն՝ ցաւակցու-
թեան նամակաց մէջ պէտք է զգուշանալ
խորհուրդներ տալէ և ազդարարութիւններ
ընելէ. մանաւանդ՝ բացարձակապէս պէտք
է մերժուի այսպիսի նամակաց մէջէն որ
և է բառ կամ դարձուած որ յանդիմա-
նական կերպ մ'ունի, կամ վշտացելոյն
մէկ յանցանքը կամ պակասութիւնը կը
յիշեցնէ, թէ և այդ յանցանաց պատճա-
ռաւ թշուառութեան զոհ եղած ըլլայ:
Ամենաւերջ յարաբերութիւն մը միայն
կրնայ ներելի ընել այնպիսի ազդարա-
րութիւն կամ յանդիմանութիւնը, սա-
կայն և այն դարձեալ պէտք է ըլլայ ա-
մենայն անուշութեամբ և միտքաբերութեամբ
ու քաջալերութեամբ խառն: Alter ego
մը միայն կրնայ գրել «Երբ խօսքս մտիկ
ընէի», «երբ այսպէս չարժէի» ևայլն:

Աւելորդ է ուրիշ կանոններ ալ սահ-
մանել. ամէն ինչ պէտք է պատշաճու-
թեամբ կանոնաւորուի ըստ անձին և ըստ
հանգամանաց. ըսենք միայն որ ցաւակ-
ցութեան նամակի մէջ մեծ ուշադրութեան

կէտ մ'է նաև զայն ղրկելու ժամանակը։
 Չարագուշակ ազդեցութիւն մ'անշուշտ
 կ'ունենայ թուղթերնիս, եթէ անմիջապէս
 ձախորդութեան հետ հասնի։ Իսկ եթէ
 շատ ուշացնենք՝ անզգայ կրնանք համա-
 բուրիլ, կամ մեր բարեկամութիւնը կրնայ
 պակասել։ Ամէնէն յարմարն է գրել ան-
 միջապէս երբ դժբաղդութեան լուրը կ'առ-
 նունք, և եթէ հեռագրով հասնի մեզ այդ
 գոյժը, լաւագոյն է երկրորդ օրը պատաս-
 խանել։ Արդէն կը զգանք ամենքնիս՝ որ
 ցաւոց հասած միջոց կան վայրկեաններ
 յորս մարդու սիրտը պէտք է միայն մը-
 նայ իւր տխրութեան մէջ, այն պահուն
 կարող չենք որ և է բան մը կարդալու,
 բան մը մտածելու, և ըմբռնելու։ պէտք է
 համբերել որ այդ առաջին յանկարծական
 զգացումն կամաց կամաց իջնայ և մեր
 սիրտն հանդարտելով սկսի իւր վշտաց
 ծանրութիւնն իմանալ, ճիշտ այս վայր-
 կենին ահա կարեւոր է իրեն՝ բարեկամի
 մը աչաց արտասուքը տեսնել, կամ իւր
 մէկ հառաչը լսել անոր նամակին մէջ։

Պատշաճութիւնը և արդի բաղադրաւա-
 բութիւնը կը պահանջեն որ վշտացեալն
 անձամբ իր ցաւը յայտնէ իրեն սիրելեաց
 և ծանօթից, յարարերութեանց սերտու-

թեան հաւասար արագութեամբ. իսկ բարե-
 կամը պարտական է անմիջապէս պատաս-
 խանել։

Ըսինք արդէն որ մահուան պարագայից
 մէջ թէ՛ նամակի թղթոյն և թէ՛ ծրարին
 եզերքը սև ներկուած կը գործածեն, և
 այդ պէտք է շարունակել այդպէս քանի
 որ սուգը կը տևէ։

62. — Խնչպէս պէտք են ըլլալ յառ-
 ձևարարութեան նամակները.

— Յանձնարարել մէկն՝ ըսել է խն-
 դրել իրեն համար ալ այն խնամքը զոր
 մեծ մը կը ցուցնէ մեզի, կամ այն սէրը զոր
 մեր բարեկամաց քով կը վայլենք։ Ընդ-
 մեր բարեկամաց քով կը վայլենք։ Ընդ-
 հանրապէս այս տեսակ նամակներ գրելու
 զգուշաւոր ըլլալու է, որովհետև յաճախ
 այսու մեր իսկ պատիւը վտանգի կ'են-
 թարկուի։ Պէտք է բնաւ յանձնարարել
 մէկը զոր անձամբ լաւ չենք ճանչնար.
 որպէս զի մի՛ գուցէ բարեսրտութեամբ կամ
 թեթևութեամբ մեր բարեկամաց նեղու-
 թեանց պատճառ ըլլանք, եթէ յանկարծ
 մեր պաշտպանեալ անձը անարժան մէկը
 մեր պաշտպանեալ անձ մը լաւ ճանչցած
 գտնուի։ Իսկ երբ անձ մը լաւ ճանչցած
 ենք, և կը վստահինք, դարձեալ խոհե-
 մութիւն է միշտ վերապահութեամբ յան-
 ձնարարել և աւելի մեր թղթակցին բարե-
 սրբութիւնը շարժել դէպի այն անձը, քան

թէ կերպով մը ստիպել զինքն առ մեզ ունեցած սիրոյն կամ յարգանաց և կամ համարման զօրութեամբ: Յանձնարարուեալ թեան նամակներուն մէջ պէտք է յիշատակելն պաշտպանեալ անձին մի՝ քանի բարեխառնութիւնք և արժանիքը որոնց համար կը միջնորդենք, կամ ունեցած զբոսաշրջութիւնքը՝ որոնց համար արժանի է զթուրթեան և բարեսիրտ հովանաւորութեան:

Եթէ մեր պաշտպանեալը անձամբ պիտի ներկայացնէ նամակը, քաղաքավարութեան պարտք մ'է մեր յանձնարարականը առանց փակելու տալ իրեն ձեռքը, որպէս զի ինքն ալ կարենայ կարգալ և զիտնալ ինչ որ ի նպաստ իրեն գրուած է:

Երբ մէկը պիտի երթայ օտար քաղաք մը ուր չունի ծանօթ կամ վստահելի անձ մը, լաւագոյն է որ իր բարեկամաց միջոցաւ այնպիսի մէկու մը ներկայացուի, և անոր միջոցաւ կարենայ պատուաւոր մուտք մ'ունենալ ընկերութեան մը մէջ որուն դեռ անձանօթ է:

63. — Որո՞նք են խնդրուածոց և շնորհակալութեան նամակներու գլխաւոր յատկութիւնք.

— Նախ և առաջ խնդրուածոց նա-

մակներու մէջ պէտք է որ փայլի մեծ պարզութիւն նոյն իսկ խնդրուած առարկան և անոր առիթները ներկայացնելուն մէջ, և ամենամեծ համեստութիւն՝ երբ կը յիշատակենք այն պատճառները որոնք մեզի համար ծախսութիւն կու տան խնդրելու և վստահութիւն՝ ընդունելու: Այս նամակներու համար կարեւոր է գրողին կողմանէ փափկանկատութիւն և շրջահայեցողութիւն որոնցմով կարելի է համակրանք վաստկել և մեր վրայ բարեսէր զգացում մը շարժել: Պէտք է ուշ դնել այն անձին՝ որուն կը դիմենք, տարիքին, բնաւորութեան, աստիճանին, և ունեցած ազդեցիկ զերբին: Զգուշանալու է շատ երկարաբանութիւններէ, որով ձանձրանալի կ'ըլլանք, բայց միանգամայն զգուշանալու է նաև չափազանց համառօտութենէ, որով մեր նամակը կը կրնայ աւելի պահանջի կամ իրաւունքի ձեռքէ, քան թէ խնդրանքի: Այս զաջանքի մէջ ալ պէտք է մարդ պահէ զաջանքի մէջ ալ պէտք է մարդ պահէ իր արժանապատուութիւնը և զգուշանայ իր նուաստութենէ և շողորորթութենէ, որով բարեսրտութենէ աւելի նողկանք կը զգայ մեր ընթերցողը: Պէտք է խօսիլ անոր սրտին, չճածկել այն մանրամասնութիւնները որ կրնան ի նպաստ մեզի համար:

կրել, իրեն անձնասիրութիւնը զրդել, ցուցնել թէ ո՛րքան կարևորութիւն և յարգ կը տրուի խնդրուած նպաստին: Վերջապէս, ամէն բանէ աւելի պէտք է ցուցնել թէ ի՞նչպէս երախտաճանաչ պիտի ըլլանք մեր բարերարին հանդէս:

— Սովորական խնդրուածոց նամակէն տարբեր է աղերսագիրը որ կը տրուի թագաւորի կամ նախարարի կամ ղեսպանի ևն, շնորհք մը խնդրելով: Աղերսագիրը պէտք է ըլլայ համառօտ և պարունակէ միայն աղաչանաց նիւթը և առիթը կամ գլխաւոր պատճառը: Կը գրուի միշտ պաշտօնական թուղթի վրայ (papier ministre): Էջին վերէն երեք կամ չորս մատ դատարկ թողլով կը սկսի գրուիլ Տէր Արքայ, Վսեմափայլ իշխան, եայլն, և դարձեալ գրեթէ նոյնքան դատարկ թողլէ վերջ կը սկսի բուն աղերսագիրը: Թուղթին լայնութեանը չորրորդ (և նոյն իսկ երրորդ) մասը կը մնայ դատարկ իբր լուսանց:

Երբ անձամբ պիտի տրուի աղերսագիրը, պէտք է չորս ծալուի և առանց ծրարի յանձնուի, իսկ երբ թղթատարով կամ ուրիշի միջոցաւ պիտի ղրկուի, պէտք է ծրարուի և կարմիր կնքամոմով կնքուի (մի անգամ): Սուգի ժամանակ կնքամոմը

կը զործածուի ընդհանրապէս սև գունով:

— Երբ մեր խնդրածն ընդունինք, պարտական ենք շնորհակալութեան նամակ մը գրել: Մեր երախտագիտութեան արտայայտութիւնը կախումն ունի անշուշտ ընդունուած շնորհին մեծութենէն, սակայն աւելի ազնիւ սրտի նշան է ջերմ երախտագիտութիւն մը ցուցնել, քան թէ չափակցեալ՝ պարզ շնորհակալութիւն մը. այսու մեծագոյն համարձակութիւն և վստահութիւն կ'ունենանք ուրիշ անգամ թուղթի ղիմում մ'ընելու: Գրութեան ոճին մէջ դիտելու է նաև բարերարին բնավորութիւնը: Առ հասարակ պէտք է յարգալից երեկնք, առանց ցածութեան, նոյն իսկ ուրախ՝ բայց չափով:

Սնձինք կան որ շնորհակալութիւն մ'ըրած ժամանակ ուրիշ առթի մէջ փոխադարձ բարերարելու փափաք կը յայտնեն, երբեմն մինչև իսկ կը համարձակին խնդրելու որ այսպիսի առիթ մը ներկայանայ: Սրտի ազնուութեան և դաստիարակութեան պակասութեան հետեանք մ'է այս. կարծէք թէ բարերարութիւնը փոխատուութիւն մ'է զոր կ'ուզեն ճշդիւ հատուցալնել. և չեն մտածեր որ ղիմացիներն անձնասիրութիւնը կը վերաւորեն մեծապէս:

Մեծ ճարտարութիւն է շնորհակալութեան նամակներու մէջ մոռնալ ինքզինքը և նկատել միայն բարեբարը, բարձրացնել որքան կարելի է ընդունուած շնորհին յարգը, ազնիւ դարձուածներով գովել իրեն ազդեցութիւնը, բարութիւնը, վեհանձնութիւնը, և վստահացնել զինքը որ մեր երախտագիտութիւնը բնաւ պիտի չնուազի ծամանակաւ:

64. — Ինչ դիտելիք կան յանդիմանութեան, ներքաշման, խնդրելու, տեղեկութեան և այլն նամակներու նկատմամբ:

— Կեանքի մէջ վայրկեաններ կան յորս անհաճոյ հարկի մէջ կը գտնուինք կամ մեր պաշտօնին բերմամբ, և կամ սիրելի անձի մը բարւոյն մտածութենէ զրգուած, ընկերական քաղցր յարաբերութեանց մէջ մի քիչ դառնութիւն խառնելու: Զաւակ մը որ իւր պարտուց մէջ թերացած է, բարեկամ մը որ անազնիւ գտնուած է մեզ հանդէպ, ստորակարգեալ մը որ իւր գործերուն անհոգ կը գտնուի և այլն, կը բռնադատեն զմեզ յանդիմանելու, խրախուսելու, յիշեցնելու ընտիր դաստիարակութեան պահանջները: Ամէն ոք սակայն զիտ է թէ որքան անախորժ են այսպիսի առիթներ և ինչպիսի պաղութիւն կրնան

ծնուցանել երկու կողմանց մէջ. բայց շատ աւելի անհաճոյ և դժուարին կ'ըլլայ յանդիմանութիւնը՝ երբ բերանացի չըլլար, այլ թուղթով: Ուստի այսպիսի նամակներու մէջ ամէն բառ կշռուած և կերպով մը օծուած պիտի ըլլայ ազնուութեամբ: Հոն աւելի պիտի տեսնուի թեթև երգիծանք կամ կատակարանութիւն մը, քան բարկութեան ու կրից զգացումն. պիտի յայտնենք զիմացինին թերութիւնը, անոր անպատշաճութիւնը և ծանրութիւնը, մեր պատշաճութիւնը, առանց բնաւ վիրաւորելու իր անձնասիրութիւնը: պէտք է գտնուի հոն բառ մ'իսկ որ կրնայ նախատական համարուիլ: Հոս է բուն յիստական համարուիլ: Հոս է բուն յիշելու վայրկեանը գաղղիական առածը «la noblesse oblige» — «ազնուութիւնը կը պարտաւորէ»: Երանելի է մեր ազնուութենէն աւելի պիտի զգածուի և բռնադատուի՝ քան թէ մեր սաստեղէն, որոնք յաւանք աւելի կը զայրացնեն քան կ'ուղղեն:

— Բնաւոր դաստիարակութեան և լաւ սրտի առաջին յատկութիւնն է թերութենէ մը վերջ ճանչնալ իր սխալը և անոր հատուցումն ընել ներումն ուղեւով այն անձէն որուն հանդէպ թերացած ենք: Այսպիսի պարագայից մէջ ունենանք պար-

զուլթիւն և խոնարհութիւն զրելու՝ որ ցաւած ենք ստուգիւ եղածին վրայ, թէ ուրիշ անգամ աւելի պիտի զգուշանանք տհաճութիւն պատճառելէ։ Անկեղծութիւն պիտի փայլի նկրման նամակաց մէջ զգուշանալով մեծապէս որ մեր խօսքերը բռնի հարկի մը թելադրութիւնը չերևին։ Իսկ երբ յանդիմանութեանց շարժառիթը անարդար կը գտնենք, համեստ հեզութեամբ պիտի պարզենք մեր պատճառները, և եթէ չարամիտ թելադրութեանց կամ զրպարտութեանց հետեւանք կը համարինք ընդունուած յանդիմանութիւնը, առանց անհիմն կասկածներ յայտնելու զանազան անձանց նկատմամբ, պէտք է լուսարանել թէ ինչպէս ծագած է թիւրիմացութիւնը։

— Իսկ տեղեկութեանց նկատմամբ պէտք է զգուշանալ ամէն տեսակ լուրեր անխորհրդաբար տարածելէ. քրիստոնէական սէրը, մարգավարութիւնը, խոհեմութիւնը կը պարտաւորեն շատ անգամ չհաղորդել այնպիսի դէպքեր որ մեզի հետ յարաբերութիւն չունին, որոնք անստոյգ են, և որոնք ուրիշի համբաւոյն աղարտիչ են կամ շահերուն վնասակար արգելք։ Նուաաստ գործ է առանց կարևոր պատճառի մը չար լուրերու փող բլլալը։ Իսկ եթէ

պարտաւորեալ է մէկն անհաճոյ դէպք մը հաղորդել, պէտք է որ լաւ ընտրէ զայն զրելու յարմար վայրկեանը, և ճշդէ բոլոր բառերը, աւելի մեղմացնել ջանալով իրերը քան թէ զանոնք ծանրացնել։ Պէտք է պատմել համառօտ, պարզ և առանց չարութեան։ Եթէ տխուր լուր մ'ունինք հաղորդելու մէկու մը սիրելի անձին ձախորդութեանց կամ մահուան նկատմամբ, շատ խոհեմութեամբ պէտք է նախ պատրաստել հեռաւոր ակնարկութեամբ և զօրաստել հեռաւոր ակնարկութեամբ և զօրացնել իր սիրտը քաջալիրիչ և արիացուցիչ զգացումներով, քօղարկել աղետին ծանրութիւնը և զայն համառօտ պատմել վերջ, նամակը վերջացնել մխիթարիչ յոյսերով կամ սփոփական ցաւակցութեամբ։ Երբ ուրախ լուրեր են հաղորդածնիս, կըրնանք աւելի ազատ թռիչք տալ երեւակայութեան, վառ և կենդանի գոյներ զգեցնել մեր բացատրութեանց, և ջանալ անխորժելի և հետաքրքրական ընելու մեր գրութիւնը։

65. — Ի՞նչ են տոմսերը և անոնց գործածութեան նկատմամբ ի՞նչ կ'աւանդէ գրականութիւնը։

— Սրդի կենցաղական պատշաճութիւնը նամակագրութեան դիւրութիւն ընծայելու

համար ընդունած են տոմսերը որոնք երեք տեսակ են.

Քարտ — (carte postale)

Սյցետոմս — (carte de visite)

Պիտակ կամ տոմսակ — (billet).

Ասոնք երեքն ալ յատուկ կարեւորութիւն ունին և կ'առաքուին միայն բարեկամաց և ստորնագունից:

Քարտը կընայ ըլլալ պարզ կամ պատկերազարդ: Պարզը կը գործածուի միայն սովորական գործերու յարաբերութեանց համար, երբ պէտք ունինք դիմելու գրավաճառի, խանութպանի կամ որ և է հայթայթի և այլն, խնայելով նամակագրութեան ծախքի և աւելի ժամանակին, ուստի և կը գրուի համառօտ և պարզ, յայտնելով թէ ինչ կը փափաքինք՝ առանց քաղաքավարական դպրձուածներու:

Իսկ պատկերազարդը գրեթէ քաղաքավարութեան անհրաժեշտ պարտք մը դարձած է հիմայ, զանազան առիթներու համար, ինչպէս՝ Խննդեան, Նոր տարւոյ, Զատիկի, և այլ տօնական օրերու և ճանապարհորդութեանց միջոց: Տօնական քարտերը կը պարունակեն օրուան յիշատակին մաղթանք և շնորհաւորութիւնք, արտայայտութիւն սիրոյ և անձնուիրու-

թեան, իսկ ուղեորութեան միջոց գրուածները պէտք են պարունակել մեր տեսած տեղերուն նկարները, յուշարձանները, զորս կը զրկենք բարեկամութեան և սիրոյ յիշատակներով:

— Սյցետոմսերը և պիտակները կը գործածուին հրաւերներու, լուր տալու կամ մասնակցութեան, պարգև մ'ընծայելու, շնորհաւորութեան, հրաժեշտի և այլ պարագաներու մէջ, ինչպէս այս ամենուն փոխորէն շնորհակալութեանց համար ալ:

Սյցետոմսերը կը պարունակեն անձի մը անունը, մականունը, պատին ու աստիճանը, յաճախ բնակութեան քաղաքը և տունը. իսկ պիտակին վրայ բան մը չըլլար, ի բաց առեալ երբեք ընտանեկան զինանշան մը կամ ծաղիկ մը, թռչնիկ մը և այլն: Սյցետոմսերը կը գրուին ընդհանրապէս երբորդ դէմքով, սկսելով անմիջապէս անունէն վերջ և կամ կը սկսին ետէի երեսէն և կը վերջանան անմիջապէս անունէն վեր: Ընդհակառակն պիտակները կը գրուին միշտ առաջին դէմքով:

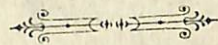
Տոմսակներու չափը, ձևը, նիւթը (մազազաթ, թուղթ և այլն) փոփոխական է զանազան տեղերու սովորութեանց՝ յաճախ նաև իւրաքանչիւր անհատի քմա-

հաճոյից համեմատ, ի բաց առեալ մասնակցութեանց կամ յոչ տարա տոմսերը որոնց համար պարտաւոր է ամէն որ հպատակ իլի տեղական սովորութեանց, եթէ չուզեր պակսիլ կենցաղագիտութեան մէջ: Խնդեան, Հարսանեաց, Մահուան ազգերը, ինչպէս մեծ հանդէսներու (պար, խընջոյք, նուագահանդէս) հրաւիրագիրները պէտք են տպուած ըլլալ, և երբ անտեղեակ է մէկն ընդունուած սովորութեանց, այսպիսի առիթներու մէջ լաւ է որ դիմէ թղթավաճառներու, տպագրողներու ևայլն, և անոնց յանձնէ:

Խնդեան աւետիս տալու համար, նորածին մանկան անունը ամենափոքր տոմսի վրայ զրոշմուած՝ կ'ազուցուի վարդագոյն կամ կապոյտ ժապաւինով իր ծնողաց այցետոմսին, և ծրարի մը մէջ դնելով կը ղրկուի բարեկամաց: Հարսանեաց ծանուցագիրը տպուած կ'ըլլայ երկու զատ պիտակներու վրայ, կամ երկու ծալուած մեծ պիտակի մը հանդիպակաց երկու ներքին էջերուն վրայ, որոնց մին կը պարունակէ հարսին ծնողաց կողմանէ ազգ, իսկ միւսը փեսային ծնողաց կողմանէ, և կը ղրկուի հարսանեաց հանդէսին կատարուելէն վերջ, յատուկ ծրարով մը որ պէտք

է կիսաբաց մնայ: Նոյնպէս կիսաբաց ծրարով կը ղրկուին մահազգները, որոնց մէջ կրօնական հոգին պէտք է փայլի: Աւելորդ է կրկնել որ մահազգի համար թէ՛ թուղթը և թէ՛ ծրարը սև եզրերով պէտք են ըլլալ:

66. — Ասոնք են ընտանեկան նամակներու գլխաւոր տեսակները. իսկ գործի նամակներու վրայ հոս խօսիլն աւելորդ կը համարինք, որովհետև անոնք նիւթական շահերով կը զբաղին և վաճառականութեան կը պատկանին և բոլոր կաղապարուած ձևերէ (formule) կը կազմուին:

է

ՏԱՂԱԶԱՓՈՒԹԻՒՆ

67. — Խոչընդոտ և թղթաւ.

— Տաղաչափութիւնը բանաստեղծութեան լեզուն է, կը սահմանեն հմուտը. արուեստ մ'է, կ'ըսեն, ներդաշնակ գրութեան որու մէջ ամէն ինչ իր յատուկ չափն ու կանոնն ունի: Իսկ թէ ինչ է բանաստեղծութիւնը, ոչ ոք մինչև ցայժմ կը ցած է լաւ կերպով սահմանել. մարդու մտաց և սրտի ամենաբարձր զգացմանց և խորհրդոց արտայայտութիւնն է, կ'ըսենք մենք: Եւ թէպէտ պակասաւոր է այս սահմանն ալ, սակայն կը համարինք թէ շատ լաւ յարմարի իրեն անուան հետ. բանաստեղծութիւնը՝ ըսել է տեղեկ, և յիշատակ աշխարհին կը ստեղծենք արտաքին բնութեան մէջ եղած գեղեցկի պատկերը: Եւ կը ստեղծենք նաև մեր մտքին մէջ շատ աւելի վեհ գեղեցկի մը պատկերը: Ինչպէս քանդակագործն կամ արձանագործն իր արուեստին համար ունի յատուկ նիւթ և գործիք, ինչպէս պատկեր

բահանը կը գործածէ գոյներ, բանաստեղծութիւնն ալ իրեն համար ունի Տաղաչափութիւնը, որ կերպով մ'իրեն լեզուն ու քերականութիւնն է: Չենք կրնար պնդել թէ տաղաչափութիւնը բանաստեղծութեան համար անհրաժեշտ է, սակայն կ'ըսենք թէ շատ կարևոր և օգտակար է, որովհետև

ա. Նոր թիւիչ ու փայլ կու տայ մեր գաղափարներուն.

բ. կը զարգացնէ մեր միտքը.

գ. Սիրելի կ'ընէ զբաղան աշխատութիւնը թէ՛ մեզի և թէ՛ այլոց:

— ա. Արձակը պատմութեան և տրամաբանութեան յատուկ է, իսկ ոտանաւորը մտքի, սրտի և երեւակայութեան մինչդեռ առաջինը ծանրութիւն և հանդարտ ընթացք մը կ'ուզեն, վերջիններս աշխույժ, շարժուն թռիչներու կը կարօտին: Արձակը կաշկանդուած է քերականութեան պինդ կանոններով, որոնք յաճախ չեն համաձայնիր մեր զգացմանց իմաստներու արտայայտութեան. ոտանաւորը կը խզէ զանոնք և կ'ազատէ զմեզ համարձակ ընթացք մը տալով մեր գաղափարներուն:

բ. Որչափ աշխատեցնենք մեր միտքը, այնչափ աւելի կը սրի ու կը զարգանայ.

արծակ գրութեան մէջ չկայ բան մը որ զմեզ մեծ աշխատութեան ստիպէ. մինչդեռ ոտանաւոր գրելու համար, երբեմն վանկերը տողի մը չափին պիտի չհամաձայնին, երբեմն յանգերն իրարու պիտի չյարմարին, և մենք պիտի ստիպուինք շարունակ բառեր փոխել, մեր իմաստներուն նոր ձևեր տալ. և այսու պիտի փընտենք նոր նոր բառեր ու դարձուածներ, որոնք յետոյ մեր մտքին հարստութիւնքն պիտի ըլլան և ապագային մէջ պիտի գործածենք:

գ. Տաղաչափութիւնը ներդաշնակութիւն մը կու տայ գրութեան որ կը զուարճացնէ մեր ականջը. և հոն մեր բառերը կերպով մը նոյն իսկ մեր գաղափարներուն պատկերը կը ներկայացնեն առջևնիս, յաճախ նաև մեր նկարագրած առարկայից ձայնն ալ լսելի ընելով: Սիրելի կ'ըլլայ մեզ գրական աշխատութիւնն՝ երբ կամաց կամաց սկսինք յաջողիլ և մեր ջանքերու պտուղներն երևին: Սիրելի կ'ըլլայ նաև այլոց, երբ կարդալով մեր գեղեցիկ գրութիւնքն, իրենք ալ կը յորդորուին նոյնպէս աշխատելու, և համբաւի տենչը կը վառէ գիրենք ալ:

68. — Սկիզբն և զարգացումն բանաստեղծութեան.

— Բանաստեղծութիւնն սկսած է մարդուն հետ, անկէ ալ առաջ, և Աստուած է առաջին մեծ բանաստեղծն, ինչպէս ըսած են այլեայլ իմաստունք: Սակայն միշտ նոյնպէս մնացած է, այլ ժամանակի ընթացքով, ինքն ալ իւր փոփոխութիւնները կրած է: Առաջին դարերու մէջ մինչդեռ երկիրքը պարզութիւն միայն, երկիրս՝ իւր դաշտերուն ընդարձակութիւնն ու ծաղիկները կը ներկայացնէր, մարդուս բանաստեղծութիւնն ալ եղած է պարզ և ուրախ գգացմանց և հիացման արտայայտութիւն մը. Ծննդոց գիրքը մէկ հատիկ վկայութիւն է ասոր, և Հոմերոսի ամենամեծ յարգն իւր պարզ նկարագիրներուն մէջ է: Հետզհետէ մարդկային կենաց պայմանները բանաստեղծութեան ալ նոր ձևեր տուած են և յառաջ եկած են եղերեղութիւնք, թատրերգութիւնք և այլն, և մուսայներու փառաց մասնակից գտնուած են, աւելի կամ նուազ աստիճանաւ, Վիրգիլիոս, Միլտոն, Տանդէ, Ոսիան, Քամոէնս, Վոլդեռ, Բագրատունի և այլ շատեր իրենց դիւցազներգական գործերով, որոնց մէջ կերպով մ'աւփոփուած է ամբողջ բանաստեղծութեան:

Գրականութիւն.

նաստեղծութեան հարստութիւնը: Ասոնց կարգէն են նաեւ Նիպկոնեկե՛ն գերմանական երգերը, որոնց հեղինակն անծանօթ մնացած է մինչև ցայժմ, և որոնք Հոմերոսէն ալ վեր կը դասուին շատ քննադատներու կարծեօք:

69. — Մատուք տաղաչափութեան.

— Տաղաչափութիւնը մեր մէջ երկու կը բաժնուի, Արարական և Հայկական: Արարականն ալ զանազան մասեր ունի իւր մէջ, որոնց վրայ համառօտ կը խօսինք հետեւեալ կարգաւ.

ա. Չափ և անդամ.

բ. Յանգ.

գ. Բանակ բառից և քերթողական ազատութիւն: Ասոնցմէ վերջ՝

դ. Հայկական տաղաչափութիւն և

և. Տաղաչափական շարադրութիւն:

Տեսնենք կարգաւ.

ա. Չափ բսելով կը հասկցուի ոտանաւորի մը մէջ տողերու և վանկերու թիւը և զանոնք հաշուելու մասին եղած զանազան դիտելիք: Հայերէնի մէջ բաց ի Նուագէն չկայ բնաւ ուրիշ ոտանաւոր մը որուն տողերուն թիւն որոշուած ըլլայ: Իսկ տողի մը մէջ եղած վանկերուն թիւը կրնայ ըլլալ 5 — 16. Երբեմն միջանկեալ տողեր կրնան ըլլալ նաեւ 4 — 3 վանկով:

Բանաստեղծը զուարճութեան համար գրած են երբեմն ոտանաւորներ, նաեւ 2 և 1 վանկով իսկ՝ սակայն իբրեւ դասական՝ հետեւելի չեն: Երբ տող մը 5էն աւելի վանկ ունի անհրաժեշտ պէտք է երկու կամ աւելի մասանց բաժնուի, և այդ իւրաքանչիւր բաժանումները կ'ըսուին տերտեր և այս բաժանումներն լաւ ընելու օրէնքը տերտերատերէն: Մեր մէջ տող մը չկրնար բնաւ 4էն աւելի անդամ ունենալ և իւրաքանչիւր անդամ պէտք է 3 կամ 4 վանկ ըլլայ, ասոնցմէ նուազ չկրնար ոտանաւոր մ'ըլլալ արարական չափին մէջ:

— Հայերէնի մէջ անդամատնութիւնը կը կատարուի երկու կերպով. երբեմն տողի մը մէջ ստորակէտ կամ միջակէտ կամ վերջակէտ մը կը հանդիպի՝ և այն ատեն անդամ կը բաժնուի. այս կերպին կ'ըսենք հատած: Երբեմն ալ պարզապէս շեշտ մը տողը զանազան մասանց կը բաժնէ սուրի նման: Մեր բառերը շեշտի նկատմամբ երեք խումբ կը վերածուին,

ա. շեշտորդ կամ բոջր

բ. յարաշեշտ

գ. նախաշեշտ.

Շեշտուոր կ'ըսուին այն բառերը որ վերջին վանկին վրայ ունին իրենց շեշտը

(այսպէս են գրեթէ մեր ամբողջ բառերը)՝
յարաշեշտ կ'ըսուին անոնք որ վերջընթեր
վանկին վրայ ունին զայն. և նախայա-
րաշեշտ երբ վանկ մը առաջ ըլլայ անկէ:
Յարաշեշտ և նախայարաշեշտ բառեր
երբ տողի մը մէջ հանդիպին, այն մասը
որ շեշտէն առաջ է՝ նախընթաց անդամին
կը վերաբերի և մնացեալը՝ յաջորդին:
Ինչպէս նաև այն բառերը որ վերջին ը-
ծայն մ'ունին, իրենց յետին վանկը յա-
ջորդ անդամին կ'անցընեն: Իսկ այն բա-
ռեր որոնք բնաւ շեշտ չունին և որ և է
գիրքով չեն կրնար զայն առնուլ, բնաւ
ոչ անդամ կրնան բաժնել և ոչ ալ տողի
մը ծայրը գտնուիլ. այսպիսի են մի քանի
շաղկապներ ու մակբայներ. և, որ, իսկ,
բայց ևայլն: Տողից վերջաւորութեանը
համար գիտելու է նաև որ մեր մէջ նե-
րելի չէ բնաւ իմաստի մաս մը յաջորդ
տողին անցնել, (այդ ներելի է միայն թարգ-
մանութեանց մէջ). իսկ երկու բառեր որ
սերտ յարաբերութիւն ունին՝ իրարմէ զա-
տելը բացարձակապէս աններելի է, թէ-
պէտև նախնեաց մէջ կան ասոր ալ մի
քանի օրինակներ:

բ. Յանգ կ'ըսուի երկու տողերու նմանա-
ծայն վերջաւորութիւնը որ կը կայանայ

վերջին վանկի ձայնաւորաց և բաղաձայն-
ներու նշանաբան կամ գէթ նմանաբան
մէջ. — Յանգն այլ և այլ բաժանումներ
ունի. կրնայ ըլլալ

I. Ըստ դիֆթ. — ա. Պարզ կամ շարու-
նակ, երբ երկու տողեր յաջորդաբար նոյն-
պէս վերջանան:

բ. Հիւսեալ կամ ընդհատ, երբ տող մը
մէջտեղ ձգուելով՝ յանգերն հիւսուին ի-
րարու, կամ թէ ըսենք՝ առաջին տողն
երրորդին հետ յանգ կազմէ և երկրորդը
չորրորդին հետ:

գ. Խառն, երբ առաջին տողը չորրորդին
հետ և երկրորդը՝ երրորդին հետ յանգ ձե-
ւացնեն. — Խառն կ'ըսուին դարձեալ
զուարճութեան համար եղած յանգերու
զանազան խաղեր: —

II. Ըստ կազմութեան. — ա. Տկար՝ երբ
հազիւ ձայնի մերձաւոր նմանութիւն մը
կայ երկու տողերուն ծայրը:

բ. Միջակ՝ երբ վերջին վանկը միևնոյն
ձայնով կը վերջանայ երկու տողերու մէջ:

գ. Ճոխ՝ երբ մէկէ աւելի վանկեր նոյն-
պէս վերջանան: սակայն ճոխ յանգ բե-
րելու համար իմաստ կորսնցնող բանաս-
տեղծն փոխանակ յարգելի ըլլալու՝ կը
ծաղրուի: — Տաղաչափները յանգերու

մասին ալ ունին զանազան խաղեր՝ որոնք կ'ըսուին յոնայանգ և յոնայարգ. առաջինն է՝ երբ բանաստեղծ մը ստիպուած ըլլայ որոշուած յանգերով ոտանաւոր մը շինել, և երկրորդը՝ երբ նոյն իսկ այդ յանգերուն կարգը սահմանուած ըլլայ:

գ. Քանակ շառից և քերթողական ազատութիւն.

— Ուրիշ լեզուաց մէջ տողի մը չափը՝ ոչ թէ միայն վանկերու թիւով՝ այլ ձայնաւորներու երկար կամ սուղ ըլլալով կը կազմուի. մեր մէջ ալ ի սկզբան այնպէս եղած կ'ենթադրենք, սակայն հիմայ չունինք այդ զանազանութիւնը. հետեւաբար քանակ շառից ըսելով կը հասկցուի մեր մէջ միայն վանկերը սղելու կամ երկարելու կանոնը, և կը կայանայ գլխաւորապէս երկրարբաններու (ուս, ուի) և ըզրին վրայ: Երկրարբաններու մասին որոշ կանոն չենք կրնար աւանդել, վարժութիւնն անոնց գործածութիւնը, կը սորվեցնէ: Իսկ ը կրնայ գտնուիլ կամ բառի մը սկիզբը և կամ մէջը: Եթէ բառի մը սկիզբն է և տողին ծայրը կը գտնուի, կրնանք սղել կամ ոչ՝ ինչպէս որ ուզենք. իսկ եթէ տողին մէջն է, կախումն ունի իրմէ առաջին բառէն. եթէ այն բառը

ձայնաւորով կամ նուրբ բաղաձայնով մը վերջանայ՝ կը սղի, ապա թէ ոչ՝ պէտք է երկարի:

— Քերթողական ազատութիւն կ'ըսուի ոտանաւորի մէջ քերականական կանոններու զարտուղութիւնը. և երկու տեսակ է. ազատութիւն շառից և ազատութիւն դարձածոց. — Առաջինը տեղի կ'ունենայ երբ այնպիսի բառեր գործածենք՝ որոնք արծակի մեջ չեն գործածուիր. երբ հոլովներու նոր ձևեր տանք, և վերջապէս՝ երբ զեղչենք այլ և այլ տառեր՝ բառերու մէջէն: Իսկ երկրորդը տեղի կ'ունենայ, երբ համաձայնութեան կանոններուն ուշ չղանենք կամ դասաւորութեան կարգէն շեղինք:

դ. Հայկական տաղաչափութեան վրայ շատ տեղեկութիւն չունինք. թէ ինչ կանոն ունէր հին միջոց՝ դեռ յայտնուած չէ. սակայն Բագրատունին նախնեաց ոտանաւորները քննելով, անոնց մէջ յատուկ չափ մը նկատեց և զայն ընդհանուր օրէնքի վերածելով անուանեց Հայկական չափ, որ արաբականէն կը տարբերի իր յատուկ չափերով և յանգի պահասութեամբ:

Հայկական չափին մէջ տողերը միշտ

4 անդամ պիտի ունենան և անդամներու վանկերուն թիւն հետեւեալ չափով կը կազմուի:

պ.	անդամը	կրնայ	ըլլալ	1—4	վանկ
բ.	»	»	»	3—4	»
գ.	»	»	»	4	»
դ.	»	»	»	3—4	»

միայն ուշ դնելու է՝ որ երբ երկրորդ անգամը երեք վանկ է, չորրորդն ալ 3 չկըլլա՝ եւր ըլլալ: Այս հաշուով Հայկական ուսանաւորի տող մը կրնայ առ նուագն 13 և առ առաւելն 16 վանկ ունեալ:

և. — Շարտորոշիւն տալագաւիական. ինչպէս արձակ՝ նոյնպէս ալ ուսանաւոր գրութիւնը երկու խումբերու կը բաժնուին, մակը քերորոշածք (որոնք կ'ըստին նաև քնարերգական որովհետև հին ատեն միշտ եւրաժտութեան միացած կ'ըլլային) և մեծ քերորոշածք: Երկուքին վրան ալ համառօտ ծանօթութեամբ գորհանանք:

— Մանր քերթուածներու մէջ յիշելու արժանի է նախ նուագը՝ որ փոքրիկ ուսանաւոր մ'է 14 տողէ բաղկացած, և որ միշտ 4 տուն պիտի բաժնուի, որոնց առաջին երկուքը 4—4 տողով, իսկ վերջին երկուքը 3—3 պիտի ըլլան: Տողերուն չափը սահմանուած չէ մեր մէջ, սա-

կայն լաւագոյն է միշտ ժիջակ կամ երկար չափ մ'առնուլ: Նիւթն ընդհանրապէս կ'ըլլայ լուրջ, տխուր և երբեմն հանդիսական (անուան տօն կայն). երբեք ներելի չէ նուագ մը գրել ծաղրական նիւթերով: — Նուագը թէպէտ ամենափոքր ուսանաւոր մ'է, սակայն շատ աւելի դիւրին է մեծ ուսանաւորի մը մէջ յաջողիլը քան թէ յայտ. հոս՝ նոյն իսկ ուշադիր ըլլալու է որ բառ մը երկու անգամ չըլլանուի. յանգերը, ներգաշնակութիւն ալ ամէն ինչ՝ ծայրագոյն կատարելութիւն կը պահանջեն: Իսկ իմաստը պէտք է իր վերջին լուծումը գտնայ յետին տան մէջ, և որչափ որ վերջին տողին ձգենք՝ այնչափ աւելի յաջողած կ'ըլլանք: — Որովհետև վերջին երկու տուները 3—3 տողով են, մէյմէկ տող ներելի է յանգէն վաստկիլ, սակայն քաջ մատենագիրներ ամբողջ յանգաւոր կ'ընեն:

Տալե ալ մանր քերթուածներէ մին է. կրնայ 50—100 տող ըլլալ. նիւթն ընդհանրապէս լուրջ, բայց ծաղրական ալ ներելի է, մանաւանդ երգիծարանական: Տաղը պիտի բաժնուի զանազան տուններու. ոչ տողերու թուոյն և ոչ ալ չափին նկատմամբ՝ որոշ կանոն չկայ, կրնան մեծ

և փոքր տողեր իրարու հիւսուիլ. սակայն առաջին տունները զրելէն վերջ ստիպուած ենք անհրաժեշտ մինչև վերջին տունը ճիշտ մի և նոյն չափը պահել. անհրաժեշտ է այս մանաւանդ եղերերգութեանց համար: Տաղի նման մանր քերթուած մ'է նաև Լորդ որ եղանակաւ երգելու համար սահմանուած է, հետևաբար թէ տողերու չափը և թէ թիւը ազատ է բոլորովին. երգի մէջ միակ անհրաժեշտ պահանջուած յատկութիւնն է ներգաշնակութիւնը:

Մանր քերթուածներն են նաև Տապալանգիր, առակ, առեղծոստ, վերտառութիւն և այլն:

— Մեծ քերթուածներն ալ զանազան խումբերու կը բաժնուին, որոնց մէջ գլխաւորն է Դիւցազներգութիւն, որ է վսեմ, մեծ, գրեթէ համաշխարհային դէպքի մը պատմութիւնը. որուն մէջ երեակայութիւնն նիւթական արարածներու հետ աննիւթ էականեր ալ կը գործածէ: — Կը բաժնուի այլ և այլ երգերու, որոնց առաջինը պիտի սկսի գերբնական ոյժ մ'իրեն օգնութեան կանչելով և մէկ երկու տողի մէջ պիտի ներկայացնէ ամբողջ գործին ծրագիրը, որուն հաւատարիմ պէտք է գտնուի վերջը: Ինչ որ է Վեպն արձակի մէջ, գրեթէ նոյն է այս

ալ՝ ոտանաւորի մէջ: Մեծ ուշադրութիւն կը պահանջուի անձանց բարոյքը լաւ գրծագրելու և ամբողջ ընթացքին մէջ նոյն պահելու: Ժամանակին ամէն տեսակ գիտութիւնը պիտի ամփոփուին դիւցազներգութեան մէջ*, և դիւցազնը՝ որ գլխաւոր գործիչն է, իրեն բարոյական յատկութեամբ և ուրիշ արտաքին հանգամանքներով, քան զամէնքն ալ գերազանց պիտի ըլլայ:

Երկրորդ՝ քաղերգութիւն՝ որ իւր մէջ կը բովանդակէ նախ Ողբերգութիւն, որուն գրութեան համար երկու ոճ կայ. Դասաւ և Վիպական:

Ողբերգութիւնը աղետալի դէպքի կամ սպանութեան մը ներկայացումն է. դասականը կը պահանջէ որ գլխաւոր գործիչն կամ գլխաւոր գործիչներէ մին թագաւոր և կամ իշխանական անձ ըլլայ. վիպականը չպահանջեր զայս, մանաւանդ թէ ընդհանրապէս իւր նիւթերը ժողովրդական կեանքէ կ'առնու, և այն ատեն կ'անուանուի Drame (բանագործութիւն): Դասա-

* Այս պատճառաւ թերութիւն չենք համարիր Միլտոնի՝ Դրախտ Կորուսեալին մէջ թնդանօթ յիշատակելը, այնու մանաւանդ որ հաւանական պարագայով մը կը ներկայացնէ:

կանը դարձեալ երկց միտքեանց ըստած կանոն մը կը ներկայացընէ, որուն համեմատ՝ ողբերգութեան ներկայացուցած գործը պիտի ըլլայ մի միայն (միութիւն գործոյ), պիտի կատարուի մէկ օրուան մէջ (միութիւն ժամանակի), և միևնոյն տեղոյ մէջ (միութիւն տեղոյ)։ Պիտի բաժնուի 5 հանդէսներու որոնք երգով կամ հանգստեամբ իրարմէ կը զատուին. առաջին հանդէսին մէջ պիտի ներկայանան գործող գլխաւոր անձինք, պիտի յայտնուին գլխաւոր տեղերն ու պարագայք՝ Երկրորդն ու երրորդը հետզհետէ պիտի կազմեն հանգոյցը, որուն ամենամեծ կնճիռը չորրորդին մէջ պիտի ըլլայ, և հինգերորդի մէջ պիտի լուծուի։ Հանդէսներն ալ պիտի բաժնուին այլ և այլ տեսարաններու (տեսարան կ'ըսուի երբ թատերաբեմին վրայ նոր անձ մը կու գայ կամ անկէ կը հեռանայ)։ Տողերու չափն որոշուած չէ, մեր մէջ կը գործածուի ընդհանրապէս 3-4-4-3. իմաստին մէջ ալ երբեք ներելի չէ զգուանք ազդող իմաստ կամ գործ մը. յայտմ կը պակսի Շէքսպիրը Համլետի և Լիր արքային մէջ. ընդհակառակն Ալֆիէրի վարագոյրը կ'իջեցնէ երբ հայր մը ստիպուած է ի պաշ-

տամանէ իւր որդիքն սպաննելու։ — Վիպականը չունի բնաւ միութեանց կանոնը, շարունակ տեղեր կը փոխէ. և նոյն իսկ երբեմն միևնոյն հանդէսին մէջ զանազան տեղեր կը փոխադրէ հանդիսատեսը. այս փոխադրութիւնը կ'ըսուին արտակր։ Ազատ է նաև հանդէսներու թիւն աճեցնելու կամ նուազելու։ — Թատրերգութեանց երկրորդ տեսակն է կատակերգութիւնը, որուն նպատակն է զուարճացնելով մարդկանց թերութիւնքն ուղղել, ծայրահեղութիւններ ցուցնելով անոնց առջև։ Կրնայ ըլլալ 3-4 հանդէս։ — Նոյն տեսակի կը վերաբերի նաև Farce (զաւեշտ) որ մէկ հանդէսի մէջ կը ներկայացնէ արդի կեանքէն առնուած ծիծաղաշարժ պատկեր մը։ — Թատրերգութիւնը զանազան անուններ ու կերպեր կ'առնուն ղեռ երբ երաժշտութեամբ միացած ըլլան. ինչպէս են Opera (գուսաներգութիւն), Mélodrame (զուեցերգութիւն) և այլն։

— Թատրերգութեանց կարգէն կրնանք համարել նաև հովուերգութիւնը որ կը ներկայացնէ հովուական կամ դաշտային կենաց զգայուն տեսարանները և պարզ անկեղծ բարքը։ Կրնայ ըլլալ 3-4 հանդէս, եթէ ներկայացուելու նպատակաւ է, ապա թէ ոչ մի միայն։

Մեծ քերթուածներու մէջ նշանաւոր են նաև վարդապետական քերթուածները, որոնցմով կամ ճշմարտութիւն մը կը պաշտպանենք իմաստասիրաբար, և կամ որ և է ուսումն կամ արուեստ կը սորվեցնենք այլոց: Այսպէս են Վերգիլիոսի Մշակականք, Ռասինի Երգ ի Կրօն և Գեր. Հիւր-միւզեանի Բուրաստանք: Գրեթէ ղիւցազներգութեան կանոններն ունի, առանց անոր գերբնական ուժերու և երեակայական թռիչներու: Կրնայ շարու նակեալ մարմին մը միայն ձևացընել, կամ զանազան գլուխներու բաժնուիլ:

- Գեղարուեստ — Իութիւն և բաժնումն — զրական 52
և արուեստական զեղեցիկը 7
Գրականութիւն — Կարեւորութիւն, Սիրելիութիւն, 10
Օգտակարութիւնը — զիւրին ընկու միջոցներ.
Շարադրութիւն. — Տեսակը շարադրութեանց —
քանի՜ բան պէտք է շարադրելու համար — Ի՞նչ 21
միջոցներով կարելի է զիւրաւ վարժիլ .
Գիւտ — Նիւթոյ, ծրագրի, զաղափարաց — Ո՛ւր 40
կարելի է գտնել նիւթը — Ի՞նչ յատկութիւն-
ներ պէտք է ունենայ .
Ի՞նչ է ծրագիրը (համառոտութիւն — բովանդակու- 48
թիւն) — Ո՛ւր և ինչպէս կրնանք գտնել զա-
ղափարներ .
Կարգաբանութիւն. — Օգուտն և կանոնը — Ան- 56
հրաժեշտ յատկութիւնը
Վաշկարանութիւն — Որո՞նք են ոճոյ յատկու- 61
թիւնը
Փոքրիկ գրութիւնք — Կարգադրութիւն — Պատ- 70
մութիւն (մանրագր-նորալուր-գրոյց-անն-
գալէպ-վէպ) — Զուլակշիւ — Մենախօսութիւն
— Զրուցատրութիւն — Օրագրութիւն .
Նամակագրութիւն. — Տեսակը նամակաց (իմաս-
տասիրական, բնասանական — Բարեկամական,
պատշաճութեան, զործոց) — Որո՞նք են նամակի
մը ընդհանուր կանոններն — Արտաքին յատ- 87
կութիւնը
Տաղաչափութիւն — Իութիւնն և օգուտ — Մա-
սունք տաղաչափութեան (չափ-յանդ) — Հայ- 142
կական տաղաչափութիւն
Շարադրութիւն տաղաչափական — Նուազ — Տաղ
— Գիւցազներգութիւն — Թատրերգութիւն (ող-
բերգութիւն — drama — կատակերգութիւն — զա-
ւեշտ և այլն) Հովուերգութիւն — Վարդապե-
կան քերթուածք 152

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0161076

